

2009 / 3

XIV

ORGANIZACIJA ZNANJA

OZZ

ORGANIZACIJA ZNANJA

Dornik
Bibliografski zapisi za e-knjige založbe Springer v COBIB.SI

Karačodžukova
Bolgarske knjižnice od srednjega veka do danes

Šercar/Trojar
Modrost kot predmet informacijske znanosti

Razgovor: *Zoran Jelenc*

COBISS OBVESTILA

ORGANIZACIJA ZNANJA
letnik 14, zvezek 3, 2009

ČLANKI

- Ema Dornik*
Bibliografski zapisi za e-knjige založbe Springer v COBIB.SI 49
- Nadja Dimitrova Karačodžukova*
Bolgarske knjižnice od srednjega veka do danes 58
- Tvrtko-Matija Šercar, Valerija Trojar*
Modrost kot predmet informacijske znanosti 62

ODMEVI

- Saša Madacki, Dženana Kalas*
Dvije laste čine proljeće: odgovor Bebi Rašidović 81

RAZGOVOR

- Zoran Jelenc 82

POROČILA

- Matjaž Eržen*
Bibliografski zapisi v spletnem okolju: poročilo o raziskavi RIN 89
- Metka Bakan Toplak*
Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja 91
- Marta Seljak*
Simpozij o prehodu na MARC 21 97
- Marta Seljak*
Konferenca ALA 2009 99
- Marta Seljak*
Konferenca IFLA 2009 106
- Breda Emeršič*
Posvetovanje DOK_SIS 2009 111

OCENE

- Lawrence Lessig: Code, Version 2.0 116

ORGANIZACIJA ZNANJA

ISSN: 1580-979X

Vpis v razvid medijev MK pod številko 337.

Ustanovitelj in izdajatelj

Institut informacijskih znanosti Maribor

Za izdajatelja: mag. Tomaž Seljak

Odgovorni urednik: mag. Franci Pivec

Naslov uredništva

Uredništvo OZ

Institut informacijskih znanosti

Prešernova 17, 2000 Maribor

e-pošta: oz@izum.si

telefon: 02 2520-402

faks: 02 2524-334

Uredniški odbor

---

dr. Maks Gerkeš (Maribor), Žaklina Gjalevska (Skopje),
mag. Janez Jug (Ljubljana), Nadja D. Karačodžukova
(Sofija), dr. Stela Filipi Matutinović (Beograd), dr. Ismet
Ovčina (Sarajevo), mag. Franci Pivec (Maribor), dr. Mar-
ta Seljak (Maribor), dr. Tvrтко M. Šercar (Maribor),
dr. Zdravko Vukčević (Podgorica)

Uredništvo

Tehnično urejanje: mag. Boštjan Krajnc, mag. Davor Bračko
Lektoriranje: dr. Renata Zdravec Pešec, Saša Marinković
Oblikovanje naslovnice: Andrej Senica

Tisk

Grafiti studio Maribor

Naklada

1000 izvodov

Elektronska verzija

<http://home.izum.si/cobiss/oz/>

Revija izhaja četrletno. Cena posamezne številke je 4 EUR.
Letna naročnina je 16 EUR, za študente 8 EUR. Za člane
COBISS je naročnina všteta v članarino.

<p>Publikacija sodi med proizvode, za katere se plačuje 8,5-odstotni davek od prometa blaga in storitev na osnovi 7. točke 25. člena Zakona o davku na dodano vrednost.</p>

BIBLIOGRAFSKI ZAPISI ZA E-KNJIGE

ZALOŽBE SPRINGER V COBIB.SI

Ema Dornik

Institut informacijskih znanosti
Maribor

Kontaktni naslov:
ema.dornik@izum.si

Izveček

V prispevku poročamo o uvozu bibliografskih zapisov za elektronske knjige založbe Springer v COBIB.SI, ki so javnosti dostopni od 3. 10. 2009. Pobudo za uvoz zapisov je dala Centralna tehnična knjižnica Univerze v Ljubljani. Predmet uvoza je 9.411 bibliografskih zapisov v formatu MARC 21. Prikazane so težave pri prenosu, napake in pomanjkljivosti v bibliografskih zapisih ter primeri. Predstavljene se splošne značilnosti in posebnosti po posameznih blokih formata COMARC/B. Uvoz bibliografskih zapisov in preslikava v format COMARC/B sta potekala v dveh korakih.

Ključne besede

COBIB.SI, preslikava formatov, format MARC 21, format COMARC/B

Abstract

The import of bibliographic records for electronic books from Springer Publishing House to COBIB.SI is addressed in this paper. These records have been publicly accessible in COBIB.SI since October 2009. The suggestion to import them was given by the Central Technological Library at the University of Ljubljana. Altogether 9411 bibliographic records in MARC 21 format were imported. Difficulties experienced during the transfer as well as errors and deficiencies in bibliographic records, and some examples are presented. General properties and particularities of individual blocks in COMARC/B format are described. The import of bibliographic records and mapping to COMARC/B format were carried out in two steps.

Keywords

COBIB.SI, format mapping, MARC 21 format, COMARC/B format

UVOD

Bibliografski zapisi za elektronske knjige založbe Springer (v nadaljevanju e-knjige) so kreirani v formatu MARC 21 po katalogizacijskih pravilih AACR2. Večina teh e-knjig je izdana leta 2005, 2006 in 2007. Predmet analize je bilo 9.420 bibliografskih zapisov, po izločitvi dvojnikov pa smo v COBIB.SI uvozili 9.411 bibliografskih zapisov. V testno bazo smo jih uvozili v dveh korakih. V prvem koraku uvoza smo uporabili preslikavo, ki se uporablja pri prevzemanju zapisov v COBIB.SI iz baze podatkov WorldCat, s čimer se izvede konverzija v format COMARC/B. Bibliografske zapise smo naložili v masko za neknjižno gradivo (N). Kreator zapisov je CTK::SPRINGER. Tako pripravljene zapise smo podrobneje analizirali in preverjali, do kolikšne mere so skladni s slovenskimi katalogizacijskimi pravili. Natančneje smo analizirali nekaj naključno izbranih bibliografskih zapi-

sov, preverili pa smo tudi skladnost z izvirnimi dokumenti, dostopnimi v obliki *pdf* na spletni strani SpringerLink.

Nekatere ponavljajoče se napake in pomanjkljivosti v bibliografskih zapisih smo z dodatnim računalniškim programom v drugem koraku popravili. Večina teh popravkov je smiselnih le za zapise za e-knjige založbe Springer in jih ni možno uporabiti pri preslikavi poljubnih zapisov iz formata MARC 21 v format COMARC/B.

V nadaljevanju so opisani popravki v zapisih, ki so bili opravljeni v drugem koraku konverzije. Opozarjamo pa tudi na napake in pomanjkljivosti, ki so v zapisih ostale. Bibliografski zapisi za e-knjige, ki so bili predmet uvoza, so v COBIB.SI dostopni od 3. 10. 2009.

SPOŠNE ZNAČILNOSTI

Jezik

Jezik katalogizacije večine uvoženih zapisov je angleščina.

Raba znaka NSB/NSE

V zapisih so bili napačno rabljeni ali pa so manjkali znaki za nesortiranje “≠” (znaki NSB/NSE). Med e-knjigami je bilo 18 bibliografskih zapisov z napačno rabljenimi znaki NSB/NSE, kar je bila posledica napačnih indikatorjev formata MARC 21 v polju 245 (npr. 2000 a≠Theo≠ory ...). To smo programsko popravili. Kjer so znaki NSB/NSE manjkali, smo jih ob upoštevanju najpogostejših primerov rabe v vzajemni bibliografski bazi COBIB.SI dodali. Značke NSB/NSE smo programsko dodali, če se je naslov in dodatek k naslovu začel z naslednjimi členi: *A, An, Az, Das, De, Den, Der, Die, Ein, Eine, El, En, Gli, I, Il, L', La, Las, Le, Les, Lo, Los, The, Un, Una*. Raba znakov NSB/NSE smo preverili tudi v poljih 225 (zbirka) in 210 (založništvo, distribucija itd.).

Diakritični znaki

Nabor znakov za naslove e-knjig je večji kot nabor znakov COBISS. Znaki, ki jih v naboru COBISS ni, so se v prenesenih zapisih nepravilno izpisali ali pa so bili po uvozu nadomeščeni z znakom “%”. Takšne zapise smo v drugem koraku konverzije popravili, tako da smo za manjkajoče znake poiskali najbližji ustreznik v naboru COBISS. Nekatere znake smo tudi izpustili ali izbrisali (npr. znake “®”, “™”, “†”, ker se tudi sicer po katalogizacijskih pravilih izpuščajo).

POSEBNOSTI PO POSAMEZNIH POLJIH IN PODPOLJIH FORMATA COMARC/B

0XX Blok za identifikacijo

001 Uvodnik zapisa

V bibliografske zapise v COBIB.SI je bila v podpolje 001e dodana številka ISBN tiskane verzije, ki je v izvirmih zapisih v formatu MARC 21 služila kot identifikator zapisa.

POLJE IN PODPOLJE			
001		Uvodnik zapisa	Primer izpolnjenih podpolj
	a	Status zapisa	n – nov zapis
	b	Vrsta zapisa	1 – elektronski viri
	c	Bibliografski nivo	m – monografska publikacija
	d	Hierarhični nivo	0 – ni hierarhičnega odnosa
	e	Stara številka zapisa	978-0-306-47843-7 (print ISBN)
	g	Koda popolnosti zapisa	3 – podnivo 3 (nepopolni opis)
	h	Oblika bibliog. opisa	i – zapis je delno v formatu ISBD
	7	Pisava katalogizacije	ba – latinica

Tabela 1: Primer izpolnjenih podpolj v polju 001

Uvodnik zapisa smo programsko dopolnili v drugem koraku konverzije (tabela 1).

010 Mednarodna standardna knjižna številka (ISBN)

Številka ISBN je bila brez vezajev in taka se je v prvem koraku uvoza prenesla tudi v podpolje 010a formata COMARC/B. Vezaje smo dodali programsko v drugem koraku konverzije, saj so po naših katalogizacijskih pravilih obvezni. Strukturo številke ISBN smo določili znotraj predpone 978 na osnovi porazdelitve razponov registracijskih skupin in registrantov, ki jih najdemo na straneh Mednarodne agencije za ISBN [3].

V nekaterih primerih se številke ISBN v zapisih razlikujejo od številke na predlogah. Tam so zapisane 10- ali 13-mestne številke ISBN, ki jih v zapisih v formatu MARC 21 ni bilo.

V nekaterih zapisih v formatu MARC 21 številke ISBN sploh ni bilo. Zato v teh zapisih po prvem koraku konverzije ni bilo polja 010. Dodali smo ga v drugem koraku s pomočjo seznama Springer-eBook Info List Dec 08.xls, ki je objavljen na Springerjevi spletni strani. V devetih zapisih polja 010 nismo mogli programsko dodati. Te primere bi bilo treba popravljati oz. dopolnjevati ročno.

V polja 010 sicer vnesemo vse številke ISBN, ki so navedene na publikaciji in se nanjo nanašajo. Preverjanje po naključno izbranih predlogah je pokazalo, da v nekaterih bibliografskih zapisih ni vnesenih vseh številke ISBN številke, ker so le-te manjkale v izvirmih bibliografskih zapisih v formatu MARC 21, čeprav so na predlogah natisnjene.

017 Drugi standardni identifikatorji

V prvem koraku se je v podpolje 856u konvertiral URL (enolični krajevnik vira), ki je bil vpisan v obliki npr. <http://dx.doi.org/10.1007/11861201>. Ker URL temelji na DOI (digitalni identifikator objekta), smo v drugem koraku konverzije DOI programsko vpisali v podpolje 017a in dodali podpolje 0172 s kodo za vrsto oznake *doi – digitalni identifikator objekta*. Oznako DOI smo dobili tako, da je bil prvi del povezave <http://dx.doi.org> izpuščen, drugi del (številka) pa je bil dodan v podpolje 017a (npr.10.1007/11861201). Ker so se podatki podvojili, smo URL iz podpolja 856u izpustili.

Po prvem koraku konverzije smo 9. 1. 2009 programsko preverili aktivnost spletnih povezav. Vse povezave so delovale.

1XX Blok za kodirane podatke

100 Splošni podatki o obdelavi

V drugem koraku konverzije smo uvoženim zapisom dodali privzete vrednosti, kodo namembnosti in pisavo stvarnega naslova (tabela 2).

POLJE IN PODPOLJE		
100		Splošni podatki o obdelavi
	b	Oznaka za leto izida
	c	Leto izida 1
	e	Koda za namembnost
	h	Jezik katalogizacije
	l	Pisava stvarnega naslova

Tabela 2: Primer izpolnjenih podpolj v polju 100

101 Jezik enote

Jezik enote oz. besedila večine e-knjig (97,56 %) e-knjig je angleščina. V italijanščini jih je 1,1 %, v francoščini 1,24 %, v nemščini 0,07 % in v portugalsščini 0,01 %.

En zapis je imel v podpolju 101a vneseno napačno kodo *fra*, ki smo jo popravili v kodo *fre*.

Podatek o jeziku enote je manjkal v 73 bibliografskih zapisih. V vseh 73 je bila država izdaje Italija in kraj izdaje Milano in ker so vsi naslovi v podpolju 200a ali dodatki k naslovu v podpolju 200e v italijanščini, smo zapisom programske dodali kodo za jezik *ita*, čeprav tega podatka v izvirnih zapisih ni bilo. Dva naslova od 73 sta bila v angleščini, a smo po pregledu predloge ugotovili, da je jezik enote prav tako italijanščina.

102 Država izida ali izdelave

Po prvem koraku konverzije zapisi niso vsebovali podatka o državi izida ali izdelave. Zapisi v formatu MARC 21 so imeli vpisano kodo države "xx (no place, unknown or undetermined)".

Na osnovi podatka o kraju izida smo določili državo. Pripravili smo konverzijsko tabelo (tabela 3) in s pomočjo podatka v podpolju 210a v drugem koraku konverzije programske vpisali kodo za državo v podpolje 102a.

PODATEK V 210a (KRAJ IZIDA...)	DODANA KODA DRŽAVE V 102a
Basel	che
Berkeley (CA)	usa
Belin	deu

Boston	usa
Chichester	gbr
London	gbr
Milano	ita
...	...

Tabela 3: Izsek iz konverzijske tabele (konverzija iz podpolja 210a v podpolje 102a – Država)

Le trije zapisi niso vsebovali podatka o kraju izida, s pomočjo katerega bi sicer lahko določili državo, in jih bo treba popraviti ročno.

105 Monografsko tekstovno gradivo

V 1.828 bibliografskih zapisov smo v drugem koraku konverzije dodali podpolji 105b – Kode za vrsto vsebine in 105c – Oznaka za konferenčno publikacijo. Na osnovi pojavljanja besednih korenov *proceeding** ali *conference** ali *workshop** ali *meeting** ali *symposium** v naslovih v podpoljih 200a ali 200e smo v bibliografske zapise dodali podpolji 105b s kodo *z* – zbornik in 105c s kodo *1* – publikacija s konference ali sestanka.

135 Elektronski viri

V vse zapise smo dodali podpolje 135a s kodo *d* – besedilo in podpolje 135b s kodo *i* – online.

2XX Blok glavnega opisa

V bloku 2XX je zaradi nepopolnih podatkov v zapisih največ razhajanj med katalogizacijskimi pravili in stanjem v konvertiranih zapisih.

200 Naslov in navedba odgovornosti

200a Stvarni naslov in 200e Dodatek k naslovu

Nepravilnosti, ki smo jih opazili po prvem koraku konverzije in smo jih programske popravili, so:

- V zapisih so bili dodatki k naslovom zapisani v podpolju 200a in ločeni z dvopičjem. Po analizi smo take naslove delili in vsebino za dvopičjem programske prenesli v podpolje 200e.
- V 72 bibliografskih zapisih so bili podatki o odgovornosti napačno navedeni (za zadnjo piko) v podpolju 200e (npr. 2000 \$aMobile and Wireless Communication Networks \$bElektronski vir \$eFIP TC6/WG6.8 Conference on Mobile and Wireless Communication Networks (MWCN 2004) October 25-27, 2004, Paris, France. Elizabeth M. Belding-Royer, Khaldoun Agha, Guy Pujolle). S pomočjo podatkov o avtorjih v poljih 7XX smo avtorje identificirali in jih prenesli v podpolje 200f, razen v primerih, ko je

publikacija s konference ali sestanka (105c = 1). Podatke o avtorjih smo prenesli iz polja 701 v polje 702 in jim dodali kodo avtorstva 340 – *urednik*. Takih primerov je bilo 58 in so označeni kot zborniki s konferenc. Pri tem smo na osnovi podatkov o avtorjih v poljih 7XX podatek o odgovornosti brisali iz podpolj 200a in 200e in ga vpisali v podpolje v 200f z začetno frazo “edited by”.

- V naslovu so bili vpisani podatki o volumnu iz zbirke (npr. 2000 \$aAdvances in Natural Computation (vol. # 4221)), ki smo jih iz podpolja 200a izpustili na osnovi identičnih podatkov v podpolju 225v.
- Splošna oznaka gradiva “[electronic resource]” je bila napačno zapisana na koncu podpolja 200a in smo jo programsko izbrisali.

Nepravilnosti, ki so ostale tudi po drugem koraku konverzije, so:

- V nekaterih zapisih se podatki v podpoljih 200a in 200e ponavljajo.
- Prve črke v besedah so pisane z veliko črko, če je jezik besedila angleščina (npr. 2000 \$aQuadratic Programming and Affine Variational Inequalities). Po katalogizacijskih pravilih naj bi besede pisali z malimi začetnicami.
- V nekaterih zapisih so naslov, podatki o odgovornosti in naslov zbirke pisani z velikimi tiskanimi črkami (npr. 2000 \$aHIGHER EDUCATION).
- V nekaterih zapisih se vrstni red avtorjev ne sklada z vrstnim redom na predlogi.
- V nekaterih primerih podatki niso pravilno razmeščeni v podpolja polja 200, predvsem v zapisih, ki bi morali vsebovati podpolje 200h – *Oznake podrejenega dela* in podpolje 200i – *Naslov podrejenega dela*. Napaka je posledica napačne strukture v bibliografskih zapisih že v samem formatu MARC 21 (npr. 2000 \$aExpounding the Mathematical Seed, Volume 1: The Translation.)
- V formatu MARC 21 so bili dolgi naslovi v bibliografskih zapisih v polju 245 odrezani, zlepljeni ali jih ni bilo. Kjer je bilo mogoče, smo podatke programsko dopolnili, predvsem na osnovi podatkov iz polj 7XX (primer 2).

Primer 1

MARC 21

```
#2451 $aArtificial Intelligence and
Knowledge Engineering Applications:
A Bioinspired Approach $h[electronic
resource] /$bFirst International
Work-Conference on the Interplay
Between Natural and Artificial
Computation, IWINAC 2005, Las Palmas,
Canary Isl
```

PO PRVEM KORAKU KONVERZIJE V COMARC/B

```
#2000 $aArtificial Intelligence
and Knowledge Engineering Ap-
plications: A Bioinspired Appr-
oach $b[electronic resource] $e
First International Work-Confe-
rence on the Interplay Between
Natural and Artificial Computati-
on, IWINAC 2005, Las Palmas, Ca-
nary Isl
```

NA PREDLOGI

```
Artificial Intelligence and Know-
ledge Engineering Applications:
A Bioinspired Approach First In-
ternational Work-Conference on
the Interplay Between Natural
and Artificial Computation, IWI-
NAC 2005, Las Palmas, Canary Is-
lands, Spain, June 15-18, 2005,
Proceedings, Part II.
```

Primer 2

PO PRVEM KORAKU KONVERZIJE V COMARC/B

```
#2000 $aConceptual Structures: Inspi-
ration and Application $b[electronic
resource] $e14th International Confe-
rence on Conceptual Structures, ICCS
2006, Aalborg, Denmark, July 16-21,
#2006, Proceedings $fedited by Hen-
rik Schärfe, Pascal Hitzler, Peter Ohrs
#700 1$aSchärfe $bHenrik
#70211$aHitzler $bPascal
#70211$aOhrstrom $bPeter
```

PO DRUGEM KORAKU KONVERZIJE V COMARC/B

```
#2000 $aConceptual Structures
bElektronski vir eInspiration and
Application $e14th International
Conference on Conceptual Structures,
ICCS 2006, Aalborg, Denmark, July
16-21, 2006, Proceedings $fedited
by Henrik Schärfe, Pascal Hitzler,
Peter Ohrstrom
#702 1$aSchärfe $bHenrik $4340 - urednik
#70211$aHitzler $bPascal $4340 - urednik
#70211$aOhrstrom $bPeter $4340 - urednik
```


200b Splošna oznaka gradiva

Tudi v podpolju 200b je po prvem koraku konverzije ostalo nekaj pomanjkljivosti. Splošni oznaki gradiva so bilo pridruženi podatki o odgovornosti in smo jih v drugem koraku konverzije prenesli v podpolje 200f (primer 3).

Primer 3

PO PRVEM KORAKU KONVERZIJE V COMARC/B

```
#2000 $aAstrobiology $b[electronic
resource]. Pascale Ehrenfreund,
William Irvine, Toby Owen, Luann
Becker, Jen Blank, John Brucato,
Luigi Colangeli, Sylvie Derenne,
Anne Dutrey, Didier Despois, Anto-
nio Lazcano, Francois Robert.
$e Future Perspectives
```

PO DRUGEM KORAKU KONVERZIJE V COMARC/B

```
#2000 $aAstrobiology $b[elec-
tronic resource] $eFuture Per-
spectives $fPascale Ehrenfre-
und, William Irvine, Toby Owen,
Luann Becker, Jen Blank, John
Brucato, Luigi Colangeli, Sylvie
Derenne, Anne Dutrey, Didier De-
spois, Antonio Lazcano, Francois
Robert.
```

V takih primerih bi bilo treba navedbo odgovornosti še ročno skrajšati, tako da bi navedli samo prvega avtorja in pripisali " ... [et al.]" (znak " " predstavlja presledek).

200f Prva navedba odgovornosti

Format MARC 21 ne ločuje med alternativnim (polje 701 v formatu COMARC/B) in sekundarnim osebnim avtorstvom (polje 702 v formatu COMARC/B), zato programska razvrstitev podatkov o avtorjih v polja 701 in 702 v splošnem ni možna.

Dodatna pomanjkljivost pri prenosu polj za avtorje je nastala zato, ker je v zapisih za e-knjige (format MARC 21) kot primarni avtor označen prvi avtor, ki se pojavi v podatkih o odgovornosti (ne glede na vrsto avtorstva).

Tako so se po prvem koraku konverzije v nekaterih zapisih v poljih 700 in 701 znašli tudi uredniki. Prav tako je bil prvi avtor vpisan v polje 700 pri publikacijah z več kot tremi avtorji. Zato smo v drugem koraku konverzije skušali polja 70X urediti s pomočjo podatkov o odgovornosti iz polja 200. Algoritem ni deloval pri pomanjkljivih zapisih, predvsem pri

odrezanih in zlepljenih podatkih o odgovornostih, zato je bilo treba nekatere napake popraviti ročno.

Na osnovi analize podatkov, vnesenih v podpolje 200f, in pripadajočih predlog so bili avtorji konvertirani po naslednjih načelih:

Kadar se podatki v podpolju 200f začnejo z "by*" (3.617 zapisov), so avtorji razvrščeni v polja 700 in 701 s kodo *avtor* v podpolju 0704.

- Kadar je avtor en sam, je prenesen v polje 700.
- Kadar sta avtorja dva (ali trije), je prvi prenesen v polje 700, drugi (in tretji) pa v polje 701.
- Kadar so avtorji več kot trije, so vsi preneseni v polje 701. Če so v podpolju 200f vpisani vsi avtorji, se prenese prvi in se pripiše " ... [et al.]" (199 zapisov).
- Izjema! Kadar gre za korporativno primarno odgovornost (polje 710 – *Ime korporacije*), so podatki o avtorjih konvertirani v podpolje 7024 s kodo 340 – *urednik* (primer 4).

Primer 4

```
#2000 $aTraité de nutrition artifici-
elle de l'adulte $bElektronski vir
$fby Didier Barnoud ... [et al.]
#70211$aBarnoud $bDidier $4340 - urednik
#70211$aCano $bNoël $4340 - urednik
#70211$aHasselmann $bMichel $4340 -
urednik
#70211$aLeverve $bXavier $4340 -
urednik
#70211$aSchneider $bStéphane M.
$4340 - urednik
#70211$aVasson $bMarie-Paule $4340 -
urednik
#71002$aLa Société Francophone de Nu-
trition Entérale et Parentérale
```

- Kadar se podatki v podpolju 200f začnejo z "edited by*" (5.512 zapisov), so avtorji razvrščeni v polje 702 s kodo avtorstva 340 – *urednik* (ne glede na število avtorjev), v polje 200 pa je dodan 1. indikator z vrednostjo 1 – *Naslov je pomemben*. Odrezane ali manjkajoče podatke o odgovornosti, ki so nakazovali uredništvo (npr. edit, edi, ed, e, edited by), smo na osnovi analize podatkov in preverjanja predlog tudi v polju 200 konvertirali v obliko "edited by*". Če so bili avtorji več kot trije, smo v podpolju 200f pustili ime prvega avtorja in dodali " ... [et al.]"
- Odrezane, zlepljene in izpuščene podatke o odgovornosti smo v nekaterih primerih lahko popravili na osnovi podatkov o avtorjih iz polj 70X (primer 5).

Primer 5

MARC 21

```
#1001 $aBrazdil, Pavel
#24510$aKnowledge Discovery
in Databases: PKDD 2005 $h[elec-
tronic resource] / $b9th Euro-
pean Conference on Principles
and Practice of Knowledge Dis-
covery in Databases, Porto, Po-
rtugal, October 3-7, 2005, Pro-
ceedings $cedited by Pavel Braz-
dilRui Camacho, Jo
```

PO PRVEM KORAKU KONVERZIJE V COMARC/B

```
#2000 $aKnowledge Discovery in
Databases: PKDD 2005 $b[elec-
tronic resource] $e9th Europ-
ean Conference on Principles and
Practice of Knowledge Discovery
in Databases, Porto, Portugal,
October 3-7, 2005, Proceedings
$fedited by Pavel BrazdilRui
Camacho, Jo
#7001 $aBrazdil $bPavel
```

PO DRUGEM KORAKU KONVERZIJE V COMARC/B

```
#2001 $aKnowledge Discovery in
Databases $bElektronski vir
$ePKDD 2005 $e9th European
Conference on Principles and
Practice of Knowledge Discovery
in Databases, Porto, Portugal,
October 3-7, 2005, Proceedings
$fedited by Pavel Brazdil ...
[et al.]
#7021 $aBrazdil $bPavel $4340 - urednik
```

- V nekaterih zapisih se je isti avtor pojavil dvakrat. Če smo lahko na osnovi podatkov v 200f ali 200g ugotovili, da je šlo za različne vrste avtorstva, smo pustili eno polje 7XX in dodali dve kodi za vrsto avtorstva (primer 6).

Primer 6

PO PRVEM KORAKU KONVERZIJE V COMARC/B

```
#2000 $aFluid Mechanics of Flow
Metering $b[electronic resource]
$fby Wolfgang Merzkirch, Klaus
```

```
Gersten, Franz Peters, Venkate-
sa Vasanta Ram, Ernst Lavante,
Volker Hans $gedited by Wol-
fgang Merzkirch
#700 1$aMerzkirch $bWolfgang
#70111$aGersten $bKlaus
#70111$aHans $bVolker
#70111$aLavante $bErnst
#70111$aMerzkirch $bWolfgang
#70111$aPeters $bFranz
#70111$aVasanta Ram $bVenkatesa
```

PO DRUGEM KORAKU KONVERZIJE V COMARC/B

```
#2001 $aFluid Mechanics of Flow
Metering $bElektronski vir
$fby Wolfgang Merzkirch ... [et al.]
$gedited by Wolfgang Merzkirch
#701 1$aMerzkirch $bWolfgang
$4070 - avtor $4340 - urednik
#70111$aGersten $bKlaus $4070 - avtor
#70111$aHans $bVolker $4070 - avtor
#70111$aLavante $bErnst $4070 - avtor
#70111$aPeters $bFranz $4070 - avtor
#70111$aVasanta Ram $bVenkatesa
$4070 - avtor
```

V nekaterih zapisih podpolja 200f ni bilo možno ustrezno programsko popraviti. Napake so npr. ostale v primerih, kjer se vrstni red avtorjev v podpolju 200f in v poljih 7XX ne ujemata.

200g Naslednja navedba odgovornosti

Med vsemi bibliografskimi zapisi za e-knjige je 84 zapisov imelo podpolje 200g. Pri vseh je šlo za sekundarno avtorstvo, tako da smo v podpolje 7024 uvrstili kodo avtorstva 340 – *urednik*. Podpolje 200g smo za vse zapise, ki so vsebovali več kot tri avtorje, programsko popravili. Pustili smo le prvo ime in dodali “ ... [et al.]”.

Opazili smo tudi, da se v nekaterih zapisih podatke o istem uredniku pojavi dvakrat. V takih zapisih smo eno polje 702 brisali.

205 Izdaja

Po prvem koraku konverzije je 482 zapisov vsebovalo podpolje 205a, vendar so bili podatki vneseni različno, tudi napačno, in niso bili skladni s katalogizacijskimi pravili (npr. Second Edition namesto pravilno 2nd ed.).

Po natančni analizi vsebine v podpolju 205a smo s pomočjo konverzijske tabele (tabela 4) in z upoštevanjem jezika publikacije podatke programske popravili.

PODATEK V 205a PO PRVEM KORAKU KONVERZIJE IN JEZIK PUBLIKACIJE	PODATEK V 205a PO DRUGEM KORAKU KONVERZIJE
1. ; eng	1st ed.
1.Auflage. ; eng	1. Aufl.
11., überarbeitete Auflage. ; ger	11., überarbeitete Aufl.
1st Edition. ; eng	1st ed.
2. ; eng	2nd ed.
2. Auflage. ; eng	2. Aufl.
2., aktualisierte Neuausgabe. ; eng	2., aktualisierte Neuausg.
2a edizione.	2a ed.
2nd arranged and supplemented edition. ; eng	2nd arranged and supplemented ed.
2nd ed. ; eng	2nd ed.
2nd Edition. ; eng	2nd ed.
2nd extended and revised edition. ; eng	2nd ed.
2nd Revised and Enlarged Edition. ; eng	2nd extended and revised ed.
2nd Revised Edition. ; eng	2nd revised and enlarged ed.
...	...

Tabela 4: Izsek iz konverzijske tabele za podatke iz podpolja 205a

Kljub temu je ostalo nekaj napak vezanih na podatke o izdaji, kar je posledica napačnega vnosa že v sam format MARC 21. Podatek o izdaji se ponekod pojavi kot del naslova in se prenese v podpolji 200a ali 200e, kar je bilo treba popraviti ročno (14 zapisov).

210 Založništvo, distribucija itd.

210a Kraj izida, distribucije itd.

Podatke v podpolju 210a smo s pomočjo konverzijske tabele programsko popravili (tabela 5).

PODATEK V 210a PO PRVEM KORAKU KONVERZIJE	PODATEK V 210a PO DRUGEM KORAKU KONVERZIJE
Berkeley, CA	Berkeley (CA)
Boston, MA	Boston (MA)
New York, NY	New York (NY)
New York, NY	New York (NY)
Totowa, NJ	Totowa (NJ)

Tabela 5: Konverzijska tabela za podatke v podpolju 210a

Kadar sta bila v podpolju 210a vnesena dva kraja, smo podpolje ponovili in drugi kraj vpisali v novo podpolje.

Trije zapisi so bili brez podatka o kraju založbe in so posledično ostali tudi brez kode za državo v polju 102. Take zapise bi bilo treba ročno popraviti oz. dopolniti.

210c Ime založnika, distributerja itd.

V Prekatu (pogl. 4.2.1.1, str. 54) piše, da izpuščamo generične izraze za založbe in kratice za pravno organizacijo založb (d. d., Ltd., GmbH itn.) [2].

Zato smo v drugem koraku konverzije zapisov iz podpolja 210c izpustili izraze: "Verlag" " , Inc." " Inc. " , " , Inc. Boston, " , " , Inc. Dordrecht" , "Inc. New York" , " LLC" , " GmbH" , "GmbH, Wiesbaden" , "GmbH Berlin Heidelberg" , " GmbH" (znak " " predstavlja presledek). Omenjene kratice smo določili s pomočjo analize vseh vnesenih podatkov v podpolje 210c.

Med založniki v podpolju 210c so se napačno pojavljali avtorji, ki so nosilci avtorske pravice, kar smo programsko popravili. Za to smo uporabili konverzijsko tabelo, ki so jo uredili katalogizatorji iz Centralne tehnične knjižnice Univerze v Ljubljani (CTK).

210d Leto izida, distribucije itd.

Podpolja nismo spreminjali. Primerjava podatkov s publikacijami pa je pokazala, da podatki niso vedno skladni s predlogo, predvsem se ne ujemajo s podatki o avtorski pravici (copyright), česar pa ni možno programsko popraviti.

215 Fizični opis in

230 Območje posebnih podatkov: elektronski viri

Po prvem koraku konverzije so se podatki o fizičnem opisu prenesli v podpolje 215c v obliki "v.: digital". To polje smo v drugem koraku konverzije brisali in v podpolje 230a – Oznaka in obseg vira dodali vsebino *El. knjiga*.

225 Zbirka

V sistemu COBISS.SI normativne oblike naslovov zbirk niso določene, zato ima v vseh zapisih prvi indikator vrednost 1 – *Ne obstaja normativna oblika*.

3XX Blok za opombe

300a Besedilo opombe

Vsem zapisom je dodana opomba: "Zapis avtomatsko prevzet s spletne strani založnika Springer".

6XX Blok za vsebinsko analizo

606 Tematska predmetna oznaka in

610 Prosto oblikovane predmetne oznake

V nekaterih bibliografskih zapisih se iste predmetne oznake pojavijo enkrat kot primarne in drugič kot sekundarne oznake

(format MARC 21). Po prvem koraku konverzije v format COMARC/B so zato ti zapisi vsebovali podvojene tematske predmetne oznake v poljih 606: enkrat s kodo sistema LC – *Library of Congress Subject Headings* in enkrat brez nje.

Vse predmetne oznake brez podpolja 2 smo programsko prenesli v polje 610 – *Prosto oblikovane predmetne oznake* in jih ponovili v podpoljih 610a, pri tem smo iz zapisov izločili vse podvojene predmetne oznake. Dodali smo jim tudi podpolje 610z – *Jezik predmetne oznake*. Prednost so imele predmetne oznake v polju 606 s kodo sistema LC (gl. primer 7).

Primer 7

PO PRVEM KORAKU KONVERZIJE V COMARC/B

```
6061 [a]Computer Communication
Networks [2]LC
6061 [a]Computer science [2]LC
6061 [a]Logic design [2]LC
6061 [a]Software engineering [2]LC
6061 [a]Computer Science
6061 [a]Computer Communication
Networks
6061 [a]Logics and Meanings of
Programs
6061 [a]Programming Languages,
Compilers, Interpreters
6061 [a]Software Engineering
6061 [a]Special Purpose and
Application-Based Systems
```

PO DRUGEM KORAKU KONVERZIJE V COMARC/B

```
6061 [a]Computer Communication
Networks [2]LC
6061 [a]Computer science [2]LC
6061 [a]Logic design [2]LC
6061 [a]Software engineering [2]LC

6100 [z] eng - angleški
[a]Logics and Meanings of Programs
[a]Programming Languages, Compi-
lers, Interpreters
[a]Special Purpose and Applica-
tion-Based Systems
```

Nekatere prosto oblikovane predmetne oznake so v bibliografskih zapisih v formatu MARC 21 pisane skupaj in ločene z znakom “/” (npr: Biophysics/Biomedical Physics, Pharmacology/Toxicology); takšnih oblik nismo popravljali.

675 Univerzalna decimalna klasifikacija (UDK)

675c Vrstilec za iskanje

Zapisi po prvem koraku konverzije niso imeli obveznega podpolja 675c. To pomanjkljivost smo skušali odpraviti s pomočjo bloka 6XX.

V zapisih za e-knjige so bile tematske predmetne oznake in prosto oblikovane predmetne oznake v angleščini. Podpolje 675c – *Vrstilec za iskanje* smo dodali na osnovi ujemanja predmetnih oznak in angleškega prevoda šifranta v tem podpolju (primer 8 in 9).

Programsko smo 7.992 zapisom dodali podpolje 675c, nekaterim tudi po več podpolj 675c. Podpolje 675c se pojavi v 11.896 zapisih.

Primer 8

```
#6061 $aOncology $2LC;
#675 $c616-006 - Tumours.
Neoplasms. Oncology
```

Primer 9

```
#6061 $aMetaphysics $2LC;
#675 $c11 - Metaphysics. Ontology
```

7XX Blok za podatke o odgovornosti

Postopek konverzije polj 70X je podrobneje opisan v poglavju o podpoljih 200f in 200g. V bibliografskih zapisih za e-knjige je 21.677 polj 70X. V sistemu vzajemne katalogizacije v COBISS.SI je vzpostavljena normativna kontrola osebnih imen in je vnos enotne značnice za avtorje možen le preko normativne baze podatkov v podpolju 70X3 – *Številka normativnega zapisa* [1]. Tega postopka programsko ni mogoče izvesti.

Kjer podpolj 200f ali 200g ni bilo, polj 70X nismo popravljali in so ostala takšna, kot so bila po prvem koraku konverzije iz formata MARC 21.

700 Osebno ime – primarna odgovornost

Pri vseh zapisih ima 2. indikator v polju 700 vrednost 1 – *Vnaša se priimek in ime*.

701 Osebno ime – alternativna odgovornost

Pri vseh zapisih sta naslednja indikatorja:

- v polju 701 indikator 1 z vrednostjo 1 – *Izpiše se v bibliografijah in na listkih*,

- v polju 701 indikator 2 z vrednostjo 1 – *Vnaša se priimek in ime.*

Polje 701 je nastalo s programskim razvrščanjem osebnih imen avtorjev s primarno ali alternativno odgovornostjo.

702 Osebno ime – sekundarna odgovornost

Zapisi imajo naslednja indikatorja:

- v polju 702 indikator 1 z vrednostjo 1 – *Izpiše se v bibliografijah in na listkih,*
- v polju 702 indikator 2 z vrednostjo 1 – *Vnaša se priimek in ime.*

710 Ime korporacije – primarna odgovornost

Štirinajst e-knjig ima v bibliografskem zapisu primarno odgovornost vezano na ime korporacije. V petih primerih smo podatke o avtorjih iz 200f programsko konvertirali v polje 702 in dodali kodo uredništva 340 – *urednik*. Podatkov o korporativnih avtorjih pri uvozu nismo spreminjali.

Zapisi imajo naslednje indikatorje:

- v polju 710 indikator 1 z vrednostjo 0 – *Ime korporacije,*
- v polju 710 indikator 2 z vrednostjo 1 – *Ime, vneseno pod sedežem ali jurisdikcijo (3 zapisi),*
- v polju 710 indikator 2 z vrednostjo 2 – *Ime v naravnem vrstnem redu (11 zapisov).*

Indikatorji so se konvertirali pri prvem koraku konverzije iz formata MARC 21, zato jih nismo spreminjali.

712 Ime korporacije – sekundarna odgovornost

Vsi bibliografski zapisi vsebujejo polje 712, kamor se je po prvem koraku konverzije prenesla sekundarna korporativna odgovornost (npr. 71202 \$aSpringerLink \$cOnline service).

8XX Blok za mednarodno rabo

856 Elektronska lokacija in dostop

Vsi bibliografski zapisi so vsebovali podpolje 856u. Ker so naslovi URL temeljili na DOI, smo jih konvertirali v polje 017 (gl. podrobnosti pod naslovom *017 Drugi standardni kvalifikatorji*).

856u Enotna lokacija vira (URL)

Trije zapisi so vsebovali URL, ki ni temeljil na DOI, zato smo URL pustili v prevzeti obliki.

856z Javna opomba

V bibliografske zapise bi bilo treba dodati opombo o dostopnosti gradiva. V CTK so nam povedali, da se opomba lahko spreminja. Glede na to je primernejše, da opombo vpišemo v bazo podatkov ELINKS, ker to omogoča enostavnejše popraviljanje podatkov le na enem mestu. ELINKS je zaenkrat možno uporabljati le za serijske publikacije, vendar smo se odločili, da uporabo razširimo tudi na e-knjige. Opombo o dostopnosti bomo vpisali naknadno, po vključitvi dopolnitev, ki bodo omogočile vnos podatkov za monografske publikacije v ELINKS.

9XX Blok za nacionalno rabo

992 Polje za lokalne potrebe

V zapise je dodano podpolje 992b, namenjeno lokalnim potrebam knjižnice CTK (npr. oznaka "Springer01" za paketni uvoz bibliografskih zapisov iz formata MARC 21).

ZAKLJUČEK

V prispevku smo želeli prikazati, kje so bile pri uvozu bibliografskih zapisov za e-knjige založbe Springer največje težave, in opozoriti na napake, ki jih ni bilo mogoče programsko odpraviti in so v bibliografskih zapisih ostale.

Predvidevamo, da so bili zapisi v formatu MARC 21 kreirani avtomatsko z naslovnice e-knjig, saj se je izkazalo, da nekateri podatki v zapisih niso skladni s predlogami in posledično s katalogizacijskimi pravili.

V konvertiranih zapisih so tudi napake in neskladja s slovenskimi katalogizacijskimi pravili, ki jih je možno odpraviti le ročno.

Reference

- [1] COMARC/B format za bibliografske podatke [Elektronski vir]: priročnik za uporabnike. Maribor: IZUM, 2008. Dostopno na: (http://izobrazevanje.izum.si/EntryFormDesktopDefault.aspx?tabid=38&type=manual&manual=Comarc_B_svn) (1. 4. 2009, dostop z uporabniškim imenom in geslom.)
- [2] Dimec Z., M. Hočevar, I. Kavčič (ur.). PREKAT: priročnik za enostavno uporabo katalogizacijskih pravil. 1. popravljena izd. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 2001.
- [3] ISBN Prefixes and Publishers Number Ranges. Dostopno na: (<http://isbn-international.org/converter/ranges.htm>) (1. 4. 2009).

BOLGARSKE KNJIŽNICE OD SREDNJEGA VEKA DO DANES

Nadja Dimitrova
Karačodžukova

Narodna knjižnica
Sv. Cirila in Metoda
Sofija

Kontaktni naslov:
nadia_dk@nationallibrary.bg

Izveček

Kratek pregled zgodovine in strukture bolgarskega knjižničarstva želi informirati o knjižnični skupnosti, ki se postopoma vključuje v mednarodno mrežo COBISS.Net. Predstavljeni so začetki bolgarskega knjižničarstva ter njegovo širjenje v samostojni Bolgariji. Podrobneje je opisan razvoj po drugi svetovni vojni, ko je šlo knjižničarstvo skozi razmere hude ideologizacije, vendar tudi širokopotezne institucionalizacije. Spremembe po letu 1989 so prikazane kot izhodišče za razvoj, ki vodi v sodobno, informacijsko podprto bolgarsko knjižničarstvo, a se pri tem se sooča s tržnimi razmerami ter pomanjkanjem sredstev. Navedene so tudi glavne visokošolske institucije za izobraževanje knjižničarjev.

Ključne besede

samostanske knjižnice, čitalnice, Nacionalna biblioteka sv. sv. Cirila in Metoda, NBKM, upravljanje knjižnic, knjižnična zakonodaja, knjižnični sistem, izobraževanje knjižničarjev.

Abstract

Through a brief summary of the history and structure of Bulgarian librarianship, the paper reveals how the library community has been gradually integrated into the international COBISS.Net network. Presented are the very beginnings of the librarianship and its subsequent expansion in the independent Bulgaria. The development after the Second World War, the time when the librarianship experienced both extreme forms of ideologisation and extensive institutionalisation, is described in more details. The changes after 1989 present the starting point for the development, which leading to a modern IT-supported Bulgarian librarianship has to deal with market conditions and is constrained by shortage of finance. Stated in this paper are three main academic institutions that provide education and training to librarians.

Keywords

monastic libraries, reading-rooms, NBKM, library management, library law, library system, education and training of librarians

ZAČETKI

Prve knjižnice v Bolgariji so se pojavile že v srednjem veku, v času pokristjanjevanja Bolgarov in prihoda učencev Cirila in Metoda v deželo. Njihova pisateljska in prevajalska dejavnost je ustvarila možnosti za nastanek bogoslovnih knjig, potrebnih za izobraževanje bolgarskih duhovnikov. Za potrebe poučevanja v dveh glavnih centrih – v Kutmičevici v jugozahodni Makedoniji in v kraju Preslav – so prevedli najbolj uporabljane bogoslovne knjige in zbirke pridig. Predpostavlja se, da so v obeh kulturnih središčih zgradili tudi knjižnico in tam shranili tako izvornike kot prevodne izdaje.

Prva pisna dokazila o obstoju teh knjižnic so v znamenitem "Svetoslavovem zborniku", napisanem v času carja Simeona in govori o dvorni knjižnici v Preslavu. Po nekaterih navedbah v besedilih tega zbornika, so bili v tem času v preslavskem samostanu skriptorji (menihi, posebej usposobljeni za prepisovanje rokopisnih knjig v srednjem veku) kot tudi knjižnica. Obstajajo tudi viri iz 10. stoletja (npr. "Beseda proti bogomilom" prezbiterja Kozme), na podlagi katerih lahko utemeljeno sklepamo, da so obstajale tudi zasebne knjižnice plemičev in duhovnikov. Danes je težko imeti realno predstavo o obsegu in vsebini srednjeveških knjižnic, vendar pa znani rokopisi iz druge bolgarske države vseeno dajejo slutiti, da je v tem obdobju obstajalo več vrst knjižnic: dvorna, patriarhijska, mitropolitska, samostanska, cerkvena in zasebna, v lastni

posvetne aristokracije, višje duhovščine, nižje duhovščine, menihov ter pisarjev.

Glavno vlogo so v srednjem veku igrale samostanske knjižnice. Največji samostani, kot npr. Hilendarski in Zografski na Sveti gori, Rilski in Bačkovski, so odločilno vplivali na nastajanje bolgarske književne dediščine. Tudi danes se v njih še vedno hranijo najpomembnejše zbirke srednjeveških rokopisov.

V obdobju od 15. do 19. stoletja so v nekaterih bolgarskih krajih nastajale tudi knjižne zbirke v džamijah in medresah ter "vakufske" knjižnice s tiski in rokopisi v arabskem, osmansko-turškem in perzijskem jeziku, ki so služile muslimanskemu prebivalstvu. Zbirke iz nekaterih od teh knjižnic (npr. iz Šumena, Vidina, Samokova, Kjustendila, Sofije in od drugod) so znamenite in jih danes hranijo v Orientalski zbirki Nacionalne knjižnice.

NASTANEK POSVETNIH KNJIZNIC

Na začetku 19. stoletja so ob ustanavljanju bolgarskega posvetnega šolstva organizirali tudi splošne knjižnice. Takšno knjižnico sta npr. ustanovila Vasil Aprilov in Nikola Palauzov, ko sta postavila leta 1835 gabrovska šola. Idejo o urejanju splošnih knjižnic ob šolah je podprlo mnogo bolgarskih prosvetnih delavcev, kot npr. Zahari Knjažeski, Najden Gerov, Sava Filaretov in drugi. Splošni značaj bolgarskih šolskih knjižnic in demokratična načela njihovega delovanja, vključno z brezplačnim dostopom, predstavljajo tradicijo splošne odprtosti, značilne za razvoj knjižničarstva v deželi pred bolgarskim narodnim preporodom.

Po Krimski vojni (1853–1856) je v Bolgariji vzniknila nova vrsta splošnih knjižnic – prve bolgarske čitalnice. (Čitalnica je tipična bolgarska javna ustanova, ki združuje vloge knjižnice, gledališča in šole za prosto izbrana področja, kot so tuji jeziki, plesne ali glasbene dejavnosti. To je prostor za pogovore in predstave, interesni klub itd. Kot plod odpora proti nasilnemu omejevanju kulturnega delovanja je pred bolgarsko osvoboditvijo izpod turške nadvlade delovalo preko 130 čitalnic.) Prva čitalniška knjižnica je bila odprta leta 1856 v Svišovu. Hitro je sledilo odprtje knjižnic v čitalnicah v Lomu in Šumenu. Bolgarske čitalnice so ustanovili tudi v večjih mestih sosednjih držav (Beograd, Odesa, Carigrad, Bukarešta, Dunaj itd.), kjer so bile velike skupine bolgarskih emigrantov. Knjižni fond čitalniških knjižnic je bil pretežno narodno buditeljski in je podpiral dejavnost čitalnice, knjižnica sama pa je bila pogosto osnovna celica čitalniške organizacije.

V sedemdesetih letih 19. stoletja so lastne knjižnice začele ustanavljati tudi ljudske šole. V času preporoda so na-

stali pogoji tudi za nastanek zasebnih knjižnic pomembnih bolgarskih javnih delavcev. Večino teh knjižnic so kot zapuščino ali darilo prevzele prve bolgarske splošne knjižnice in to predstavlja njihov začetni fond. Tak primer je knjižnična zbirka prve bolgarske čitalnice v Svišovu, ki jo je podaril Emanuil Vaskidović in je obsegala okoli 800 knjig. Podobno je bila zasebna knjižnica dr. Ivana Seliminskega priključena k fondu šolske knjižnice v Slivenu, Krsto Pišurka pa je svojo zasebno knjižnico daroval šolski knjižnici v Lomu. Glavna značilnost vseh vrst posvetnih knjižnic v tem obdobju je sodelovanje javnosti pri njihovem ustanavljanju, gradnji in delovanju.

KNJIZNICE PO OSVOBODITVI BOLGARIJE

Po osvoboditvi Bolgarije izpod turškega jarma je število čitalniških knjižnic hitro naraščalo. Do prve svetovne vojne jih je bilo že več kot tisoč, v začetku štiridesetih let 20. stoletja pa preko 2.900. Denar, ki ga je dodeljevala država in občine, je pokrival komaj 20 % stroškov njihovega delovanja. Glavni vir financiranja so drugi lastni prihodki knjižnic ter prispevki in darila. Odločilna za poosvoboditveno bolgarsko knjižničarstvo je bila ustanovitev narodne knjižnice leta 1878, prve kulturne institucije nove bolgarske države. Nastala je na pobudo sofijskih gubernatorjev P. V. Alabina in M. Drinova kot Sofijska javna knjižnica, a že naslednje leto je postala državna ustanova, ki še danes nosi ime Nacionalna biblioteka "Sv. sv. Cirila in Metoda" (NBKM).

V Vzhodni Rumeliji je bila istega leta ob sodelovanju vidnega preporoditeljskega učitelja in kulturnega delavca ter v tistem času direktorja ljudske šole Joakima Grueva v Plovdivu ustanovljena Oblastna knjižnica. Po združitvi Kneževine Bolgarije in Vzhodne Rumelije leta 1885 je omenjena knjižnica pridobila vlogo druge največje narodne depozitarne knjižnice. Danes ima knjižnica ime po pisatelju in pesniku ter neformalnem patriarhu bolgarske literature Ivanu Vazovu.

Prvi zakon o obveznem izvodu tiskanih del iz leta 1897 določa omenjeni dve knjižnici kot glavni depozitarni zbirki za bolgarsko tiskano produkcijo. Leta 1920 sta z Zakonom o ustanavljanju ljudskih knjižnic takšen status in pravico do obveznih primerkov dobili še splošni knjižnici v Velikem Trnovem in Šumenu. V preostalih administrativnih centrih poleg čitalniških knjižnic obstajajo še mestne in občinske knjižnice.

Do druge svetovne vojne sta bili v Bolgariji dve glavni znanstveni knjižnici: pri Bolgarskem književnem društvu, kasneje Bolgarski akademiji znanosti (BAN), in pri Sofijski univerzi "Sv. Kliment Ohridski". Ustanovitev Centralne knjižnice BAN je sestavni del institucionalizacije bolgarske znanosti in je povezana s prenosom knjižnice

iz Braile (Romunija) v Sofijo leta 1879. Univerzitetna knjižnica sofjske univerze je bila ustanovljena istočasno z začetkom Višjega pedagoškega tečaja leta 1888, ki je v naslednjih letih prerasel v višjo šolo in leta 1904 v univerzo.

BOLGARSKE KNJIZNICE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Po drugi svetovni vojni je v Bolgariji ideologizacija prav na vseh področjih življenja terjala vzpostavitev mehanizmov kontrole nad branjem in informacijami. Počistili so knjižnične fonde, v katerih je lahko ostala le "ideološko neoporečna" literatura. Knjižnice so imele pomembno vlogo v državni kulturni politiki. Knjižnično dejavnost so regulirali številni programski in normativni dokumenti. Nastala je množica novih knjižnic; konec tridesetih let prejšnjega stoletja jih je bilo okoli 5.000, leta 1955 pa je njihovo število naraslo na 16.758, število zaposlenih knjižničarjev pa s 1.000 na 3.683. Ob tradicionalnih splošnih in znanstvenih knjižnicah, katerih število se je zelo povečalo, so odprli še množico državnih, strokovnih in sindikalnih knjižnic.

Knjižnične storitve za prebivalstvo so služile "idejno-vzgojni masovni propagandi", "boju proti buržoazni ideologiji" in "kulturni revoluciji v mestih in na vaseh". Hitra in stihijska rast knjižničnih zbirk je bila rezultat povečane nacionalne izdajateljske dejavnosti, ki je zajemala tudi svetovno literaturo, dosegljivo po nizkih cenah. Pospešeno odpiranje knjižnic brez zagotovljene materialne baze in rednega financiranja ter njihova vloga ideoloških institucij enopartijskega državnega sistema upravljanja je leta 1957 pripeljalo do izdaje posebnega odloka Ministrskega sveta, ki je obvezoval ministrstva, strokovne in druge organizacije, ki imajo knjižnice, da morajo izboljšati njihovo dejavnost in jih razviti v "polnovredne kulturno-prosvetne ustanove". Ministrstvo za prosveto in kulturo je dobilo nalogo, da skupaj z Nacionalno knjižnico idejno in metodološko vodi in nadzira vse knjižnice v državi. V petdesetih letih prejšnjega stoletja se je začela tudi izgradnja mreže okrožnih knjižnic, ki je bila zamišljena kot osnovna struktura centraliziranega upravljanja splošnih knjižnic. Konec šestdesetih let 20. stoletja se je izoblikovala hierarhija v vseh knjižničnih mrežah. Komite za umetnost in kulturo je vodil nacionalno knjižnico, okrožne, mestne državne in čitalniške knjižnice – vseh okoli 4.500, Ministrstvo za ljudsko prosveto je imelo v pristojnosti preko 4.000 univerzitetnih in šolskih knjižnic, Centralni svet sindikatov je skrbel za preko 2.000 sindikalnih knjižnic, Komite za znanstveni in tehnični napredek je imel 175 znanstveno-tehničnih knjižnic, Ministrstvo za ljudsko zdravstvo je imelo okoli 70 knjižnic, BAN jih je imel preko 40, Centralni komite Bolgarske Komuni-

stična partije preko 90, preostali partijski organi pa še dodatnih 30 knjižnic.

Skupaj je bilo v državi v tem obdobju 11.000 knjižnic. Načela centralističnega načrtovanja in vodenja knjižnic so omogočila enovit knjižnični sistem, ki je bil normativno vzpostavljen z Odlokom št. 2. Ministrskega sveta v letu 1970. V njem je NBKM opredeljena kot vodilna nacionalna knjižnična institucija, ki zagotavlja metodološko vodenje. V okviru Komiteja za umetnost in kulturo pri Ministrskem svetu so ustanovili Medresorski koordinacijski svet, ki je dobil nalogo, da opredeli enotne norme za specialne in splošno-izobraževalne knjižnice, da jih kategorizira, da odgovori na vprašanja o profiliranosti fondov in dejavnosti znanstvenih in specialnih knjižnic, da izdela programe za ustroj, opremo, mehanizacijo in kadre. Načela iz tega odloka so bila podlaga razvoja bolgarskega knjižničarstva v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja, ki je zajemalo okoli 10.000 knjižnic, organiziranih v razvejanem teritorialnem in panožno-institucionalnem sistemu s skupnim fondom preko 100 milijonov knjižničnih enot. Morali so koordinirati nabavo kompletne tuje literature v znanstvenih knjižnicah, ponotiti knjižnično tehnologijo, uveljaviti sodobne standarde za bibliografski opis, enotni klasifikacijski sistem, postaviti centralno katalogizacijo za vse bolgarske izdaje. Knjižnični sistem je ustvaril pogoje za pojav negativnih plati takšne oblike organiziranosti in upravljanja knjižnic. Omejene so bile možnosti samostojnega razvijanja knjižničnih oddelkov in koordinacije med njimi. Pretrgale so se notranje vezi v knjižnem sektorju med izdajatelji, knjigotrštvom ter znanstveno-informacijsko in knjižnično dejavnostjo. Omejen je bil dostop do "ideološko sporne" literature. Konec osemdesetih let prejšnjega stoletja enoten knjižnični sistem ni bil sposoben zagotoviti centralnega državnega financiranja tehnološke obnove knjižnic.

BOLGARSKE KNJIZNICE PO LETU 1989

Velike spremembe, ki so nastopile po letu 1989 (padec socialistične ureditve in demokratične spremembe v Bolgariji), se kažejo tudi v knjižničarstvu. Demokratizacija države je prinesla možnost dezideologizacije knjižničarske dejavnosti. "Specialni fondi" s prej omejenim dostopom so zdaj spet namenjeni vsem bralcem. Zavrnitev filozofije centralističnega vodenja na vseh področjih javnega življenja je postavila pod vprašaj obstoječ organizacijski model knjižničnega sistema. V novih pogojih je postala dosedanja knjižnična zakonodaja neustrezna. Vzpostavljane tržnih ekonomskih odnosov in nastanek številnih nevladnih organizacij in fundacij za podporo kulturnih dejavnosti odpira nove možnosti financiranja knjižnic, čeprav še prevladuje proračunsko vzdrževanje. Ekonomske težave v državi so omejile to vzdrževanje na minimum. Posledica je zmanjševanje števila zaposlenih, nezmožnost

normalnega dopolnjevanja zbirk in upočasnitev pri uvajanju novih informacijskih tehnologij. Objektivne finančne težave in pomanjkanje izkušenj z upravljanjem knjižnic v tržnem okolju sta povzročila zapiranje knjižnic – okoli 2000 v desetih letih. Decentralizacija sistema ogroža koordinacijo knjižničnih dejavnosti. Leta 1990 je bila ustanovljena Zveza knjižničnih in informacijskih delavcev (SBIR, danes Bolgarska knjižnično-informacijska zveza) – neodvisna strokovna organizacija, katere cilj je zaščita pravic knjižničarjev, uveljavljanje knjižnic in informacijskih centrov kot bistvenih sestavin bolgarske kulture, znanosti, izobraževanja in gospodarskega razvoja. Zastavljen je bil projekt za Nacionalno avtomatizirano knjižnično-informacijsko mrežo (NABIM), ki ga je finančno podprla fundacija Odprta družba. Avtomatizirana je bila nacionalna bibliografija, ki je vir bibliografski zapisov v strojno čitljivem formatu za vso bolgarsko tiskano produkcijo. Avtomatizirajo se knjižnični procesi v mnogih bolgarskih knjižnicah. Vzpostavljene so komunikacijske povezave med knjižnicami za prenos bibliografskih informacij. Koordinacija med posameznimi dejavnostmi v knjižnicah se vzpostavlja na nove načine s projekti dopolnjevanja ali uvajanja nove informacijske tehnologije. Realiziran je projekt “Bolgarske knjige 1878–1992”, pri katerem je bila izvedena retrokonverzija bibliografskih zapisov za knjige, ki so bile izdane v Bolgariji v tem obdobju in jih hrani NBKM. Ti zapisi so v tem trenutku osnova online kataloga knjižnice. Pobude knjižnične javnosti za tehnološko obnovo in premagovanje informacijskega vakuumu so naletele na resno oviro – na odsotnost celostne državne politike za razvoj knjižničarstva. Leta 2000 je bilo z Odlokom Ministrskega sveta opredeljenih 11 regionalnih knjižnic, ki so dobile funkcije koordinatorjev za vzpostavitev teritorialnih mrež splošnih knjižnic. Ta normativni akt, skupaj s predlogi, ki jih je pripravil SBIR, ter istega leta sprejet nov Zakon o obveznem depozitu primerkov tiskanih in drugih izvodov, so prvi znaki aktivnosti pri realizaciji predpisov v tej smeri. Leta 2009 je bil sprejet Zakon o splošnih knjižnicah, ki prvič v zgodovini bolgarskega knjižničarstva predpisuje skupna pravila in standarde.

KNJIŽNIČNO IZOBRAŽEVANJE

Prvobitno pridobivanje knjižničnih kvalifikacij je potekalo preko organiziranih tečajev za poklicno izpopolnjevanje knjižničarjev. Kasneje je nastalo višje in visoko knjižnično-informacijsko izobraževanje. Steklo je tudi izdajanje specializirane knjižnične literature ter poklicnih periodičnih publikacij. V tem trenutku si je mogoče visoko bibliotekarsko izobrazbo pridobiti na Sofijski univerzi “Sv. Kliment Ohridski”, na Univerzi “Sv. sv. Ciril in Metod” v Velikem Trnovem in na Specializirani visoki šoli za bibliotekarstvo in informacijsko tehnologijo (SVUBIT) v Sofiji.

Reference

- [1] GEROVA, Ani: Bolgarska kniga. Sofija, Moskva: Pensoft, 2004.
- [2] GEROVA, Ani: Bibliotekite. V: *Blgaria – XX. v.*, 1999.
- [3] KIROVA, E.: *Istoria na bibliotekite*, 1975.
- [4] ĐOZELEV, V.: *Učiliša, skriptorii, biblioteki i znanja v Blgaria XII–XIV vek*. 1985.

(Iz bolgarščine prevedel Franci Pivec.)

MODROST KOT PREDMET INFORMACIJSKE ZNANOSTI*

**Tvrko-Matija Šercar
Valerija Trojar**

Institut informacijskih znanosti
Maribor

Kontaktni naslov:
tvrko.sercar@izum.si

Izveček

Raziskave modrosti so postale popularne zlasti v zadnjih dveh desetletjih in splošno sprejeta definicija modrosti še ne obstaja, obstaja pa konsenz, da je modrost koncept, ki ga je mogoče preučevati z različnih vidikov, podobno kot informacije.

Izvedena je metaanaliza izbranih virov s področja nevropsihologije in informacijske znanosti, ki priznavajo modrost kot legitimen predmet proučevanja. Za reševanje problemov in za prilagajanje na spremembe v okolju so bistvenega pomena inteligentnost, znanje in modrost ter spomin kot njihova psihična osnova.

Sodobne teorije in raziskave modrosti sledijo v osnovi dvema izročiloma o modrosti; zahodno izročilo poudarja kognitivno dimenzijo modrosti, vzhodno izročilo pa stremi k integraciji kognitivnih reflektivnih in afektivnih elementov, iz katerih sestoji tridimenzionalni model modrosti. Po uravnoteženi teoriji modrosti je modrost vrednostna uporaba implicitnega znanja, proceduralnega znanja za reševanje problemov. Po filogenetskem ali evolucijskem pristopu je treba modrost opazovati tudi nadčasno v kulturnem kontekstu.

Osnova modrosti sta inteligentnost za doseganje uspeha in ustvarjalnost, potrebno pa je tudi prepoznavanje vrednot kot meril pri doseganju splošnega dobrega skozi ravnovesje med lastnimi interesi, interesi drugih in zunanjimi interesi (vidiki okolja, v katerem živimo), in pri doseganju ravnovesja med prilagajanjem obstoječemu okolju, preoblikovanjem tega okolja in izbiro novega okolja. Kadar izpostavljam lastne interese in spregledamo interese drugih, ni modrosti, obstaja pa, če iščemo splošno dobro in se zavedamo, da je to splošno dobro lahko za nekatere boljše kot za druge.

Članek naj bi bil osnova za razmislek o vključitvi modrosti v učne programe od srednjih šol naprej in uvrstitvi v klasifikacijsko shemo védenja informacijske znanosti. Modrost je na koncu kontinuuma podatki-informacije-znanje-modrost. Povezana je z znanjem in dá se jo meriti z ustreznimi psihološkimi testi. Modrost kot predmet informacijske znanosti ima podobno kot znanje informativno in proceduralno komponento.

Ključne besede

modrost, implicitno znanje, eksplicitno znanje, inteligentnost, spomin, nezavedno, organizacija in upravljanje znanja, informacijska znanost, nevropsihologija

Abstract

Research on wisdom has become popular primarily in the last two decades. There is no generally accepted definition as yet, but a general consensus exists that wisdom is a concept, which can be studied from various aspects, similarly to information.

Metaanalysis of selected sources from the fields of neuropsychology and information science, which acknowledge wisdom as a legitimate subject of study, has been carried out. Intelligen-

* Prvi del razmišljanja in pisanja o modrosti naj bi bil pričujoči članek, ki sva ga napisala s kolegico Valerijo Trojar, drugi del pod delovnim naslovom "Povezanost informacijske znanosti in psihologije na primeru modrosti" pa naj bi bil objavljen kot posebna celota (Op. T. Šercar).

ce, knowledge and wisdom as well as memory as their psychological basis are of key significance when solving problems and when adapting to changes in the environment.

Modern theories of wisdom and research on wisdom basically follow two traditions of wisdom; the Western tradition stresses the cognitive dimension of wisdom, whereas the Eastern tradition is striving to achieve the integration of cognitive reflexive and affective elements, of which the three-dimensional model of wisdom consists. According to the balanced theory of wisdom, wisdom is the value-based application of tacit knowledge, procedural knowledge for the purpose of solving problems. In relation to phylogenetic and evolutionary approach, time-transcending observation of wisdom in a cultural context is required.

Intelligence to achieve success, and creativity are the fundamentals of wisdom, but it is also required to identify values as criteria for achieving the general good through the balance between one's own interests, the interests of others and external interests (aspects of the environment where we live) and for achieving the balance between adapting to the existing environment, transforming this environment and selecting a new environment. Wisdom is not to pursue one's own interests and ignore the interests of others; wisdom is to search for the general good although bearing in mind that the general good may be better for some than for others. This paper's objective is to form the basis for the consideration whether to integrate wisdom into the curriculum from secondary school onwards and whether to place it into the classification scheme of information science knowledge. Wisdom is at the end of the continuum data-information-knowledge-wisdom. It is connected with knowledge and can be measured with appropriate psychological tests. Wisdom as a field of information science has, similarly to knowledge, informative and procedural components.

Keywords

wisdom, tacit knowledge, explicit knowledge, intelligence, memory, subconsciousness, knowledge organisation and management, information science, neuropsychology

PROBLEMI IN NAMENI

Šercar in Brbre (2007) sta ugotovila, da moramo, če želimo, da organizacija znanja in upravljanje znanja kot poddisciplini ne izpadeta iz klasifikacijske sheme védenja v informacijski znanosti, ustrezno pozornost posvetiti ne samo podatkom in informacijam, ampak tudi znanju in modrosti.¹ Ugotovila sta tudi, da so v Ameriki naziv *chief information officer* (CIO) spremenili v *chief knowledge officer* (CKO) in da je treba razmišljati o spremembi v *chief wisdom officer* (CWO).

Po Robinsonu (1990) in Labrouvie-Viefovi (1990) se je zanimanje za modrost v zahodni filozofski in znanstveni tradiciji začelo že v starogrški filozofiji (Platon, Aristotel), ko so razlikovali tri vrste modrosti: modrost (1) kot *sophia* pri filozofih, ki iščejo resnico, modrost kot *phronesis*, ki je vrsta praktične modrosti, npr. državnikov in zakonodajalcev, in modrost kot *episteme*, s katero se ukvarjajo znanstveniki. Moderna znanost o intelektualnih sposobnostih se je začela ob koncu 19. stoletja. Galton² (1883) je govoril o psihofizičnih sposobnostih. Binnet in Simon (1916) sta v intelektualne sposobnosti vključila tudi sposobnosti razsojanja. Spearman (1927) je v te sposobnosti vključil zaznavanje (angl. *apprehension of expe-*

rience, encoding), izpeljevanje odnosov (angl. *eduction of relations, inference*) in izpeljevanje korelacij (angl. *eduction of correlates, application*).

Raziskave modrosti so postale popularne zlasti v zadnjih dveh desetletjih in splošno sprejeta definicija modrosti še ne obstaja, obstaja pa konsenz, da je modrost mnogodimenzionalen koncept, ki ga je mogoče preučevati z različnih vidikov (Baltes in Staudinger, 2000), podobno kot se s pojavom informacij ukvarjajo posebne znanstvene discipline oz. poddiscipline, npr. lingvistika, filologija, psihologija, nevroznanost, sociologija, matematika, informacijska znanost in bibliotekarstvo, kognitivna znanost, znanost o staranju idr. (prim. Šercar, 2005). Raznolikost sveta namreč terja teoretični pluralizem, saj čudovite različnosti, slojevitosti in zapletenosti sveta ne moremo pojasniti monistično, z enim samim načelom, prvino ali kategorijo (Šercar in Brbre, 2007). V prid tej trditvi govori zbrano gradivo, ki vključuje knjige, priročnike, članke, spletne strani.

Najboljši način uporabe zbranega gradiva je metaanaliza objavljenih raziskovalnih rezultatov. Izbrane objave se razlikujejo glede na vedo, filozofijo, teorijo, metodologijo itd., vendar priznavajo modrost kot legitimen predmet,

primeren za filozofsko premišljevanje in znanstveno preučevanje.

Predpostavljamo, da avtorji izbranih objav pristopajo k modrosti in sorodnim pojavom z različnih stališč, saj je različnost osnovni teoretični pogoj njihove potencialne komplementarnosti in medsebojne povezanosti. Odkritje medsebojnega dopolnjevanja in povezovanja naj bi bil rezultat sinteze kot znanstvenega postopka odpravljanja razlik in prispevanja k enostavnejši strukturi znanja o danem predmetu. Seneca³ je govoril, da je resnica najbolj podobna poenostavitvi. Dosežena sinteza naj bi bila tudi dokaz kakovosti in relevantnosti izbranega gradiva.

Članek predstavlja osnovo za razmislek o vključitvi modrosti v klasifikacijsko shemo védenja v informacijski znanosti (gl. Šercar in Brbre, 2007) in o vključitvi v učne programe od srednjih šol naprej. Domnevamo, da je modrost tudi pot k socialni državi.

POSEBNOSTI ZAVESTI, MIŠLJENJA, INFORMACIJ IN (SPO)ZNAJANJA KOT PREDMETOV PREUČEVANJA

Kaj je (spo)znanje, je predmet filozofske panoge, znane kot epistemologija.⁴ Vendar po Edelmanu⁵ in Tononu (2000) izključno filozofski pristop ni dovolj za spoznavanje mišljenja, zato ga je treba dopolniti z analizo možganskih mehanizmov. Čeprav je bila predlagana "naturalizacija" epistemologije, s tem da poišče svoje osnove v psihologiji, avtorja menita, da tudi to ne zadoštuje. Da izvemo, kako nastajajo informacije in zavest, moramo utemeljiti epistemologijo v biologiji, na prvem mestu v nevroznanosti. Za ta pristop so nujni trije pogoji: da je bivanje (časovno) pred opisovanjem, da je selekcija (časovno) pred logiko in da je v razvoju misli delovanje (časovno) pred razumevanjem. Vendar nobeno opisovanje, znanstveno ali drugačno, ni ekvivalentno izkušnjam slehernega posameznika. Vprašanja, kako zagotoviti ustrezen opis višjih možganskih funkcij, so poleg vprašanj, kako spoznavamo in znamo, osrednji predmet epistemologije.

Znanstvena teorija zavesti pri pojasnjevanju, kako materija postaja predstava (angl. *imagination*) vendarle ne more zamenjati resnice, da bivanje ni opisovanje. Znanstveno opisovanje ima lahko napovedovalno in pojasnjevalno moč, vendar ne more neposredno izraziti pojavnosti duha, kot so mišljenje, informacije, znanje, spoznanje, ki so odvisne od telesa in možganov slehernega posameznika.

V Edelmanovi in Tononovi teoriji možganov so odstranjeni paradoksi, ki nastajajo pri predstavljanju s pomočjo "božjega očesa" zunanjega opazovalca. Kljub temu da smo zaradi narave utelešenja še vedno do neke mere ujet-

niki opisovanja, smo le nekoliko boljši od stanovalcev Platonove votline (prim. Platon, 374 pr. n. št.).

Edelman in Tononi se sprašujeta, ali lahko transcendiramo omejitve realizma, in odgovarjata, da tega v popolnosti ne moremo storiti. Zaradi tega se vračata k misli o možnosti transcendiranja naših sposobnosti analize s sintezo. Čeprav so artefakti duha jezikovno pogojeni, lahko pojavnosti duha neposredno spoznavamo. Izkušnje o lastnostih, ki jih ima vsak od nas, ostajajo v našem utelešenju, v našem lastnem fenotipu.

Razsežnost znanja, ki se lahko odpre ob tem izrednem trenutku na našem intelektualnem popotovanju, pa vendarle obstaja. Gre za priložnost spoznati, kako so drugi ljudje (kot različni fenotipi) z zmogljivostjo zavesti višjega reda dejansko kategorizirali isti svet, ki ga delimo z njimi. Verjetnost, da je ta fenotip podoben našemu, je zanemarljivo majhna. Ob domnevi, da drugi ljudje lahko dosežejo splošno veljavnost, identično naši, čeprav njihova telesa in duhovi obdelajo signale iz zunanjega sveta na korenito drugačen način od našega, lahko odpravimo nekatere zadržke, ki omejujejo naš spoznavnoteoretični realizem.

In ne nazadnje se zastavlja vprašanje, ali vsi pomenski odnosi na ravni zavesti predstavljajo predmete, primerne za znanstveno preučevanje. Razmislimo na primer o smiselnih stavkih v navadnem jeziku ali še bolje o poetski razpravi bolj občutljivih ljudi. Domneva Edelmana in Tonona je, da tukaj in zdaj ne predstavljajo predmetov, ustreznih za znanstveno preučevanje. Njihov pomen in opis je preveč odvisen od enkratnih zgodovinskih obrazcev, od mnogokratnih dvoumnih napotil ali (v primeru edinstvenega poetskega izražanja) od primerka, ki se ga ne da primerjati. Za razumevanje njihovega pomena potrebujemo tudi enkratne fenomenološke izkušnje kot tudi kulturo slehernega udeleženega posameznika, ki je vpeta v zgodovino. Prav tako kot lahko pojasnimo samo zavest, lahko popolnoma znanstveno pojasnimo tudi materialne osnove predmetov in izražanja. Čeprav so kot predmeti preučevanja bolj neposredno dostopni kakor poreklo veselja, niso primerni za znanstveni predmet. Njihova pomembnost ne bo prihajala do izraza izključno skozi znanstvene raziskave, ampak bo tudi rezultat našega individualnega utelešenja in vzajemnih slovnično pravilnih menjav, ki nam omogočajo dostop do pojavnosti zavesti višjega reda.

Če upoštevamo, da se največji del naših življenj odvija skozi težave takšnih menjav, se nam ni treba bati znanstvenega redukcionizma, niti ne potrebujemo mističnih pojasnil, da bi razložili te težave. Spoznanje, da nekateri predmeti – čeprav jih je odkrila znanost – kot znanstveni predmeti niso ustrezni, naj bi bilo zadostno. Vse, dokler smo ujetniki opisovanja, je naša svoboda v jeziku.

Predpostavka Edelmana in Tonona je, da zavest nastopa znotraj materialnega sveta določenih organizmov, vendar avtorja njenega nastanka ne identificirata samo z možgani, saj sta prepričana, da višje možganske funkcije zahtevajo interakcije s svetom in drugimi osebami.

Zavest, duh, mišljenje, informacije in podobni koncepti (spo)znanja niso izključno področje filozofov, saj jih preučujejo tudi psihologi in nevroznanstveniki.

Behavioristi skušajo eliminirati zavest iz znanstvenih razprav, podobno kot to počnejo tudi nekateri sodobni filozofi. Sodobni kognitivni psihologi so na novo uvedli zavest in duh kot legitimna znanstvena koncepta. Nekateri modeli zavesti koreninijo v modelih umetne inteligence in vključujejo metafore, prevzete iz računalniških ved. Ne glede na to, ali se uporabljajo prav ali narobe, je nesporno, da metafore ne morejo zamenjati pristnega znanstvenega razumevanja zavesti. Veliko nevroznanstvenikov javno izpoveduje zmerni agnosticizem do zavesti in svojo previdnost opravičujejo z našim trenutnim neznanjem. V zadnjem desetletju 20. stoletja so zavest začeli obravnavati tudi kot eksperimentalni parameter.

Filozofski paradoks je v tem, da nekateri filozofi zavračajo sodobna znanstvena preučevanja zavesti kot primer zgrešenega pripisovanja lastnosti stvarim, ki jih te stvari ne morejo imeti. Če vemo, kako je zavest posebna kot znanstveni predmet, nas takšen napačen pristop ne bi smel presenečati. Izhodišče Edelmana in Tonona je, da zavest ni objekt, temveč proces, in da je, če gledamo s tega stališča, vsekakor primerna za znanstveni predmet.

PSIHIČNE OSNOVE INTELKTUALNIH SPOSOBNOSTI

Moderna psihologija (Proshansky, 1970) je na novo pretehtala svoj predmet, metodologijo in teorijo glede na legitimnost nekaterih psihičnih pojavnosti, tudi modrosti.

Težak (1960, 1970, 1970, 1974) je vedno izpostavljal pomembnost psiholoških vidikov informacijske znanosti oz. psihičnih osnov informacij. V prispevku bomo govorili o osnovah in razvoju intelektualnih sposobnosti, ki so predmet informacijske znanosti kot uporabne epistemologije.

Empirične podatke o inteligentnosti, ustvarjalnosti in modrosti si lahko razlagamo s pomočjo organicističnega in kontekstualnega modela. Po prvem in drugem modelu so v središču pozornosti spremembe, in sicer kvalitativne, ki so bolj pomembne kot kvantitativni premiki. Organicistični model predpostavlja, da so vse spremembe razvojno naravnane k napredku, proti doseganju nekega dokončnega idealnega stanja, po kontekstualnem pristopu pa spremembe niso v funkciji doseganja idealnih

dokončnih stanj. Če pa opustimo idealistično presumpcijo, se organicistični model spremeni v kontekstualnega. Kontekstualist je na neki način organicist, ki si je ogledal Platonovo votlino in ugotovil, da je prazna. Kontekstualizem bolj sodi v sociologijo znanja kot v univerzalno razvojno epistemologijo.

Človek je bitje, ki se stara. V celotni življenjski dobi od rojstva do smrti lahko opazujemo razvoj in spreminjanje zaznavanja, električne aktivnosti možganov in njeno povezanost z védenjem, ritem alfa in beta, zmanjševanje frekvence alfa-valov⁶ po puberteti, upad teže možganov za približno 15 odstotkov. Spremembe, ki jih povzročata staranje, vplivajo na spreminjanje zmogljivosti zaznavanja dogodkov, obdelave informacij, priklica iz spomina, verbalnih in prostorskih sposobnosti, kognitivnih sposobnosti, na stanje mentalnega zdravja, povezanega s kognitivnim statusom, ter številnimi kulturnimi spremembami ...

Za Horna (1978) so pomembni pojavi, ki se tičejo narave in razvoja intelektualnih sposobnosti, vključeni v teorije o inteligentnosti. Veliko sposobnosti med seboj korelira in skozi celotno življenjsko dobo obstaja isti vzorec teh odnosov. Intelektualno delovanje vključuje šest dimenzij, in sicer mešanico osnovnih procesov spomina, uporabo pojmov in pripomočkov, kontrolne mehanizme, aktiviranje shem, sisteme metaznanja in izvršilne funkcije. V teh šestih dimenzijah je vključenih kar 30 primarnih sposobnosti. Uporaba pojmov in pripomočkov predstavlja organizacijo mentalnih virov, ki so rezultat naključnega učenja in fizioloških vplivov, ki se izvajajo v glavnem neodvisno od akulturacije.⁷

INTELEKTNOST

Sposobnosti za širitev osnov znanja, težavnost struktuiranja in avtomatizacije (kar približno izraža kazalnik kristalizirane inteligentnosti – G_c) naraščajo s staranjem skozi celotno življenjsko dobo, sposobnosti, ki izražajo izgubo fiziološkega substrata in okostenelost zaradi širjenja in sistematizacije sistemov znanja (izraža jih kazalnik fluidne inteligentnosti – G_f), pa s staranjem upadajo, najbolj opazno v zreli dobi.

Horn je behaviorist in se sprašuje, kaj je mogoče povedati o intelektualnih sposobnostih in njihovem razvoju v vrstini možnosti in nedoločenosti, znanja in neznanja. Individualnost vsakega od nas opredeljujejo genski dejavniki ter odnosi med nami in vplivi iz okolja (teh je neskončno mnogo) v funkciji časa.

Če privzamemo, da nekaj, kar imenujemo inteligentnost, obstaja, naletimo na osnovni problem. Obstaja namreč prevelika in zapletena množica vedênj, ki so

znak inteligentnosti. Na to vprašanje obstajajo tako neznanstveni odgovori (inteligentnost so vsi življenjski dosežki, izraženi v prihodkih, tudi v prihodkih od kraje, pridobljena izobrazba, znanje več jezikov itd.) kot tudi znanstveni odgovori v teorijah inteligentnosti. Empirični behaviorist s testi preučuje različnosti vedénja, ki kaže na inteligentnost, in lastnosti, bistvenih za inteligentnost. Rezultati na testih praviloma pozitivno korelirajo z uspešnostjo v šoli in službi, z zaslužkom in prestižem itd. Znanstveno je dokazano, da obstaja neki splošni atribut inteligentnosti G .

Teorije enega podedovanega vzroka (angl. *single inherited cause – SIC*) predpostavljajo, da je zmogljivost za razvoj inteligentnosti določena s fiziološko strukturo, ki je biološko podedovana. V dejavniku G naj bi bilo podedovanih kar 80 odstotkov variance, vendar vseh varianc rezultatov testov inteligentnosti ne moremo pojasniti z dednostjo. Po okoljskih teorijah je ta zmogljivost v naučenih sposobnostih, ki jih determinirajo vplivi družbe. Struktura sposobnosti, ki jih merimo s splošnimi testi inteligentnosti, se s časom spreminja in rezultati so zelo odvisni od starosti testiranih.

Vzorec lahko odraža tudi individualne razlike v razvoju sposobnosti (Anderson, 1940). Začetna sposobnost po tej teoriji predstavlja fiziološko determinirano zmogljivost.

Po Hornovi procesni teoriji so manifestne sposobnosti posledica kombinacije nekaj osnovnih vplivov. Inteligentnost naj bi vključevala najmanj 30 ločenih primarnih sposobnosti. Vsaka od teh naj bi temeljila na različni skupini determinant. Vsaka naj bi označevala posebno kognitivno sposobnost oz. kazala na posebno vrsto razvojnega vpliva.

Kot rečeno sta vrsti inteligentnosti dve: G_f se meri z nalogami, ki vključujejo hitrost, in z nalogami, katerih reševanje ni časovno omejeno (naloge vključujejo slikovno, simbolno ali semantično vsebino). Vsebine nalog, ki najbolje označujejo G_c , zahtevajo relativno visoko izobrazbo in akulturacijo. V zreli dobi se funkcija akulturacije premika z izobraževalnega sistema na sisteme, povezane z delovnim mestom in kasneje z upokojitvijo. Obe vrsti inteligentnosti sta skupek več sposobnosti ali kognitivnih funkcij. Najzgodnejše izraze inteligentnosti (G_f in G_c) najbrž gensko določajo fiziološki dejavniki. V največjem delu zrele dobe korelacija med G_c in G_f upada.

Teorija o G_f in G_c je delno rezultat faktorске analize medsebojnih korelacij med primarnimi sposobnostmi, ukvarja pa se tudi z razvojem teh sposobnosti in z nekaterimi idejami in spoznanji o razlikovanju čustvovanja, zaznavanja, spomina in spoznavanja.

Staranje, prestrukturiranje in prilagajanje lahko vplivajo na rast sposobnosti v starosti. Dokazano je, da je veliko sposobnosti G_c boljše organiziranih in prilagojenih in na sploh boljše pri starostnikih kot pri mlajših odraslih. Zdi se, da verbalno dojetanje, delno izraženo z velikostjo besednega zaklada, splošno znanje, razmišljanje, ki temelji na znanju in visoko razvitih pripomočkih, ter verbalno tekoče izražanje pri priklicu iz terciarnega spomina (TM)⁸ naraščajo s staranjem, še posebej, če so razlike v izobrazbi in hitrosti konstantne.

Na splošno se zdi, da obstoječi testi, ki merijo pojmovno širino, število shem, dostopnost pojmov kot pri VPT (angl. *verbal productive thinking*), vrsto metaznanja in kompleksnost sistemov kontrole, kažejo rast ali vsaj ne upad sposobnosti skozi glavni del odrasle dobe. Vendar veliko sposobnosti s staranjem v odrasli dobi upada. Predvsem gre za fiziološke vplive degradiranega organskega substrata. Živčno tkivo se po najzgodnejšem obdobju razvoja ne regenerira več.⁹ To vpliva tudi na najosnovnejše funkcije inteligentnosti, kot je primarni spomin (PM). Toda vsi upadi intelektualnih funkcij se ne morejo pripisovati le fiziološki osnovi psihičnih pojavov. Obstajajo namreč tudi psihološki vzroki upada. Ko sistemi znanja postanejo rutinski in avtomatski, prihaja do rigidnosti, ki lahko ovira premike k novim sistemom znanja. Restrukturiranje in prilagajanje lahko ta problem olajšata, vendar če ima sistem za spomin omejeno zmogljivost, problem preobremenitve narašča. Posledice tega so lahko konfabulacije in zmedenost ter upočasnitev, vključno z zastojem delovanja, ki jih lahko ugotovimo pri neposrednem opazovanju intelektualnih sprememb v odrasli dobi. Sposobnosti G_f in procesi kratkoročnega usvajanja in priklica (angl. *SAR – short-term acquisition and retrieval processes*) upadajo. Kazalniki upadanja so upočasnjeno razmišljanje, zmanjšana hitrost primarnega in sekundarnega spomina (PM + SM), zaznavanja, odziva in ohranjanja informacij med spremljanjem miselne aktivnosti. Drugi kazalniki upada G_f so neprilagodljivost, mešanje delov nekega problema, izogibanje težkim problemom, sprejemanje nekonsistentnih rešitev, nesposobnost ločevanja značilnosti razreda, neprimernost klasifikacij in pomanjkanje pozornosti na obliko (v nasprotju z vsebino) dokaza ter upad informacij, sprejetih po kosih. Starejši odrasli delajo počasneje od mlajših odraslih, vzrok teh defektov ni izguba samih intelektualnih funkcij, ampak so vzrok defekti v perifernih čutilnih procesih.

Obstajajo tri vrste dokazov, da defekte staranja povzročajo samo periferne funkcije. Prva vrsta dokazov so slabši rezultati starejših pri testih brez časovnih omejitev. Druga vrsta dokazov so rezultati pri testih, ki kažejo porast časa, potrebnega za reševanje nalog, in upad uspešnosti starejših v primerjavi z mlajšimi osebami. Tretja vrsta dokazov kaže, da defekti G_f in SAR niso odpravljeni, če

učinki, povezani z odzivnim časom (angl. *simple reaction time – SRT*) in motorično hitrostjo (angl. *motor speedness – MS*) delno korelirajo.

Obstajajo tudi dokazi, da so vzroki upada G_f spremembe stališč do intelektualnih nalog, vključno z antiintelektualizmom.

SPOMIN

Spomin je na času temelječa intelektualna sposobnost in psihična osnova znanja. Lahko preučujemo ne samo količino priklicanega, ampak tudi hitrost priklica. Že vsakdanje izkušnje kažejo, da s staranjem upadajo funkcije kratkoročnega spomina, ki vključujejo dojetanje, pridobivanje, zadrževanje, priklic in reproduciranje priklicanega znanja. Vsaka teh funkcij se lahko razčleni v podfunkcije (npr. podfunkcija dojetanja so strategije pridobivanja in vzorci pozornosti).

Obstajajo tri vrste spomina: primarni, sekundarni in terciarni spomin.

Primarni spomin (PM) je kratkoročni spomin. Človek shranjuje in išče glede na vrsto čutnega vnosa (vidni, slušni ...), mesto vnosa (levo uho, desno uho) in čas (prvi, drugi ...). Iskanje informacij v obdobju, daljšem od 20 sekund, kaže na sekundarni spomin (SM). Čas med učenjem in iskanjem določa, ali bomo iskane informacije našli.¹⁰

Spomin je bistven za reševanje problemov in za kakovost rešitve problema. Zmogljivosti spomina dosežejo asimptoto v relativno zgodnih fazah filogenetskega in ontogenetskega razvoja. Ontogeneza naj bi bila kratka rekapitulacija filogeneze. PM naj bi dosegel 8 let star otrok in podobno tudi velike opice (šimpanzi, giboni). SM je bolj povezan z G_f in G_c ter z drugimi kazalniki inteligentnosti kakor PM. Najboljši kazalniki za TM so kazalniki za funkcijo spomina VPT, ki vključuje priklic iz oddaljene preteklosti. Označujemo jo kot dolgoročni spomin (angl. *long-term memory – LTM*). Zelo kratkoročni spomin PM in del SM upada s staranjem in je šibko povezan z G_f in G_c . Neasociativen, odmeven spomin in asociativni "pomenski" spomin sta vključena v manifestne kazalnike intelektualnega upadanja. Sposobnost pisanja je šibko povezana s funkcijo SAR, upad G_f je bolj povezan z elementarno zmogljivostjo za usmerjanje pozornosti oz. vzdrževanje koncentracije.

S staranjem je povezan upad številnih pomenskih asociacij, ki jih generirajo besede, besedne zveze, znaki, simboli, stavki itd. Vse to spremlja izguba priklica v intervalih nekaj minut ali dlje. Starejše osebe potrebujejo več časa za usvajanje in dojetanje omenjenih spodbujevalnih ele-

mentov, vendar se zdi, da to ni samo zaradi nesposobnosti zavedanja ločenih elementov kot takšnih. Predvsem je to zaradi nesposobnosti dojetanja relacijskih vidikov in vzorcev spodbud. Npr. če je v nalogi za ugotavljanje spomina ponujena takojšnja asociacija, bo pri starejši osebi zavedanje asociiranega elementa domala hitrejše kot pri mlajši osebi, vendar le v primeru, ko je uspešnost odvisna od zavedanja odnosov med elementi naloge, pri kateri so starostne razlike pomembne.

Skratka, upad inteligentnosti spremlja elementarna izguba vzdržljivosti usmerjenega zavedanja elementov problema, izguba zmogljivosti zaznavanja odnosov med elementi problema, ki je še bolj fundamentalen. Prvo zmogljivost merimo s testi hitrosti zaznamovanja in pozornosti ter pri meritvah PM. Druga zmogljivost se manifestira kot nezmožnost organiziranja gradiva na način, ki ga terja učinkovito funkcioniranje SM, vendar jo še bolj nakazuje nezmožnost reševanja problemov, pri katerem je treba dojeti nekaj odnosov in to uporabiti kot osnovo za izvajanje zaključkov, ki lahko predpostavljajo rešitve problema.

Proučevanje sistemov človekovih sposobnosti naj bi spremljal zmerni skepticizem. Glavni problem pri teh raziskavah je doseči primerljivost vzorcev respondentov na različnih stopnjah razvoja. Druga skupina problemov je povezana z zagotavljanjem primerljivosti meritev pri različni starosti. Naj bi bili bolj strpni do ambivalentnosti v raziskavah starostnih razlik in sprememb, ki jih povzroča staranje. Preveč je sprejemljivih in tudi nasprotujočih si razlik v znanstvenem spoznanju, ki ne dovoljuje nedvoumnih zaključkov.

Pri starejših osebah lahko testi merijo nekaj drugega kot pri mlajših osebah. Nekatere študije kažejo, da v nalogah za merjenje intelektualnih sposobnosti starejše osebe za razliko od mlajših stremijo k točnosti in ne k hitrosti. Hitrost starejših odraslih se lahko opazno poveča pri reševanju testov z nagrajevanjem. Ni dvoma, da je treba upoštevati razlike v strategijah mlajših in starejših oseb. Uspešnost starejših oseb v nalogah za merjenje G_f lahko zamenjamo z usposabljanjem za razvoj strategij samoopazovanja. Rezultatov ni mogoče razlagati kot odsotnost upadanja funkcij zaradi staranja. Rezultati kažejo, da na uspešnost vplivajo strategije in to je osnova za domnevo, da so starostne razlike predvsem posledica razlik v strategijah in ne razlik v funkcijah. Ne smemo tudi pozabiti, da so starostne razlike izračunane na ravni povprečja in da je povprečna vrednost v primeru majhnih vzorcev respondentov pomembno odvisna od relativno majhnega števila primerov. Nekaj oseb, ki kažejo upad funkcij, lahko to vrednost zniža, čeprav večina posameznikov kaže, da upada ni. Kot pravi Horn (1978), krivulja za povprečje ne opisuje krivulje za posameznika.

USTVARJANJE IN UPRAVLJANJE ZNANJA IN VSEBIN

Znanje lahko predstavimo iz treh perspektiv: kognitivistične (npr. Simon, 1993), koneksionistične (npr. Zander in Kogut, 1995) in avtopoetske (npr. Nonaka in Takeuchi, 1995; Hart in Warne, 2008). Bistvena je tudi delitev znanja na implicitno in eksplicitno (Polanyi, 1966). Nonaka in Toyama (2003) sta temeljito spremenila teorijo ustvarjanja znanja skozi proces SECI (Socialization, Externalization, Combination, Internalization) iz leta 1991 (Nonaka, 1991) in iz leta 1995 (Nonaka in Takeuchi, 1995) ter teorijo o *ba* iz leta 2000 (Nonaka, Toyama in Konno, 2000).

Znanje in zmogljivost ustvarjanja in izkoriščanja znanja sta najpomembnejša vira trajnostne konkurenčne prednosti podjetja. Vendar smo zelo daleč od razumevanja procesa, v katerem organizacija ustvarja in izkorišča znanje, in potrebujemo novo teorijo znanja, ki se bistveno razlikuje od obstoječe ekonomske in organizacijske teorije.

Model SECI vključuje socializacijo, eksternalizacijo, kombinacijo in internalizacijo. *Ba* je mesto ustvarjanja znanja (*chora* po Platonu, *topos* po Aristotelu, *Ort* po Heideggro), saj je znanje odvisno od časa in prostora (Hayek, 1945) in ga ne moremo ustvarjati v vakuumu. Avtorja razumeta *ba* kot neodvisno interakcijo med agenti in strukturami z uporabo Giddensove teorije strukturiranja (1984) za pojasnitev odnosov med agenti in kontekstom ter kritičnega realizma kot metodologije za preučevanje interakcij med implicitnim in eksplicitnim (med nevidnim in vidnim znanjem).

Ustvarjanje znanja je proces sinteze, v katerem je organizacija v interakciji s posamezniki in okoljem zaradi transcendiranja protislovnosti, s katerimi se sooča. Zaradi medsebojne povezanosti agentov in struktur je ustvarjanje znanja proces, ki se odvija med individualno in družbeno ravno. Sinteza ni kompromis, ampak povezovanje nasprotujočih si vidikov skozi dinamični proces dialoga in prakse.

Po tradicionalni teoriji je organizacija podobna stroju za obdelavo informacij iz okolja za reševanje problemov in za prilagajanje na okolje, odvisno od zastavljenega namena. Gre za statični in pasivni pogled na organizacijo, ki ne zajema dinamičnega procesa, v katerem je organizacija v interakciji s člani organizacije in okoljem. Naloga organizacij namreč ni samo reševanje problemov, ampak tudi ustvarjanje in definiranje problemov ter razvijanje in uporabljanje znanja za reševanje teh problemov (skozi aktivnosti reševanja problemov pa se razvija še novo znanje).

Pri ustvarjanju znanja nihče ne more biti neodvisen od konteksta. Socialni, kulturni in zgodovinski konteksti so pomembni za posameznike, ker predstavljajo osnovo za interpretacijo informacij. Posamezniki imamo različne cilje in kontekste, ki so lahko v protislovju s cilji organizacije, ki ji pripadamo. Tradicionalne teorije organizacij poskušajo reševati takšna protislovja skozi oblikovanje organizacijskih struktur, sistemov in spodbud, rutin in kulture organizacije. Organizacija pa je entiteta za ustvarjanje znanja, tako da išče sintezo protislovij, in ne optimalno ravnovesje med protislovji, skozi interakcije udeleženih posameznikov in socialnih struktur. Posamezniki izvajamo naše akcije na ravni diskurzivne zavesti in na ravni praktične zavesti (Giddens, 1984). Diskurzivna zavest nam zagotavlja racionalizacije za naša dejanja in je povezana z bolj eksplicitnim teoretičnim spoznanjem, praktična zavest pa se nanaša na naše vsakdanje življenje, o katerem ne razmišljamo, ne teoretiziramo. Diskurzivna zavest proizvaja eksplicitno, praktična pa implicitno znanje.

Ustvarjanje znanja se začne s socializacijo, ki je proces konverzije novega implicitnega znanja skozi skupne izkušnje v vsakodnevni socialni interakciji. Implicitno znanje je težko formalizirati. Lahko ga pridobimo le z izmenjavo neposrednih izkušenj, kot je skupna poraba časa ali življenje v istem okolju (npr. v internatu). Rutine so del implicitnega znanja, saj se razvijajo v tesni interakciji skozi čas. V procesu socializacije posamezniki sprejemajo protislovja in jim ne nasprotujejo.

Skozi proces eksternalizacije se implicitno znanje preoblikuje v eksplicitno znanje, ki ga lahko izmenjujemo z drugimi, to eksplicitno znanje pa postaja osnova novega znanja (kot so pojmi, slike, zapisani dokumenti). Med eksternalizacijo uporabljamo diskurzivno zavest in poskušamo racionalizirati in artikulirati svet, ki nas obkroža. Učinkovita metoda za artikulacijo implicitnega znanja je dialog z drugimi.

Za konverzijo skritih konceptov in mehanizmov v eksplicitno znanje sta bolj učinkoviti metodi abdukcija in retrodukcija in manj indukcija in dedukcija. Pri metodi abdukcije se uporabljajo metafore, analogije in modeli (Lawson, 1998). Na tem mestu prihaja do izraza razlika med Nonakovo in Giddensovo teorijo. Po Nonaki se aktivno izpostavljamu kontekstu, to pa nam omogoča spoznanje pripadajočih protislovij, po Giddensu pa soobstajata dve ravni v harmoniji in udeleženci najdejo ontološko gotovost v rutinah.

Skozi proces kombinacije se eksplicitno znanje zbira znotraj in zunaj organizacije in se potem kombinira, ureja ali obdeluje s ciljem oblikovati še bolj kompleksno in sistematično eksplicitno znanje. To konverzijo znanja omo-

goča in olajšuje kreativna uporaba računalniških komunikacijskih omrežij in velikih baz podatkov. Kombinacija vključuje razčlenitev konceptov (npr. korporativna vizija) v operativne poslovne in proizvodne koncepte. Rezultat kombinacije je tudi eksplicitno znanje.

Internalizacija je proces konverzije eksplicitnega znanja, ki se ustvarja in izmenjuje znotraj organizacije, v implicitno znanje. Ta proces izvajajo posamezniki, razumemo pa ga kot uporabo znanja v praktičnih situacijah, ko postaja osnova za nove rutine. Eksplicitno znanje, kot na primer proizvodne koncepcije in tehnološki postopki izdelave, postaja skozi akcijo, prakso in refleksijo naše lastno znanje (izobraževanje, uporaba dokumentov in pripomočkov itd.).

Gibanje skozi konverzije znanja oblikuje spiralo in ne krog. Spirala se veča z vzpenjanjem po ontoloških ravneh. Znanje, ustvarjeno skozi proces SECI, lahko sproži novo spiralo ustvarjanja znanja, ki se širi po horizontali in po vertikali, ko se premika skozi skupnosti interakcij, ki transcendirajo sektorske in oddelčne meje ter celo meje same organizacije. Na ta način je v interakciji znanje različnih organizacij in ustvarja se novo znanje. Znanje, ki ga ustvarja organizacija, lahko skozi dinamične akcije med posamezniki sproži mobilizacijo znanja pri potrošnikih, povezanih z družbami, univerzami in distributerji. Npr. inovativni novi proizvodni proces lahko prinese spremembe v proizvodnem procesu ponudnika, proizvodni proces pa lahko sproži nov cikel inovacij proizvodov in postopkov v organizaciji. Reakcije na to, ali so potrošniki opravili nakup ali ne, se lahko odrazijo v inovativnem procesu v organizaciji in sprožijo novo spiralo ustvarjanja znanja. To ustvarjanje znanja v organizaciji ni nikoli dokončan proces.

Ustvarjanje znanja je, kot rečeno, proces samotranscendiranja, v katerem presegamo meje lastne eksistence. Samotranscendiranje je bistvenega pomena za proces socializacije, saj se implicitno znanje lahko izmenjuje le skozi neposredne izkušnje, ki so onkraj posameznikov. V eksternalizaciji posamezniki transcendirajo lastne notranje in zunanje meje z udeležbo v skupini ter integrirajo namene in ideje v svet skupine. Eksternalizacija znanja pokaže ljudem, da lahko vidijo isti pojav na veliko različnih načinov. Novo znanje, nastalo skozi eksternalizacijo, v procesu kombiniranja transcendirajo skupino, da bi bilo kombinirano. V internalizaciji reflektiramo sami sebe, tako da sebe postavimo v kontekst novopridobljenega znanja in v okolje, v katerem bo to znanje uporabljeno.

Ba je kontekst za dialektično ustvarjanje znanja, ki ga lahko razumemo kot kontekst za izmenjavo v gibanju. Prostor za ustvarjanje znanja se razvija, ko so udeleženci v interakciji in v času in prostoru. Okolje vpliva na *ba*, saj

ima rahle in prepustne meje. Glede na te lastnosti si lahko predstavljamo organizacijo kot organsko konfiguracijo različnih *ba*, kjer so ljudje v interakciji drug z drugim, imajo okolje, ki temelji na znanju, ter ustvarjajo informacijske pomene. Kajti *ba* ni omejena z mejami organizacije, lahko obstaja z zunanjimi strankami, kot so ponudniki, univerze itd. Konkurenčnost podjetja je odvisna tako od njegovih notranjih virov kot od njegovega položaja na tržišču.

Nonaka in Toyama menita, da je treba še veliko narediti na področju razvoja dialektičnega modela ustvarjanja znanja in njegovega odmeva na strategijo organizacije.

V svoji *Bibliji upravljanja vsebin* (Content Management Bible) uporablja Bob Boiko (cit. po Doyle, 2008) pojem upravljanje vsebin (angl. *content management – CM*), ki ga definira kot trifazni postopek: prva faza je ustvarjanje in zbiranje vsebin iz različnih virov; druga faza je upravljanje shranjevanja v pomnilnike in iskanje vsebin (vključno z ažuriranjem oziroma izdelavo novih verzij v več jezikih itd.); tretja faza je objavlanje in distribucija vsebin.

V dobi tehnologije spleta 2.0, ki vključujejo predvsem Google in Wikipedio, bloge in družbeno mreženje (angl. *social networking*), upravljanje vsebin ni več povezano s tradicionalnimi lastniki vsebin. Resnica je tudi ta, da ni vse v orodjih in tehnologijah. Uspeh je odvisen predvsem od nas ljudi in postopkov za uporabo teh tehnologij. Brez njih niti najboljši sistem za upravljanje vsebin ne pomaga. Tisti, ki so spremljali razvoj orodij in tehnologij, so zasledili seizmični premik proč od nefleksibilnih sistemov upravljanja vsebin, kot so npr. strukturirane baze podatkov, na modele paralelne distribuirane obdelave (angl. *parallel distributed processing models*), ki zrcalijo zadnja premišljanja v kognitivni znanosti o tem, kako delujejo naši možgani. V dobi družbenega mreženja organizacij sistemi CM za iste vsebine niso več relevantni. Zmanjšuje se pomen medijev, predvsem tiska, ki ne more več tekmovati s spletnimi objavami, ki jih lahko najdemo preko Googla. Napster grozi tradicionalni glasbeni dejavnosti, YouTube pa tradicionalni vizualni dejavnosti. Online objave rezultatov znanstvenih raziskav s prostim dostopom (Wikipedia, Google Scholar, Lulu.com za osebno objavlanje na zahtevo) grozijo zbirkam knjig, revij in enciklopedij v knjižnicah. Kot ugotavlja Doyle, “duh Karla Marxa lebdi nad dejavnostjo proizvodnje vsebin, saj ‘so zdaj sredstva za proizvodnjo dokončno neposredno v rokah ljudi.’”¹¹

Obenem je tudi ukinjena dolga veriga številnih preprodalcev informacij, ki so si vsak po svoje lastili neko dodano vrednost, tako da je bila cena za končnega uporabnika informacij (vsebin) neupravičeno visoka in nekajkrat višja od cene proizvoda pri proizvajalcu (cena nafte je na

primer danes pri proizvajalcu relativno nizka, dokončna cena za potrošnika pa strahotno visoka prav zaradi teh številnih "špekulantov", ki si prilastijo vsak svojo "dodano vrednost".

UVOD V SODOBNE TEORIJE IN RAZISKAVE MODROSTI

Pod vplivom pozitivizma in behaviorizma se je sodobna psihologija omejila na pojme, ki jih je mogoče opazovati in definirati, pojmi, kot so duh ali modrost, pa se ji niso zdeli ustrezni za znanstveno raziskovanje. Modrost je bila v psihologiji do nedavnega obrobni predmet in psiholoških raziskav na tem področju je bilo zelo malo (Chandler in Holliday, 1990), v zadnjih dveh desetletjih pa so postale vse bolj popularne (Ardelt, 2003).

Razumevanje modrosti je odvisno od epistemološkega stališča in zelo koristno si je ogledati pojmovanja modrosti v kulturah, ki temeljijo na različnih vrednotah (na primer pojmovanje modrosti tibetanskih budistov) in so manj pod vplivom zahodnega modernizma.

Sodobne teorije in raziskave modrosti sledijo v osnovi dvema izročiloma o modrosti. To sta:

- zahodno izročilo o modrosti, ki poudarja kognitivno dimenzijo modrosti,
- vzhodno izročilo o modrosti, ki stremi k integraciji kognitivnih, refleksivnih in afektivnih elementov.

Berlinska skupina na čelu z Baltosom in Staudingerjem sledi zahodnemu izročilu in razume modrost kot ekspertni sistem znanja za razumevanje in upravljanje življenja in ne kot značilnost osebnosti. Pri tem se naslanja bolj na eksplicitne teorije teoretikov in raziskovalcev kot na implicitna stališča laikov o modrosti.

Avtorji, kot so Clayton in Birren (1980), Levittova (1999) in Ardeltova (2003), sledijo vzhodni tradiciji modrosti. Po Ardeltovi (1997, 2000) je modrost kombinacija kognitivnih, refleksivnih in afektivnih značilnosti osebnosti, temelječa na implicitnih teorijah modrosti in eksplicitnih teorijah modrosti iz vzhodnih izročil o modrosti.

Levittova (1999) je opravila empirično raziskavo na podlagi intervjujev med budističnimi duhovniki v Dharmali in indijskem delu Tibeta. Tema intervjujev je bil razvoj modrosti, ki so se je ti duhovniki učili na Inštitutu budistične dialektike (Institute of Buddhist Dialectics). Levittova izhaja iz ugotovitve Roberta Sternberga (1990), da je modrost sposobnost strpnosti in sprejemanja negotovosti v življenju. Ugotovila je, da je pot tibetanskih budistov do modrosti opustitev jaza (angl. *ego abandonment*), stališče zahodne psihoterapevtske teorije in prakse pa je ravno

nasprotno krepitev jaza (angl. *ego strengthening*). Obe poti, tibetanska in psihoterapevtska, sta torej poti proti modrosti. Skupni sta jima zmanjšanje eksistenčnega strahu oz. stresa in premikanje proti notranjemu bistvu. Stres je namreč posledica zmedene osebne ontologije.

TRIDIMENZIONALNI MODEL MODROSTI

Ardeltova (2003) je ustvarila tridimenzionalni model modrosti (*three-dimensional wisdom scale – 3D-WS*), ki vključuje poleg modrosti tudi obvladovanje in psihološko dobro počutje, stališča do smrti, splošne življenjske pogoje in (samoocenjevalno, tj. pristransko) socialno všečnost.

Modrost kot latentna spremenljivka sestoji iz kognitivne, refleksivne in afektivne komponente:

- Kognitivna komponenta vključuje razumevanje življenja in željo po spoznavanju resnice oz. znanje o paradoksnih (pozitivnih in negativnih) vidikih človekove narave, strpnost do dvoumnosti in nedoločenosti ter sposobnost sprejemanja pomembnih odločitev kljub nepredvidljivosti in negotovosti v življenju.
- Refleksivna komponenta predstavlja sposobnost obravnave pojavov in dogodkov z različnih zornih kotov ter sposobnost odpravljanja subjektivnosti in krivičnosti do drugih.
- Afektivni element zajema prisotnost pozitivnih čustev in ravnanja do drugih bitij, kot so občutki in dejanja sočutja in usmiljenja ter odsotnost ravnodušnosti in negativnih čustev in dejanj do drugih.

Večina ljudi ima težave pri podajanju eksplicitnih definicij modrosti, je pa sposobna intuitivno prepoznati modre osebe.

Ardeltova (2003) omenja 127 značilnosti implicitnega pojmovanja modrosti, ki so razvrščene v pet skupin. To so: kognitivne, refleksivne in afektivne komponente modrosti ter komponenti ravnodušnost in dozorelost. Ardeltova je podala pregled treh empiričnih študij o implicitnih teorijah modrosti, in sicer študije Claytonove in Birrena (1980), Hollidayja in Chandlerja (1986) ter Sternberga (1990).

Metode, ki so jih uporabili različni avtorji v svojih empiričnih raziskavah, so zelo inventivne in pomembne za razvoj na tem raziskovalnem področju, vendar bomo v tem prispevku navedli samo dokončne definicije modrosti izbranih avtorjev. Do dejavnikov oz. dimenzij modrosti so prišli s faktorsko analizo in multidimenzionalnim točkovanjem (angl. *multidimensional scaling*). Sezname značilnosti modrosti, ki so jih naredili, točkovali in po številu točk razvrstili sami izpraševanci, vključeni v raziskave, niso enaki. Vendar v vseh treh študijah prevladujejo kognitivni, refleksivni in afektivni elementi modrosti.

Claytonova in Birren (1980) v svoji pionirski raziskavi o modrosti navajata 12 elementov modrosti poleg besed moder, ostarel, jaz (angl. *wise, aged, myself*).

Holliday in Chandler (1986) sta razvila model petih dejavnikov, ki sta jih poimenovala izredno razumevanje (angl. *exceptional understanding*), sposobnost razsojanja in komuniciranja (angl. *judgement and communication skills*), splošne kompetence (angl. *general competencies*), sposobnosti urejanja medosebnih odnosov (angl. *interpersonal skills*) in družbena nevsiljivost (angl. *social unobtrusiveness*).

- Izredno razumevanje je mešanica reflektivnih (npr. sposobnost učenja iz izkušenj), kognitivnih (npr. sposobnost zaznavanja bistva situacij), afektivnih (npr. simpatija) in drugih elementov, ki niso nujno rezultat formalnega izobraževanja.
- Sposobnosti razsojanja in komuniciranja so mešanica kognitivnih (npr. razumevanje življenja), reflektivnih (npr. vsestransko obravnavanje opcij v neki situaciji), nekaterih afektivnih (npr. nepopustljivost) in drugih elementov (npr. konzervativnost).
- Splošne kompetence so mešanica kognitivnih (npr. inteligentnost in znanje), reflektivnih (npr. miselnost, sposobnost mišljenja o velikih zadevah) in drugih elementov (npr. sposobnost artikuliranja, spoštljivost).
- Sposobnosti urejanja medosebnih odnosov so mešanica afektivnih elementov (npr. nesebičnost, sočutnost), hladnokrvnosti (npr. strpnost, uravnoteženost) in drugih elementov (npr. skromnost).
- Družbena nevsiljivost je mešanica različnih elementov.

Sternberg (1990) je s pomočjo nemetrične multidimenzionalne analize na osnovi točkovanja določil šest dimenzij, ki jih je poimenoval sposobnost razlaganja, ostroumnost, sposobnost učenja iz idej in okolja, sposobnost razsojanja in hitre uporabe informacij ter bistrovidnost.

- Sposobnost razlaganja sestoji iz kognitivnih elementov (npr. sposobnost reševanja problemov, logičnost, dobro razlikovanje pravih in nepravilnih odgovorov).
- Ostroumnost je mešanica afektivnih in reflektivnih elementov (npr. obzirnost do drugih, poštenost, upoštevanje nasvetov, poznavanje samega sebe, poslušnost za vse strani nekega vprašanja).
- Sposobnost učenja iz idej in okolja je kombinacija nekaterih kognitivnih (npr. dojemljivost), reflektivnih (npr. sposobnost učenja iz napak drugih ljudi) in nekaterih drugih elementov (npr. prepoznavanja pomembnih idej).
- Sposobnost razsojanja je kombinacija reflektivnih (npr. obvezen premislek pred govorenjem, dejanjem

in odločanjem), kognitivnih (npr. dejanje znotraj zavedajočih se lastnih fizičnih in intelektualnih omejitev) in nekaterih drugih elementov (npr. senzibilnost).

- Sposobnost hitre uporabe informacij je kombinacija dozorelosti glede na tarost in bogate izkušnje.
- Bistrovidnost je kombinacija intuicije kot reflektivnega elementa in nekaterih kognitivnih elementov (npr. sposobnost iznajdbe pravih in resničnih rešitev).

SINTEZA MODROSTI, INTELIGENTNOSTI IN USTVARJALNOSTI

Odnosi med inteligentnostjo, ustvarjalnostjo in modrostjo se lahko obravnavajo na ravni implicitnih in eksplicitnih teorij.

Implicitne teorije modrosti so navadna stališča ljudi o tem, kaj naj bi bila modrost. Skupno eksplicitnim teorijam je neka formalna teorija modrosti za pojasnitev modrosti.

Največji dolgoročni raziskovalni program o intelektualnih sposobnostih in staranju sta vodila Smith in Baltes (1990). Uporabila sta 5-komponentni model modrosti, ki temelji na razlagi modrosti kot ekspertnem znanju o osnovnih življenjskih zadevah (Smith in Baltes, 1990) oz. o modrosti kot o dobrem razsojanju in svetovanju o pomembnih, vendar nedoločenih zadevah življenja (Baltes in Staudinger, 1993).

Modro razsojanje omogočajo tri vrste dejavnikov: splošni osebni dejavniki, dejavniki, značilni za ekspertizo, in olajševalni izkustveni konteksti. Ti dejavniki se uporabljajo pri načrtovanju, upravljanju in ocenjevanju življenja. Modrost vključuje pet komponent: bogato faktografsko znanje, splošno in specialno znanje o pogojih življenja in njegovih variacijah, bogato proceduralno znanje (splošno in specialno znanje o strategijah razsojanja in svetovanja o pomembnih življenjskih zadevah), kontekstualizacijo življenjske dobe (znanje o kontekstih življenja in o časovnih oz. razvojnih odnosih med njimi), vrednostni relativizem (znanje o razlikah med vrednotami, cilji in prioriteta) in nedoločenost (znanje o relativnem indeterminizmu ter nepredvidljivosti življenja in načinov upravljanja). Ekspertni odgovor bo odražal večino teh komponent, medtem ko bo odgovor laika odražal le nekatere komponente. Do danes zbrani raziskovalni podatki potrjujejo uporabljeni model. Kaže, da dejavniki odražajo pragmatični vidik inteligentnosti, vendar ga tudi presegajo z vključevanjem dejavnikov relativizma in nedoločenosti.

Baltes je s sodelavci (npr. Baltes, Smith in Staudinger, 1992; Baltes in Staudinger, 1993) zbral veliko podatkov,

ki kažejo empirično uporabnost podanih teoretičnih in empiričnih pristopov k modrosti. Staudinger, Lopez in Baltes (1997) so ugotovili, da se testi inteligentnosti prekrivajo z meritvami modrosti glede na merjene konstrukte, čeprav inteligentnost in modrost nista enaki. Baltes, Staudinger, Maercker in Smith (1995) so ugotovili, da so se starejši posamezniki izkazali z modrostjo, kot so to ugotovili tudi klinični psihologi; da so namreč v nalogah v zvezi z modrostjo starejši odrasli (do 80. leta starosti) enako uspešni kot mlajši odrasli. Staudinger in Baltes (1996) sta ugotovila, da so bila prizorišča izvajanja ekološko relevantna za življenje udeležencev in da so zagotovljene dejanske oz. "virtualne" duhovne interakcije imele vedno večjo uspešnost v zvezi z modrostjo.

Nekateri teoretiki razumejo modrost kot postformalno operativno mišljenje, vidijo jo kot nekaj, kar je nad inteligentnostjo (Piaget, 1972). Modrost bi torej morala biti stopnja mišljenja nad Piagetovo stopnjo formalnih operacij. Modri so tisti posamezniki, ki lahko mislijo reflektivno in dialektično. Gre za posameznike, ki so spoznali, da absolutne resnice ni in da se resnica razvija v zgodovinskem kontekstu tez, antitez in sintez (Kitchener in Brenner, 1990).

Čeprav je večina razvojnih teorij modrosti ontogenetskih, sta Csikszentmihalyi in Rathunde (1990) uporabila filogenetski ali evolutivni pristop in hotela dokazati, da je treba konstruite, kot je modrost, opazovati nadčasno v kulturnem kontekstu. Modrost ima tri osnovne pomenske dimenzije:

- dimenzijo kognitivnega procesa – modrost je poseben način pridobivanja in obdelave informacij,
- dimenzijo vrline – modrost je družbeno ovrednotena kot zaželen obrazec vedenja,
- in dimenzijo dobrega – modrost je osebno zaželeno stanje.

Nekatere izmed omenjenih teorij poudarjajo pomembnost različnih oblik integracije ali ravnotežja v modrosti, in sicer med različnimi oblikami mišljenja, različnimi kognitivnimi, volitivnimi in afektivnimi samosistemi (Kramer, 1990) ter med različnimi stališči (Kitchener in Brenner, 1990). Baltes je prav tako dokazoval pomembnost ravnotežja in tudi Sternbergova (2003) teorija modrosti se navezuje na ta pogled.

Ameriški psiholog Robert Sternberg je svoje tridesetletno znanstvenoraziskovalno delo o človekovem duhu razdelil v pet faz:

Prva faza (ko je bil študent prvega letnika fakultete)

Komponentna analiza sposobnosti je vključevala komponento obdelave informacij ter dve metakomponenti: a) izvršilne procese višjega reda, ki opredeljujejo, kaj in kako bomo delali, ter kako dobro smo to naredili; ter b) izvršilne procese nižjega reda, ki izvajajo navodila za metakomponente in pridobivanje znanja.

Druga faza (ko je bil mlad univerzitetni profesor)

Triarhična teorija inteligentnosti vključuje tri podteorije: komponentno, izkustveno in kontekstno. Komponentna podteorija določa komponente inteligentnosti, ki se nanašajo na obdelavo informacij, in to so prepoznavanje, definiranje in predstavljanje problema. Izkustvena podteorija določa področje izkušenj, pri katerih so omenjene komponente najbolj relevantne za dokazovanje in testiranje inteligentnosti, in sicer področje novih problemov, ki se nanašajo na reševanje problemov, in področje, ki se nanaša na nezavedni in avtomatski proces, ki se začne z zavednim in nadzorovanim procesom, kot je branje.

Kontekstna podteorija določa funkcije inteligentnosti v kontekstu realnega sveta; prilagajanje na dano okolje, preoblikovanje danega okolja v novo, boljše okolje in izbor drugega okolja v primeru, če prilagajanje in preoblikovanje ni uspelo.

Druga faza ima še dve podfazi:

- **Podfaza 2a** je osredotočena na kreativne sposobnosti, ki se dopolnjujejo z analitičnimi.
- **Podfaza 2b** se prekriva s podfazo 2a, je pa osredotočena na praktične sposobnosti, ki jih pogojuje predvsem pridobivanje in uporaba implicitnega znanja. Implicitno znanje je proceduralno znanje, ki ni eksplicitno, pogosto pa ni niti verbalizirano, kaj je treba znati, če hočemo uspeti v določenem okolju. Sternberg je s sodelavci razvijal instrumente za pridobivanje in uporabo implicitnega znanja; rezultati pridobivanja implicitnega znanja ne korelirajo z meritvami inteligenčnega količnika (IQ) in morda celo bolje od IQ napovedujejo uspešnost v šoli in delovnem mestu.

Tretja faza

Teorija inteligentnosti za doseganje uspeha je razširitev triarhične teorije. Po tej teoriji ima človek inteligentnost za doseganje uspeha do stopnje razvitosti svojih sposobnosti, potrebnih za uspeh v življenju, v skladu z lastno definicijo uspeha znotraj svojega sociokulturnega konteksta. Uspeh dosežemo s procesi prilagajanja, preoblikovanja in izbora okolja (proces izvajamo s pomočjo

spoznanja in potem kapitaliziramo svoje prednosti ali pa kompenziramo svoje slabosti).

Četrta faza

Teorija naložb v ustvarjalnost se je rodila iz spoznanja, da za ustvarjalnost potrebujemo več od same kreativne inteligentnosti. Kreativnejši ljudje so tisti, ki v svetu idej "kupijo" malo, "prodajo" pa veliko. To so ljudje, ki ustvarjajo relativno nepopularne ideje (kupujejo malo) in prepričajo druge v vrednost svojih idej (prodajajo veliko), potem pa poiščejo naslednjo nepopularno idejo. Ustvarjalnost je sposobnost, ki ni povsem vezana na določeno področje in se razlikuje od rezultatov psihometričnega merjenja inteligentnosti. Teorija naložb v ustvarjalnost predstavlja prekomerno poenostavljanje, saj po tej teoriji obstaja tendenca podcenjevanja vrednosti idej; po teoriji pogona kreativnih prispevkov so dobrodošle tiste ideje, ki so v skladu z veljavnimi vzorci.

Peta faza

Uravnotežena teorija modrosti je rezultat nekoliko preusmerjenega razmišljanja glede na ugotovitev, da posedujejo inteligentost za doseganje uspeha najbolj razvpiti despoti in najbolj pohlepni tajkuni. Delujejo znotraj sociokulturnih pravil, ki so jih po večini sami predpisali, in so zelo uspešni, pogosto za visoko ceno (vključno s smrtjo), ki jo plačajo drugi. Zaradi tega je Sternberg posvetil znanstveno pozornost prav modrosti. Po tej teoriji je modrost vrednostna uporaba implicitnega znanja ne samo v prid lastne koristi (kot je to primer z inteligentnostjo za doseganje uspeha), ampak tudi v prid drugih z namenom uresničiti splošno dobro. Modra oseba se zaveda, da modrost ni le stvar znanja ali intelektualnih sposobnosti, ki jih uporablja za to znanje, ampak je pomembno tudi, kako in zakaj je to znanje uporabljeno. Inteligenčni količnik (IQ) je pri nekaj zadnjih generacijah naraščal, pojavljanje strahotnih masakrov in genocidov pa kaže, da modrost pri tem ni naraščala. Če svet sploh kaj potrebuje, je to modrost; brez modrosti ne bo sveta ali vsaj ne ljudi.

Kot rečeno, inteligentnost za doseganje uspeha in ustvarjalnost sta osnova za modrost, ampak nista dovolj. Posebej je pomembno implicitno znanje, od katerega je odvisna praktična inteligentnost. Potrebno je tudi prepoznavanje vrednot kot meril pri doseganju splošnega dobrega skozi ravnovesje med: a) intrapersonalnimi (lastnimi interesi), (b) interpersonalnimi (interesi drugih) in (c) ekstrapersonalnimi interesi (vidiki okolja, v katerem živimo) za kratkoročno in dolgoročno doseganje ravnovesja med prilagajanjem obstoječemu okolju, preoblikovanjem tega okolja in izbiro novega okolja. Motivacija za maksimalizacijo lastnih interesov in minimalizacijo interesov drugih pomeni, da ni modrosti. Modrost obstaja, če iščemo

splošno dobro in se zavedamo, da je to splošno dobro lahko za nekatere boljše kot za druge. Teroristi so lahko "v akademskem smislu" inteligentni, praktično zelo inteligentni, vendar jih ne moremo imeti za modre.

Problemi, ki terjajo modrost, vedno vključujejo vsaj nekaj elementov inter-, intra- in ekstrapersonalnih interesov. Moramo vedeti, katere možnosti obstajajo in kaj pomenijo. Da bi nas imeli za modre, moramo vedeti, kaj nekdo zna, česa nekdo ne zna, kaj lahko vemo in česa ne v danem času in prostoru.

Intrapersonalni interesi lahko vključujejo doseganje popularnosti in prestiža, več denarja, več učenja, več duhovnega dobrega počutja, več moči itd. Interpersonalni interesi so lahko isti, le da so povezani z drugimi ljudmi. Ekstrapersonalni interesi lahko vključujejo pomoč skupnosti, šoli ali drugim ljudem, skrb za ljudi, pomoči potrebnih, prispevek domovini ali služenje bogu itd. Različni ljudje na različne načine lovijo ravnotežje med temi interesi. Diktator bo poudarjal svojo osebno moč in bogastvo, svetnik pa lahko poudarja samo služenje drugemu in bogu.

Modrost ne vključuje le vzpostavitve ravnovesja med tremi vrstami interesov, temveč tudi med tremi možnimi smermi delovanja: prilagajanje samega sebe ali drugih na dano okolje, preoblikovanje okolja, da bi bilo kompatibilno z nami ali drugimi, in izbira novih okolij. Včasih je prilagajanje najboljša pot, vendar po navadi iščemo ravnovesje med prilagajanjem in preoblikovanjem, zavedajoč se, da preoblikovanje okolja ne terja samo spreminjanja okolja, ampak zahteva tudi spreminjanje samega sebe.

Ko posameznik ugotovi, da je nemogoče ali vsaj nesprejemljivo prilagajanje ali spreminjanje okolja, se lahko odloči za izbor novega okolja, tako da zapusti delovno mesto, skupnost, zakon, državo itd.

Modrost praviloma terja komponente pridobivanja znanja, odvisnega od: a) selektivnega kodiranja novih informacij, ki so relevantne za naše cilje pri spoznavanju konteksta, b) selektivne primerjave teh informacij s starimi informacijami, da izvemo, kako se nove ujemajo s starimi, in c) selektivnega kombiniranja kosov informacij, da jih skupaj spravimo v urejeno celoto.

Pojmovanje modrosti, v katerem je poudarjena vloga implicitnega znanja, ne pomeni, da za modrost ni relevantno tudi formalno znanje. Modri vodje se pogosto učijo v formalnem okolju, vendar morajo biti ti vidiki znanja, relevantni za modro razsojanje, povezani s takšnim razsojanjem preko implicitnega znanja (npr. odločitev, da zedini svojo državo, je Nelson Mandela sprejel že v šoli). Kdaj uporabiti znanje, kje ga uporabiti, kako ga uporabiti,

za koga ga uporabiti, celo zakaj ga sploh uporabiti, je področje implicitnega znanja, ki si ga ne moremo pridobiti v šoli, ampak le iz izkušenj.

Teorija uravnovešene modrosti kaže na številne vire razvojnih in individualnih razlik v modrosti. Individualne in razvojne razlike, ki vplivajo na proces ravnovesja, so: cilji modrosti (glede na stopnjo, do katere želimo doseči splošno dobro), vzpostavitev ravnovesja med odgovori na okoljske kontekste (ljudje so lahko v interakciji na nešteto načinov), kratkoročno in dolgoročno iskanje ravnotežja med interesi, pridobivanje implicitnega znanja, izkoriščanje implicitnega znanja in vrednot (različna vrednostna merila nas vodijo pri uporabi inteligentnosti in ustvarjalnosti).

Viri razlik imajo za posledico različne stopnje modrosti in možnosti uporabe modrosti v različnih situacijah. Dejstvo, da je modrost po navadi povezana z večjo intelektualno in celo fizično zrelostjo, je predvsem posledica razvoja implicitnega znanja in vrednot, ki se razvijajo skozi celo življenje, ne pa samo v otroštvu ali zrelih letih odraslosti.

Modrost je povezana z drugimi psihološkimi konstrukti; predvsem z implicitnim znanjem, (neformalnim znanjem, ki se uči v "šoli življenja") in analitičnim mišljenjem, vendar ne s tisto vrsto vrsto analitičnega mišljenja, ki ga merimo s testi za akademske sposobnosti in uspeh (pomemben del analitičnega mišljenja je metamišljenje). Modra rešitev je praviloma kreativna rešitev, vendar kreativni prispevki sami zase ne vodijo k modrosti, saj kreativni ljudje pogosto težijo k skrajnostim. Kreativno mišljenje najpogosteje ni uravnovešeno, modro pa je. Rešitev je lahko kreativna, npr. v matematiki, ne da bi bila modra, toda modro mišljenje mora biti kreativno, saj modra rešitev vključuje neko novost in uravnoteži interese (novost in ustreznost sta znaka za prisotnost ustvarjalnosti). Modrost je posebna vrsta praktičnega mišljenja in je povezana tudi s psihološkimi konstrukti, kot je socialna in emocionalna inteligentnost, interpersonalna in intrapersonalna inteligentnost, vendar se od njih tudi razlikuje. Prodajalka z uporabo socialne inteligentnosti proda kupcu najdražji izdelek, vendar pri tem procesu ne uporabi modrosti. Emocionalna inteligentnost vključuje razumevanje, urejanje in razsojanje emocij, ki so pomemben del modrosti, vendar je modra razsodba nad razumevanjem, kontrolo ali razsojanjem emocij. Sternberg je mnenja, da se implicitno znanje v modrosti lahko meri.

Odsotnost modrosti je neumnost. Pametne ljudi imamo lahko tudi za neumne, za neumne ljudi pa so značilne štiri zmote v mišljenju: zmota egocentrizma, zmota vsevednosti, zmota vsemogočnosti in zmota neranljivosti.

Sternberg je svojo teorijo uravnovešene teorije modrosti povzel takole: komponente inteligentnosti so temelj za doseganje uspeha, ustvarjalnosti in modrosti. Uporabljajo se v širšem pomenu besede s ciljem prilagajanja, preoblikovanja in izbire okolja. Ko so vključene v precej abstraktne, toda znane naloge, se uporabljajo analitično. Ko so vključene v relativno nove naloge in situacije, se uporabljajo kreativno. Ko so vključene v prilagajanje, preoblikovanje in izbiro okolja, se uporabljajo praktično.

Modrost je rezultat uporabe inteligentnosti za doseganje uspeha in ustvarjalnosti za splošno dobro skozi kratkoročno in dolgoročno ravnovesje intrapersonalnih, interpersonalnih in ekstrapersonalnih interesov. Modrost ni samo način mišljenja o zadevah, je tudi način delovanja. Če ljudje hočejo biti modri, morajo tudi modro delovati, ne samo modro misliti. Vsi lahko to počnemo ali bomo tako ravnali, pa je odvisno od našega izbora.

Modrost naj bi bila vključena v učne programe in v prid temu stališču je moč naštetih štiri razloge: znanje ne zadostuje za modrost, modrost zagotavlja vključitev premišljenih odločitev v pomembne rzsodbe, modrost predstavlja pot za ustvarjanje boljšega, bolj harmoničnega sveta. Hitler in Stalin sta bila velika vedeža in dobra kritična misleca sebi in svoji oblasti v prid, vendar nista bila modra, saj nista upoštevala splošnega dobrega vseh posameznikov, ras in narodov.

Postopki za učenje modrosti naj bi vključevali: branje klasičnih del književnosti (zaradi modrosti, ki so vsebovane v velikih zgodbah), udeležbo v debatah zaradi razvoja dialoškega mišljenja, učenje vrednot, ne samo "resnice", razvoj implicitnega, kreativnega in praktičnega mišljenja, učenje relativnosti, saj se vse, kar se nauči, lahko uporabi z dobrim ali slabim namenom ... In ne nazadnje, učitelji morajo biti sami zgled modrosti.

Danes učenju modrosti nasprotujejo: etnocentrizem, "večne resnice", proučevanje književnosti z današnjega zornega kota (pomeni zunaj konteksta), učenje tujih jezikov zunaj kulturnega konteksta, nezadostno integrirani učni programi, nepovezanost književnosti in zgodovine, zgodovine in zemljepisa, znanosti in študija zgodovine, družbe in politike. Potrebna je tudi večja integriranost znotraj disciplin, različni pristopi se predstavljajo kot kompetitivni, namesto da bi se prikazovali kot kompatibilni, komplementarni itd.

Zaenkrat se modrosti ne poučuje v šolah. Veliko ljudi ne vidi vrednosti poučevanja nečesa, kar se ne da meriti s testi. Modrost se težje razvija kakor sposobnosti, ki jih merimo s testi. Vplivni in močni ljudje v družbi so zoper učenje nečesa, kar uvaja nova merila, po katerih se oni ne morejo razvrščati tako ugodno kot doslej. Če uvedemo

modrost v kurikule, jo moramo tudi vrednotiti. Vrednotiti moramo ne samo sposobnosti za maksimiranje lastnega znanja, ampak tudi način, kako uporabljamo individualne sposobnosti za maksimiranje koristi za druge in splošno dobro.

ZNANJE IN MODROST KOT PREDMETA INFORMACIJSKE ZNANOSTI

V letu 2008 je bila prva številka revije za sisteme upravljanja informacij in znanja VINE – The journal of information and knowledge management systems (letn. 38, štev. 1) v celoti posvečena znanju in modrosti ter odnosu med njima. Sodobna družba je profesionalna družba (Perkin, 1989, cit. po Šercar, 2001), v kateri predstavljajo poklicne kompetence (znanje in spretnosti) vir vsega bogastva in družbenega uspeha slehernega posameznika pa tudi skupnosti ali organizacije (Stankosky, 2008).

Izmed vseh naložb v proizvode informacijske tehnologije je naložba v upravljanje znanja najboljša naložba (Sinclair, 2008), in sicer v upravljanje znanja, ki ga upravlja posameznik, v upravljanje znanja, ki se izvaja po skupinah in v organizaciji ali podjetju.

Informirani posamezniki so bili vedno nosilci ekspertnosti, varuhi modrosti in kontinuitete podjetja že mnogo pred uvedbo upravljanja znanja in skupin, ki se ukvarjajo s temi nalogami.

Delavec, ki je proizvajalec znanja (angl. *knowledge worker*), je danes bolj pravilo kot izjema v mnogih organizacijah. Začetni val razvoja tehnologij upravljanja znanja, kot so programi za skupinsko delo, orodja za interaktivno online upravljanje, debate, seje itd. je bil koristen za različne skupine (poklicne, interesne itd.). Upravljanje znanja se izvaja na ravni posameznikov, skupin in organizacij (podjetij). Obstaja zelo velika verjetnost prometa znanja med ravnijo skupin in ravnijo posameznikov ter možnost prometa med vsemi tremi ravnimi, čeprav se utegne zgoditi, da ga sploh ni. Skupine so trdna osnova za upravljanje dejavnosti znanja v veliko organizacijah. Njihov cilj je doseči poslovne cilje in cilje skupine ter zagotoviti posameznikom znotraj skupin dostop do socialnih mrež kolegov, kjer se ideje lahko oblikujejo, izmenjujejo in izpostavljajo kritiki. V primeru upravljanja znanja na ravni organizacije smo pogosto preveč osredotočeni na tehnologije in orodja, formate za upravljanje in vzdrževanje znanja ter za dostop do znanja. Strateški cilj upravljanja znanja na ravni organizacije in družbe naj bi bil ustvariti okolje, kjer se znanje ustvarja, izmenjuje in uporablja v prid vseh.

Brännback, Carsrud in Schulte (2008) pokažejo, da je *ba* okvir za ustvarjanje znanja na trgih, ki se združujejo,

ker so zabrisane meje med posameznimi dejavnostmi. Koncept *ba* predstavlja tudi okvir za ustvarjanje znanja v organizacijah, vključenih v različna omrežja, kjer so tradicionalni organizacijski mejniki (npr. družina in posel) zabrisani, kot je to v primeru družinskih podjetij. Ocenjujejo, da je družinskih podjetij v EU 85 procentov, družinske firme pa niso izjema niti, kar se tiče znanja kot primarnega vira konkurenčnih prednosti.

Ba ni zgolj fizični prostor, temveč eksistenčni prostor, v katerem udeleženci izmenjujejo kontekste in ustvarjajo novo znanje skozi interakcije (prim. Nonaka in Toyama, 2003).

Po Grossmanu in Batesu (2008) je v tehnologiji za upravljanje znanja zamenjava papirnih sistemov z elektronskimi sistemi zmanjšala režijo (angl. *overhead*) in preseгла omejitve papirnih sistemov.

Lierni in Ribière (2008) sta z anketo izvedla prvo empirično raziskavo o odnosu med upravljanjem znanja in upravljanjem projektov. Respondenti so bili strokovnjaki, člani Instituta za upravljanje projektov,¹² ki se ukvarjajo z upravljanjem projektov in so zaposleni povečini v velikih organizacijah in imajo več kot 5 let delovnih izkušenj. Na podlagi odgovorov respondentov sta po prednostnem vrstnem redu razvrstila najbolj uporabljana orodja za upravljanje znanja:

- repozitorij projektnih izdelkov,
- repozitorij izkušenj (angl. *lessons learned*) in najboljših praks,¹³
- upravljanje dokumentov in vsebin,¹⁴
- asinhrona komunikacije (e-pošta, sporočanje, naročništvo, signalne informacije, iniciative za debato ...),
- storitve v podporo sodelovanju (izdelava koledarjev in razporedov, urnikov, upravljanje posamičnih delovnih nalog, občasno anketiranje ...),
- sinhrona komunikacije (vse oblike takojšnje dvosmerne komunikacije, uporaba enotnih aplikacij in skupnih zaslonov, video- in avdiokonference),
- skupnosti glede na dejavnost in namen (angl. *communities of practice/purpose*),
- lokatorji ekspertiz/rumene strani organizacij.

Prva štiri orodja za izmenjavo eksplicitnega znanja so močno odvisna od informacijske tehnologije in njihova glavna korist je ponovna možnost uporabe znanja. Glavna korist od oblik medsebojne izmenjave implicitnega znanja (možganske nevihte, pogovori) je večanje moči projekta. Uporaba "družbenih" orodij za medosebno komuniciranje, kot so skupnosti glede na dejavnost, družbeno mreženje, blogi, vikiji, takojšnje dvosmerne komunikacije, kavarne znanja (angl. *knowledge cafes*), omogoča tudi

vzajemno in do določene mere kodificirano in tehnološko posredovano izmenjavo implicitnega znanja.

Tako kot o znanju obstaja tudi veliko definicij modrosti. V vsakodnevni uporabi pojem zavest pomeni zavedno in predstavlja tipsko stanje zavesti. Polany (1958) je ugotovil, da implicitno znanje ni del zavednega, temveč del nezavednega. Za dostop do implicitnega znanja se je treba premakniti onkraj zavednega v nezavedno z občutljivostjo za informacije, shranjene v nezavednem. Za olajšanje zavedanja in uporabe informacij in znanja, ki je v nezavednem, uporabimo tehnike, kot so transcendentalna meditacija, lucidne sanje, hemisferična sinhronizacija leve in desne možganske polovice, ustavitev zavestnega duha. Takšne tehnike povečujejo občutljivost za zavedanje in povezovanje z našim nezavednim duhom, skupaj s spominom in miselnimi procesi vred.

Po Claytonovi in Birrenu (1980) posamezniki modrost različno dojemajo, odvisno od sociodemografskih spremenljivk, saj je znanje kontekstno občutljivo in situacijsko odvisno.

Modrost je mešanica znanja in izkušenj, vendar je več kot seštevek teh delov. Za modrost so potrebni duh in srce, logika in intuicija, leva in desna možganska polovica. Modrost je več od razuma ali ustvarjalnosti ali obojega. V bistvu gre za znanje in izkušnje, filtrirane skozi zakon moralnega prepričanja (Costa, 1995).

Po Woodmanu in Dicksonu (1996) je modrost stanje zavesti, ki omogoča delovanje našega duhovnega jaza. Modrost se razvija skozi proces staranja in se kaže v sposobnosti premika s t. i. absolutnih resnic na preudarno razsojanje v zvezi z vsakodnevnim življenjem v kakršnih koli okoliščinah (Merriam in Caffaraella, 1999).

Veliko avtorjev ima modrost za del inteligentnosti, drugi pa so mnenja, da je modrost sposobnost, ki jo imamo ne glede na intelekt (Levitt, 1999). Trump (1999) razume modrost kot stanje zavesti z lastnostmi, kot so širina (angl. *spaciousness*), prijaznost (angl. *friendliness*), prišrčnost (angl. *warmth*), popustljivost (angl. *softness*) in radost (angl. *joy*).

Nussbaum (2000) meni, da je skupno znanje v službi modrosti, psiholog Hobson (1999) pa, da je zavest zavedanje sveta, telesa in jaza, duha. V nevroznanosti je zavest občutljivost na zunanje dražljaje, oblikovana skozi možgane in nevronske povezave v vzorce, ki za duh predstavljajo misli.

Za Nobelovega nagrajenca biologa Geralda Edelmana (Edelman in Tononi, 2000) je zavest proces toka misli, slik, občutkov in čustev. Zavest je zagotovo proces in ne stanje. Druga lastnost zavesti je enotnost.

Modrost ima tudi čustveno komponento (Brown, 2000). To je potrdil nevrolog Sherman (2000), ki je odkril, da pacientom s poškodovanimi možgani, ki jim manjka modrost, manjka tudi evalvacijski čut za izbiro smeri dejanja (sposobnost odločanja). Nelson (2004) razume modrost kot znanje o bistvu realnosti.

Csikszentmihalyi in Nakamura (2005) ločita vsebino modrosti in sposobnost mišljenja ali modrega delovanja. Modrost (*wisdom* – *W*) ima informacijsko komponentno W_i in procesno komponentno W_p , podobno kot ima znanje (*knowledge* – *K*) komponenti K_i in K_p . Vhodne informacije sprožijo mehanizem za nastajanje implicitnega znanja iz implicitnega znanja, pri čemer se meje med eksplicitnim in implicitnim znanjem valovito spreminjajo.

Po kliničnem nevrologu Goldbergu (2007) implicitno znanje ne upada s staranjem, saj predstavlja vzorce proceduralnega znanja na visoki ravni – znanje reševanja problemov. Ti obrazci vključujejo vrsto drugih obrazcev. Če je bil duh aktiven vse življenje, ti obrazci na visoki ravni predstavljajo kompetentnost, vpogled in globoko implicitno znanje, ki ga imamo za modrost. Medtem ko npr. spomin in pozornost lahko upadeta s staranjem (gl. Horn, 1978), znanje “kako” in modrost ostaneta sveža in celo naraščata s staranjem. Iz tega tudi sledi, da je implicitno znanje predvsem proceduralno znanje, prav tako kot je staranje tudi proces.

V času, ko je bilo upravljanje znanja še v povojih, je veliko avtorjev dokazovalo, da je modrost na koncu kontinuuma podatki-informacije-znanje-modrost. Vendar je modrost sposobnost uporabe znanja glede na določene vrednosti in merila. Bistvo modrosti je razlikovanje dobrega od slabega, koristnega od škodljivega, resnice od slepila. S pojmom modrost so povezane ključne besede, kot so razumevanje, empatija, spoznavanje samega sebe, življenje in ravnovesje, sistematično mišljenje. Vendar je modrost povezana predvsem z znanjem, in to z implicitnim znanjem in pojavom zavesti.

Ministrstvo vojne mornarice ZDA je razvilo poseben model, ki vključuje naslednjih sedem ravni (na šesti ravni se dogaja ustvarjanje modrosti), ki prispevajo k povezanosti in stopnjevanju zavesti (Porter idr., 2003; Bennet in Bennet, 2004; MacFlouer, 1999, cit. po Bennet in Bennet, 2008):

1. Strukturirani pojmi na ravni nezavednega – materialni, ideološki, vzročni.
2. Pojmi na ravni zavednega, ki so rezultat omejene izmenjave – duhovni koncepti, kot je usmerjena in omejena ljubezen na osebni ravni.
3. Zavedanje in povezanost skozi izmenjavo – duhovni koncepti, kot so duša kot del širše strukture, zavedanje

in povezanost skozi podajanje.

4. Ustvarjanje pojmov in izmenjava teh pojmov z drugimi – (po)dajanje drugim, kar potrebujejo, da lahko ustvarijo krepost; ravnovesje, ponižnost in hierarhija misli ter potrebe v podajanju kreposti.
5. Razvoj novega znanja, ki ga izmenjujemo s človeštvom na sploh – duhovno zavedanje na planetarni ravni: napredek novega znanja, odposlanega človeštvu in vrnjenega v mentalni sklop; prispevek k razvoju civilizacije in k ustvarjanju kreposti.
6. Ustvarjanje modrosti, poučevanje in vodenje – razumevanje duše kot dela Boga (modrost), ustvarjanje kreposti, poučevanje o zmogljivosti duše, vodenje.
7. Ustvarjanje (in izmenjava) novih misli v popolnoma zavestnem procesu (zavedanje duše kot funkcionalnega dela Boga, ustvarjanje več Boga na popolnoma zavesten način.

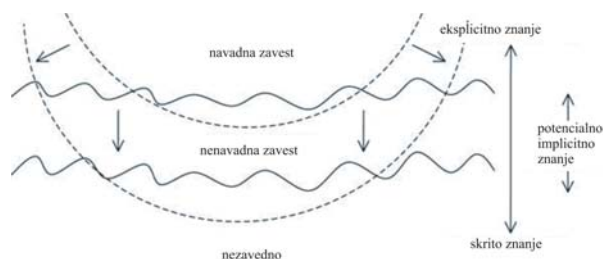
Ministrstvo vojne mornarice ZDA, podobno kot Sternberg (1998), definira modrost kot uporabo implicitnega znanja, ki jo upravljajo vrednosti s ciljem doseganja splošnega dobrega.

Po sistematizaciji MacFlouera (1999; cit. po Bennet in Bennet, 2008) in po modelu Ministrstva vojne mornarice ZDA (Porter idr., 2003; Bennet in Bennet, 2004) se modrost pojavi na šesti ravni, in sicer kot razumevanje duše kot dela Boga po MacFloueru oz. kot ustvarjanje modrosti v mornariškem modelu. Kot je videti, je Ministrstvo vojne mornarice ZDA umestilo znanje na začetek, modrost pa bližje koncu svojega razvojnega modela zavesti.

Alex in Davis Bennet (2008) sta v članku *Premik z znanja na modrost, z navadne zavesti na nenavadno zavest* podala model znanja in zavesti, ki prikazuje odnose med znanjem (eksplicitnim, implicitnim, skritim) po eni strani ter navadno in nenavadno zavestjo in nezavednim po drugi strani.

Znanje je potencialna in aktualna zmogljivost za učinkovito dejanje v različnih in nedoločenih situacijah. Znanje v možganih sestoji iz dveh delov: iz znanja “kaj” (Kn_i) in iz znanja “kako” (Kn_p). Kn_i je informacijski del znanja, Kn_p pa predstavlja postopek izbire informacij za razvoj novega Kn_i za vodenje in upravljanje učinkovitega dejanja, tj. modrosti.

Razvoj modrosti kot osebnostne značilnosti slehernega posameznika, ki upošteva lastne interese, interese drugih ljudi in delovanje v interesu splošnega dobrega, je tudi ena izmed poti, ki pelje k razvoju socialne države.

Slika 1: Model znanja in zavesti

Vir: Bennet in Bennet (2008).

Opombe

- 1 Modrost je po krščanskem prepričanju darilo božje po naši svobodni izbiri. “Če pa komu izmed vas manjka modrosti, naj si jo izprosi od Boga in mu jo bo dal, saj jo rad dá vsakomur, ne da bi mu kaj očital. Prosi pa naj jo v veri in nič naj ne omahuje ...”; “Če pa imate v srcu grenko nevoščljivost in prepirljivost, se nikar ne hvalite in ne lažite proti resnici. Taka modrost ne prihaja od zgoraj, temveč je posvetna, čutna, hudičeva. Kjer sta namreč nevoščljivost in prepirljivost, tam sta nered in hudobija vsake vrste. Modrost pa, ki je od zgoraj, je naprej čista, potem miroljubna, prizanesljiva, poslušna, polna usmiljenja in dobrih del, nepristranska in brez hinavščine. Sad pravičnosti pa se seje v miru tistim, ki delajo za mir. (Jakobovo pismo. V: Sveto pismo Nove zaveze. Ljubljana: Društvo Svetopisemska družba Slovenije, 1995, 210–211). Evangelist Matej pa je zapisal: “Blagor ubogim v duhu, ker njihovo je nebeško kraljestvo.” (Matej 5, 3). Ubogi v duhu so mišljeni tisti, ki se ne spoznajo na zadeve in torej niso pod vplivom grškega pojmovanja modrosti kot filozofije. Za modrostjo kot filozofijo naj bi se skrival hudič, ki nadzoruje večino področij moči v družbi (LaHaye, 1999).
- 2 Galton je bil britanski znanstvenik (1822–1911).
- 3 Seneca je bil rimski državnik, pisatelj in stoični filozof (ok. 1. stol. pr. n. št.–65 n. št.).
- 4 Epistemologija je filozofska disciplina, ki se ukvarja z naravo in razvojem (spo)znanja.
- 5 Ameriški biolog Gerald Edelman je leta 1972 dobil Nobelovo nagrado za medicino (fiziologijo) (http://en.wikipedia.org/wiki/Gerald_Edelman).
- 6 Maksimum je 10–11 Hz, v obdobju od 25. do 30. leta starosti se frekvenca alfa začne postopoma zmanjševati, v 60. letu starosti je okrog 9 Hz, po 80. letu starosti pa upade na 8 do 8,5 Hz.
- 7 Poleg učenja vpliva na razvoj inteligentnosti tudi:
  - akulturacija, ki je osvajanje dominantne kulture in vključuje vse vplive kulture na oblikovanje inteligentnosti,
  - priložnostno učenje, ki se dogaja “na ulici”, zunaj doma in šole,
  - vzdušje, ki lahko prispeva k razvoju določene sposobnosti ali ne,
  - pozitivni transfer, ki z učenjem enega koncepta ali načina olajšuje učenje drugega (npr. učenje latinščine olajša učenje angleščine),

- izbira vrste vpliva (npr. vera) za pridobivanje sposobnosti,
- označevanje osebe, ki se uči (npr. "izjemni otrok" bo prištet k skupini "izjemnih" in to dejstvo vpliva na pridobivanje sposobnosti),
- izogibanje učenju, ki je druga stran pozitivnega transferja,
- medosebna konfiguracija in sprejemanje dominantnih vrednosti, medosebnih kontakti (na razvoj sposobnosti vplivajo tudi osebe, s katerimi se otrok ali oseba največ družijo),
- sistem vrednot pomembnih oseb v medosebnih konfiguracijah, ki vključujejo tudi napotila na vrednote, npr. staršev ali vrstnikov v soseski ali šoli, ki tudi vplivajo na razvoj sposobnosti (pri Židih se visoko vrednoti sposobnost verbalnega dojemanja na račun prostorskega dojemanja, pri Kitajcih pa prostorska sposobnost na račun verbalnega dojemanja),
- fiziološki vplivi, posebej vplivi nevroloških struktur na intelektualni razvoj (pri tem ne smemo pozabiti, da učenje spreminja fiziološke strukture in funkcije na način, ki je ireverzibilen; EPB (effective physiological base for intellectual development) ob i (čas + IPB-ji (incremental effects on the physiological base) med časom i in j lahko prispevajo k EPB ob j).

Organizacijski okvir za akulturacijo zagotavlja formalni izobraževalni sistem. Nekateri pomembni vidiki inteligentnosti se razvijajo relativno neodvisno od akulturacije, kar odpira prostor za priložnostno učenje. Pozitivni transfer, izogibanje učenju, izbira ali zavračanje vrste vpliva za pridobivanje sposobnosti in označevanje delujejo zaporedno in ponavljajoče se, tako da krepijo drug drugega. V preteklosti je prevladovalo stališče o prirojenosti intelektualnih sposobnosti. Alkemisti so iskali homunkulusa kot nosilca inteligentnosti v malem otroku. Po behaviorizmu podobne teorije niso sposobne opisovati inteligentnega vedénja, saj so intelektualne sposobnosti kompleksen rezultat razvoja in dozorenja. Za najbolj objektivno imamo danes teorijo, ki razlikuje dispozicije za pridobivanje sposobnosti in pridobljene sposobnosti. Po tej teoriji so dispozicije za pridobivanje sposobnosti prirojene (npr. sposobnost učenja jezika je prirojena), sama sposobnost pa je pridobljena z učenjem in akulturacijo (npr. znanje slovenskega jezika). Pridobljene sposobnosti pa imajo za posledico tudi ireverzibilne spremembe fiziološkega substrata.

- Horn razlikuje tri vrste spomina: primarni spomin (*PM* – *primary memory*) je spomin, ki traja 20 sekund ali manj; sekundarni spomin (*SM* – *secondary memory*) je spomin, ki traja več kot 20 sekund, vendar ne več mesecev ali let; terciarni spomin (*TM* – *tertiary memory*) je spomin, ki traja več mesecev ali let.
- Goldberg (2007) je pokazal, da novi nevroni nastajajo skozi celo življenje vključno s starostjo. O tem bo beseda v drugem delu članka, ki naj bi ga objavili pod naslovom "Povezanost informacijske znanosti in psihologije na primeru modrosti".
- Primarni in sekundarni spomin sta podfunkciji spomina za celo življenjsko dobo (angl. *span memory*), ki ga merimo s testi za dimenzijo SAR. Povprečna vrednost za to obdobje je okrog 6 ali 7, Sd pa 2. Gre za magično številko 7 +/-2, ki predstavlja kratkoročni mejnik, do katerega lahko zadržimo informacijo znotraj

obdobja takojšnjega zavedanja (angl. *immediate awareness*). Temu rečemo tudi zmogljivost obdelave informacij. Povprečna vrednost za PM je okrog 3 +/-1, za SM pa 4 +/-1. Magična številka 7 +/-2 sestoji iz dveh magičnih števil 3 in 4, vsaka pa ima približno velikost +/-1.

- Eden od namenov ideologije globalnega neoliberalnega kapitalizma, po katerem naj bi bilo tržišče "božja roka" (v resnici gre za sceno, na kateri se velekapitalisti in multinacionalke kot monopolisti med seboj uspešno sporazumevajo in dogovarjajo v škodo drugih gospodarskih igralcev, saj je tržno tekmovanje le za te), dobiček pa gonilo, namen, smoter in opravičilo vsega gospodarskega, družbenega in zgodovinskega dogajanja. Gre pravzaprav za dogovorni postkapitalizem. Če hočemo, se sporazumemo, če nečemo, imamo tržišče.
- Institut za upravljanje projektov (Project Management Institute – PMI) šteje 62.400 članov; naključno izbranih potencialnih respondentov, ki so bili povabljeni k sodelovanju, je bilo 1.000, skupno se je povabilu v drugi e-pošti odzvalo 99 članov (9,9 %) (<http://www.pmi.org/Pages/default.aspx>).
- Repozitorij izkušenj in najboljših praks naj bi zagotovil: manjše stroške projekta, institucionalizacijo izkušenj, pridobljenih pri izvajanju projekta, projektne izdelke, ki presegajo pričakovanja naročnika, manjše tveganje pri izvajanju projekta, izpolnjevanje projektnih funkcionalno-tehničnih zahtev, manjšo možnost spordslajev glede na časovni načrt, ponovno uporabljivost projektnih postopkov, ponovno uporabljivost projektnih izdelkov.
- Upravljanje dokumentov in vsebin naj bi zagotovilo: manjše stroške projekta, ponovno uporabljivost projektnih postopkov, ponovno uporabljivost projektnih izdelkov, manj nespornost pri izvajanju projekta, projektne izdelke, ki presegajo naročnikova pričakovanja.

Reference

- Anderson, J. E. (1940). The prediction of terminal intelligence from infant and preschool tests. 39th Yearbook National Society for Studies in Education 1, 355–403.
- Ardelt, M. (1997). Wisdom and Life Satisfaction in Old Age. *Journal of Gerontology. Psychological Sciences* 52B, 15–27.
- Ardelt, M. (2000). Antecedents and Effects of Wisdom in Old Age: A Longitudinal Perspective on Aging Well. *Research on Aging* 22, 360–394).
- Ardelt, M. (2003). Empirical Assessment of a Three-Dimensional Wisdom Scale. *Research on Aging* 25, 3, 275–324.
- Baltes, P. B. and Staudinger, U. (1993). The Search for Psychology of Wisdom. *Current Directions in Psychological Science* 2, 75–80.
- Baltes, P. B. and Smith, J. (1990). Toward the psychology of wisdom and its ontogenesis. V: Sternberg, R. J. (Ed.) *Wisdom: Its nature, origins, and development*. New York: Cambridge University Press, 87–120.
- Baltes, P. B., Smith, J. and Staudinger, U. (1992). Wisdom and successful aging. V: Zonderregger, T. D. (Ed.). *Psychology and Aging*. Lincoln, NE University of Nebraska Press, 123–167.

- [8] Baltes, P. B. and Staudinger, U. (2000). Wisdom: A metaheuristic (pragmatic) to orchestrate mind and virtue toward excellence. *American Psychologist* 55, 122–136.
- [9] Baltes, P. B., Staudinger, U., Maercker, A. and Smith, J. (1995). People nominated as wise: a comparative study of wisdom-related knowledge. *Psychology and Aging* 10, 155–166.
- [10] Bennet, A. and Bennet, D. (2008). Moving from knowledge to wisdom, from ordinary consciousness to extraordinary consciousness. *VINE* 38, 1, 7–15.
- [11] Bennet, A. and Bennet, D. (2004). *Organizational survival in the new world: the intelligent complex adaptive system*. Boston, MA: Elsevier.
- [12] Binnet, A. and Simon, T. (1916). *The development of intelligence in children*. Baltimore: Williams & Wilkins (prva objava v letu 1905).
- [13] Birren, J. E. and Fischer, L. M. (1990). The elements of wisdom: Overview and integration. V: Sternberg, R. J. (Ed.) *Wisdom: Its nature, origins, and development*. New York: Cambridge University Press, 317–332.
- [14] Brännback, M. Carsrud, A. and Schulte, W. D. (2008). Exploring the role of *Ba* in family business context. *VINE* 38, 1, 104–117.
- [15] Brown, W. S. (2000). *Wisdom and human neurocognitive systems: perceiving and practicing the laws of life*. V: Brown, W. S. (Ed.). *Understanding wisdom: sources, science and society*. Philadelphia: Templeton Foundation Press.
- [16] Chandler, M. and Holliday, S. (1990). *Wisdom in postapocalyptic age*. V: Sternberg, R. J. (Ed.) *Wisdom: Its nature, origins, and development*. New York: Cambridge University Press, 121–141.
- [17] Clayton, U. and Birren, J. E. (1980). The development of wisdom across the lifespan: a reexamination of an ancient topic. V: Baltes, P. B. and Brin, O. G. J. (Eds.). *Life-span development and behavior*. New York: Academic Press, 103–135.
- [18] Costa, J. D. (1995). *Working Wisdom: The Ultimate Value in the New Economy*. Toronto: Stodart.
- [19] Csikszentmihalyi, M. and Nakamura, J. (2005). The role of emotions in the development of wisdom. V: Sternberg, R. J. and Jordan J. J. (Eds.). *A handbook of wisdom: Psychological perspectives*. New York: Cambridge University Press.
- [20] Csikszentmihalyi, M. and Rathunde, K. (1990). The psychology of wisdom and evolutionary interpretation. V: Sternberg, R. J. and Jordan J. J. (Eds.). *A handbook of wisdom: Psychological perspectives*. New York: Cambridge University Press, 25–51.
- [21] Doyle, B. (2008). Knowledge in the Information Age (column). *EContent* 6. 6. 2008. <http://www.econtentmag.com/Articles/ArticleReader.aspx?ArticleID=49144>.
- [22] Edelman, G. M. and Tononi, G. (2000). *How Matter Becomes Imagination*. London: Allen Lane The Penguin Press.
- [23] Galton, F. (1883). *Inquiry into human faculty and its development*. London: Macmillan.
- [24] Giddens, A. (1984). *The constitution of society: outline of the theory of structuration*. Berkeley: University of California Press.
- [25] Goldberg, E. (2007). *The Wisdom Paradox: How Your Mind Can Grow Stronger As Your Brain Grows Older*. New York: Gotham Books.
- [26] Grossman, M. and Bates, S. (2008). Knowledge capture within the biopharmaceutical clinical trials environment. *VINE* 38, 1, 118–132.
- [27] Hart, D. and Warne, L. (2008). *Comparing Cultural and Political Perspectives of Data, Information, and Knowledge Sharing in Organizations*. V: O'Sullivan, V. *Strategic Knowledge Management in Multinational Organizations*. Hershey – New York: Information Science Reference, 137–151.
- [28] Hobson, J. A. (1999). *Consciousness*. New York: Scientific American Library.
- [29] Hayek, F. von (1945). The use of knowledge in society. *American Economic Review* 15, 4, 519–530.
- [30] Holliday, S. G. and Chandler, M. J. (1986). *Wisdom: Explorations in Adult Competence*. Basel, Ny: Karger.
- [31] Horn, J. L. (1978). *Human Ability Systems*. V: Baltes, P. B. (Ed.). *Life-Span Development and Behavior*. New York – San Francisco – London: Academic Press, 211–256.
- [32] Kitchener, K. S., Brenner, H. G. (1990). *Wisdom and reflective judgement: Knowing in the face of uncertainty*. V: Sternberg, R. J. (Ed.) *Wisdom: Its nature, origins, and development*. New York: Cambridge University Press, 212–229.
- [33] Kramer, D. A. (1990). Conceptualising wisdom: The primacy of affect-cognition relations. V: Sternberg, R. J. (Ed.) *Wisdom: Its nature, origins, and development*. New York: Cambridge University Press, 279–313.
- [34] Labrouvie-Vief, G. (1990). *Wisdom as integrated thought: Historical and developmental perspectives*. V: Sternberg, R. J. (Ed.). *Wisdom: Its nature, origins, and development*. New York: Cambridge University Press, 52–83.
- [35] LaHaye, T. (1999). *Anti-Christ philosophy already controls America and Europe*. Pre-Tribe Perspectives. Dostopno na: <http://www.timlahaye.com/about-ministry/pdf/sept.tim.pdf>.
- [36] Lawson, T. (1989). Clarifying and developing the economics and reality project: closed and open systems, deductivism, prediction, and teaching. *Review of Social Economy* 56, 3, 356–375.
- [37] Levitt, H. M. (1999). The development of wisdom: an analysis of Tibetan Buddhist experience. *Journal of Humanistic Psychology* 39, 2, 86–115.
- [38] Lierni, P. C. and Ribièrè, V. M. (2008). The relationship between improving the management of projects and the use of KM. *VINE* 38, 1, 133–146.
- [39] Merriam, S. B. and Caffarella, R. S. (1999). *Learning in adulthood: a comprehensive guide*, 2nd ed. San Francisco: Jossey-Bass.
- [40] Nonaka, I. (1991). The knowledge creating company. *Harvard Business Review*, 96–104.
- [41] Nonaka, I. and Takeuchi, N. (1995). *The knowledge creating company*. New York: Oxford University Press.
- [42] Nonaka, I. and Toyama, R. (2003). The knowledge-creating theory revisited: knowledge creation as a synthesizing process. *Knowledge Management Research and Practice* 1, 2–10.
- [43] Nonaka, I., Toyama, R. and Konno, N. (2000). SECI, *Ba* and leadership, a unified model of dynamic knowledge creation. *Long Range Planning*, 33, 1–31.
- [44] Nussbaum, S. W. (2000). Profundity with panache: the unappreciated proverbial wisdom of sub-saharan Africa. V: Brown, W. S. (Ed.). *Understanding wisdom: sources, science and society*. Philadelphia: Templeton Foundation Press.

- delphia, BA: Templeton Foundation Press.
- [45] Perkin, H. (2001). *The Rise of Professional Society: England since 1880*. London-New York: Routledge (first published in 1989 by Routledge).
- [46] Piaget, J. (1972). *The psychology of intelligence*. Totowa, NJ: Littlefield Adams.
- [47] Platon (374 pr. n.št.). *Država (Sedma knjiga)*.
- [48] Polanyi, M. (1958). *Personal Knowledge: Towards Post-Critical Philosophy*. Chicago, IL: The University Chicago Press.
- [49] Polanyi, M. (1966). *The Tacit Dimension*. N. Y., Doubleday: Garden City.
- [50] Porter, D., Bennet, A., Turner, R. and Wennergren, D. (2003). *The power of team: the making of CIO*, Alexandria, Va: Department of the Navy.
- [51] Proshansky, H. M. (1970). Methodology in environmental psychology: problems and issues. *Human Factors* 14, 451–460.
- [52] Robinson, D. N. (1990). *Wisdom through the ages*. V: Sternberg, R. J. (Ed.). *Wisdom: Its nature, origins, and development*. New York: Cambridge University Press, 13–24.
- [53] Sherman, N. (2000). *Wise emotions*. V: Brown, W. S. (Ed.). *Understanding wisdom sources, science and society*. Philadelphia, BA: Templeton Foundation Press.
- [54] Simon, H. A. (1993). Strategy and organizational evolution. *Strategic Management Journal* 14, 131–142.
- [55] Sinclair, N. (2008). The changing face of KM. *VINE* 38, 1, 22–29.
- [56] Spearman, C. (1904). "General intelligence", objectively determined and measured. *American Journal of Psychology* 15, 2, 201–293.
- [57] Spearman, C. (1927). Further note on the "theory of two factors". *British Journal of Psychology* 13, 266–270.
- [58] Stankosky, M. (2008). Editorial. *VINE* 38, 1, 5–6.
- [59] Staudinger, U. and Baltes, P. B. (1996). Interactive minds: a facilitative setting for wisdom-related performance. *Journal of Personality and Social Psychology* 71, 4, 746–762.
- [60] Staudinger, U., Lopez, D. F. and Baltes, P. B. (1997). The Psychometric Location of Wisdom-Related Performance: Intelligence, Personality, and more? *Personality and Social Psychology Bulletin* 23, 1200–1214.
- [61] Sternberg, R. J. (2003). *Wisdom, Intelligence, and Creativity Synthesized*. New York: Cambridge University Press.
- [62] Sternberg, R. J. (Ed.). (1990). *Wisdom: Its nature, origins, and development*. New York: Cambridge University Press.
- [63] Šercar, T. (2001). Priloga h kritiki tehnološkega determinizma in globalizma. *COBISS obvestila* 6, 3, 9–49. Dostopno na: http://home.izum.si/cobiss/cobiss_obvestila/2001_3/Html/clanek_02.html.
- [64] Šercar, T. (2005). Ali Slovenija noče informacijske znanosti?. *Organizacija znanja* 10, 1, 18–28. Dostopno na: http://home.izum.si/cobiss/oz/2005_1/html/clanek_03.html.
- [65] Šercar, T. in Brbre, I. (2007). Prispevek k filozofiji knjižničarstva in informacijske znanosti. *Organizacija znanja* 12, 3, 119–136. Dostopno na: http://home.izum.si/cobiss/OZ/2007_3/Html/clanek_03.html.
- [66] Težak, B. (1960, 1970, 1970, 1974) Curriculum Plan of Courses at the Postgraduate Study of Librarianship, Documentation and Information Sciences – CSLDIS, 1st ed., Zagreb Faculty for Natural Sciences and Mathematics of University of Zagreb, 1960; 2nd ed., Zagreb: Referall Centre of the University of Zagreb – CSLDIS, 1970; 3rd ed., *Informatologia Yugoslavica* 1970, 2, 1–4, 95–186; 4th ed., *Informatologia Yugoslavica – Separate Speciale* 4, 1974.
- [67] Trumpa, C. (1999). *The heart of the Buddha*. Boston: Shambhala.
- [68] Woodman, M. and Dickson, E. (1996). *Dancing in the flames: the dark goddess in the transformation of the consciousness*. Boston: Shambhala.
- [69] Zander, U. and Kogut, B. (1995). Knowledge and the speed of the transfer and imitation of organizational capabilities: An empirical test. *Organization Science* 6, 1, 76–92.

DVIJE LASTE ČINE PROLJEĆE

ODGOVOR BEBI RAŠIDOVIĆ

Saša Madacki

Centar za ljudska prava
Univerziteta u Sarajevu
Sarajevo

Dženana Kalas

Multidisciplinarno društvo za
unapređenje mentalnog i
socijalnog zdravlja
Sarajevo

Kontaktni naslov:
sm@hrc.unsa.ba
dzkalas@gnet.ba

Želimo Vam se iskreno zahvaliti što ste odvojili vrijeme da pročitate, analizirate i odgovorite na nalaz našeg istraživanja. Time ste na našu radost otvorili akademsku polemiku na ovu zanemarenu temu. Cijenimo i Vaš iskustveni “nalaz” koji je rezultanta vašeg truda i višegodišnjeg angažmana u radu sa 3000 aktivnih korisnika. Također cijenimo i Vaše viđenje društvene situacije u kojoj se bibliotekarstvo danas nalazi, svjesni objektivnih i subjektivnih teškoća funkcionisanja na relaciji bibliotekar – korisnik. Nije nam namjera da analiziramo Vašu reakciju na istraživanje, nego da pojasnimo ciljeve i metodologiju istraživanja.

Cilj istraživanja je bio saznati šta korisnici misle o tome kakvo je stanje u trenutnoj ponudi biblioteka kojima pristupaju i njihovom načinu rada. Iz navedenog cilja jasno je da **polaznu hipotezu nismo imali**. Istraživanje je obuhvatilo sljedeća pitanja:

- kako se mladi ljudi osjećaju u ulozi studenta,
- kako procjenjuju svoju ulogu kao student – korisnik biblioteke,
- kako ispunjavaju svoje potrebe kao korisnici biblioteka (ponuda, organizacija, usluga),
- kako zamišljaju biblioteku koja bi mogla zadovoljiti njihove potrebe (idealna biblioteka).

Ova pitanja su bila postavljena kroz diskusiju u fokus grupi kroz četiri nivoa. Rezultati diskusije predstavljeni su u sažetnom obliku, a **trebali su da posluže, ne kritikovanju postojećeg stanja i sro-zavanju ugleda profesije, nego kao polazna tačka u dijalogu o bibliotekama danas i neophodnoj interakciji sa korisnicima**.

Metodologija koju smo primijenili je dovoljna da ostvari cilj istraživanja.

Slažemo se da bi druga istraživanja dala više odgovora, te smo to i sugerisali u radu. Naš prijedlog, kao i Vaš uostalom, predstavlja apel bibliotečkoj zajednici da provede istraživanje, te objavi rezultate koji bi bili komplementarni sa ovim nalazom.

Biblioteke postoje zbog korisnika. Korisnik usluge je u centru pažnje davaoca usluge te bi davaocu usluge trebalo biti prioritet ispunjenje potreba korisnika. Iz nalaza istraživanja je vidljivo da bibliotekari nisu odgovorni za teškoće finansijsko-materijalne i administrativno-tehničke prirode, ali za teškoće u komunikaciji jesu odgovorni.

Studenti vjerovatno nisu zadovoljni koječim u društvu: organizacijom nastave, kvalitetom smještaja u studentskim domovima, razinom ljudskih prava i sloboda, gradskim prijevozom, selekcijom na filmskim festivalima, noćnim životom itd. Međutim, predmet našeg istraživanja bile su bibliotečke usluge i stavovi studenata o njima. To što su studenti o uslugama u bibliotekama rekli što su rekli, teško je opravdati

“ničijom zemljom”, upravo stoga jer je riječ o studentima koji i o drugim stvarima otvoreno iznose svoje stavove u istraživanjima sličnog tipa. To što je njihov stav o uslugama “negativan” znači da nešto sa uslugama nije u redu, kao što bi vjerovatno bilo i sa drugim oblastima njihovog interesovanja (“nastava”, “predavači”, “rad studentskih službi” i sl.) da su kojim slučajem one bile predmet istraživanja.

Vaš odgovor je zanimljivo postavljen, osvjetljava cio niz drugih važnih pitanja koja nisu bila cilj našeg istraživanja. To samo govori da je moguće a i potrebno kroz neka druga istraživanja ispitati i druge aktere, faktore i aspekte bibliotekarstva danas, što jednostavno govori da je cjelokupna oblast mnogo kompleksnija nego jedno (naše) istraživanje.

I na kraju, zahvaljujemo Vam se još jednom na sveobuhvatnosti tretiranja problematike bibliotekarstva danas, na koje naše istraživanje nije moglo dati odgovore (vidi cilj i metodologiju), ali će nekome, za neka buduća istraživanja, Vaš osvrt svakako biti usmjeravajući i inspirativan.

U istom smo gnijezdu.

Zoran Jelenc

Zoran Jelenc je psiholog in doktor pedagoških znanosti, nekoč pa je bil tudi učitelj violine in violist v simfoničnem orkestru RTV Slovenije. Služboval je kot psiholog v vzgojni posvetovalnici, kot svetovalec za kadrovske razvoj v Zavodu za planiranje, nato pa se je povsem posvetil andragogiki kot raziskovalec na Pedagoškem inštitutu ter kot ustanovitelj in prvi direktor Andragoškega centra Slovenije. Pri Ministrstvu za šolstvo je vodil pripravo Strategije vseživljenjskega učenja v Sloveniji. Predseduje Andragoškemu društvu Slovenije in zastopa našo državo v najpomembnejših mednarodnih organizacijah na andragoškem področju. V Cobisovi bibliografiji je pod njegovim imenom več sto zapisov o monografijah, člankih in raziskovalnih poročilih. Je izredni profesor na ljubljanski filozofski fakulteti, predava pa tudi v tujini (Kanada, Švedska).

OZ: Vaše strokovno delo se je v šestdesetih letih prejšnjega stoletja začelo s klasičnimi psihološko-pedagoškimi temami: učenci z motnjami in težavami, vloga staršev, zelo bistri učenci, nemirni učenci, otroci in denar, priseljeni otroci ipd. Kako ste iz te strokovne usmerjenosti, ki jo označujejo razvoj in problemi otrok, kasneje povsem posvetili izobraževanju odraslih?

Jelenc: Iz vprašanja bi lahko sklepali, da se je moja poklicna pot na hitro preusmerila od otrok in mladine k odraslim, a temu ni tako. Šlo je za postopno in kar deset let trajajoče prehajanje iz dejavnosti, s katero sem začel svojo poklicno pot, to je psihologija in svetovalno delo z otroki in starši, na novo področje, to pa je izobraževanje odraslih in andragogika. Slednje se do moje upokojitve in še potem ni več spreminjalo. Vmes pa sem zamenjal kar nekaj področij dejavnosti. Ko zdaj pogledam nazaj, je v teh spremembah mogoče najti "rdečo nit" ali skupni imenovalac in ciljno naravnost.

Že ko sem se ukvarjal z otroki in mladino, sem, ne da bi se tega jasno zavedal, začel odkrivati andragoško dejavnost. To je bilo svetovalno in izobraževalno delo s starši in učitelji. Že tedaj sem nastopil na pedagoškem posvetu v Mariboru in Splitu z izrazito andragoško temo – prikazal sem multimedijijski projekt izobraževanja staršev, ki smo ga izpeljali v vzgojni posvetovalnici. Moj

kritičen politični nastop v letu 1972 je imel za posledico politično izobčenje s področja vzgoje in izobraževanja, tako da sem se bil prisiljen najprej za nekaj let zaposliti v gospodarstvu (vodil sem oddelek za propagando in informacije v znanem prometnem in turističnem podjetju), potem pa nekaj nadaljnjih let v republiški upravi, kjer sem se kot svetovalec za področje vzgoje in izobraževanja v zavodu za družbeno planiranje vrnil na področje, s katerim sem se kot praktik ukvarjal na začetku svoje poklicne kariere. Ker sem se hkrati vpisal na podiplomski študij (najprej za pridobitev magisterija iz sociologije, potem doktorata iz andragogike), sem nadaljeval poklicno kariero kot raziskovalec za področje andragogike na Pedagoškem inštitutu. Hkrati sem postal najprej tajnik Zveze andragoških društev Jugoslavije, potem pa predsednik Andragoškega društva Slovenije. Za največji uspeh si štejem, da sem dosegel ustanovitev Andragoškega centra Slovenije, ki je bila prva tovrstna raziskovalna in razvojna ustanova v Sloveniji.

Vse delo, ki sem ga opravljal v "prehodnem obdobju" do pristanka v andragogiki, se je dobro dopolnjevalo in mi je seveda zelo koristilo. Pridobil sem si izkušnje, ki sem jih potem s pridom uporabljal kot direktor na novo ustanovljenega Andragoškega centra Slovenije v letu 1991.

OZ: Pisali ste tudi o ustvarjalnosti v šoli. Smo v evropskem letu ustvarjalnosti in inovacij in zanimiva bi bila vaša misel o tem, kako se lahko pri tem izkažejo naše šole?

Jelenc: Lepo bi bilo, če bi evropsko leto ustvarjalnosti in inovacij moglo kaj vplivati na ustvarjalnost in inovativnost dela v naši šoli. Bojim se, da organiziranost naše šole – to pa velja za vse stopnje in ravni šolanja – kakšne obsežnejše in uspešne ustvarjalnosti in inovativnosti ne omogoča. Kot primer bi navedel zelo zanimivo in kritično razpravo, ki je v juniju letos potekala v prostorih Ministrstva za šolstvo in šport pod naslovom “Kakšno šolo hočemo” (spodbudila in vodila jo je dr. Manca Košir, pomembno vlogo pri snovanju posveta je imela “civilna iniciativa”). Na tej javni tribuni so uvodni razpravljavci in tudi tisti iz publike dajali različne pobude za izboljšanje pouka in učinkovitosti šole. Očitno je bilo, da o sedanji šoli nimajo dobrega mnenja. Minister za šolstvo in šport je v svojem nagovoru te pobude pozdravil in ocenil za koristne, hkrati pa ni zagotovil, da jih bo kot minister poskušal uveljaviti. Vsem predlogom, ki po vsebini niso slabi (več dialoga med učiteljem in učenci ter starši, celostni pristop k otroku, individualizacija, šola brez ocen, učenje zunaj šole itn.), je skupno to, da ob ohranitvi tradicionalne šolsko-institucionalne sheme (prostor, čas in organizacijska ureditev šole) nimajo realnih možnosti za uspeh. Znano je, da je naša šola storilnostno naravnana, značilno zanjo je “skladičenje znanja” v skladu s preobsežnimi učnimi načrti, ki povsem zapolnijo razpoložljivi čas; ta omogoča le učiteljevo razlago in spraševanje za ocene, ne pa razvijanja individualnega zanimanja učencev, pridobivanja strategij za nadaljnje pridobivanje znanja; razvijanje zmožnosti za reševanje “resničnih” problemov, kar je mogoče doseči z medpredmetnimi povezavami, projektnim delom, raziskovalnim učenjem, spodbujanjem in krepitvijo motivacije, samozavesti in samopodobe; za vseživljenjsko učenje je pomembno, da pridemo iz šole z jasno in trdno sestavo temeljnega znanja in spretnosti, zlasti spoznavnih, na katerih se da solidno graditi; da učenec razvije ustrezen in sproščen odnos do učenja in ob tem tudi do sebe. Učenje mora biti bolj strateško usmerjeno, prilagojeno učenčevim potrebam, aktivno in sodelovalno, mora razvijati zmožnost za “učenje učenja” in “učenja kot samoregulacije”, posebno pozornost mora nameniti strategijam za pridobivanje znanja, večji poglobljenosti znanja (več globine na račun širine). Na tribuni sem opozoril, da pri organiziranju šolskega dela pozabljamo na razsežnost časa, ki bi jo bilo treba upoštevati. Prvič bi za drugačno delo v šoli učitelj in učenci potrebovali več časa, kar bi lahko dosegli le s tem, da bi zmanjšali obseg učne snovi (po moji oceni bi bilo mogoče brez večje škode skrajšati učne programe osnovne šole približno za polovico). Drugič pa bi bilo treba upoštevati to, da se marsikaj lahko naučimo tudi po izstopu

iz šole, ko imamo na voljo še vse življenje; takšne spremembe lahko dosežemo le z novo filozofijo in strategijo, ki temelji na vseživljenjskosti učenja. Nekatere razprave so pokazale, da v šoli niso potrebne parcialne korekture, temveč radikalne spremembe; a takšne razprave so pretežno zadušene, mnogim se zdijo tako “pogumne”, da nikakor ne spadajo v šolo (in tradicionalno šolsko miselnost in politiko).

OZ: V veselje mi je priznati, da sem se konec osemdesetih let prejšnjega stoletja prav od vas učil o pomenu izobraževanja odraslih. Takrat ste intenzivno proučevali izobrazbeno strukturo odraslih prebivalcev Slovenije in se borili za ustrežnejši pristop k njihovem izobraževanju. Kako bi najbolj splošno ocenili napredek v dveh desetletjih?

Jelenc: Hvala za kompliment! Vas ni bilo prav nič težko učiti o pomenu izobraževanja odraslih, saj ste ga že poznali iz dejavnosti, ki ste jih opravljali, preden sta postali republiški sekretar za vzgojo in izobraževanje (danes bi bili minister). Pravzaprav vas sploh ni bilo treba učiti. Kot republiški sekretar ste zelo pozitivno in hitro reagirali na pobude z našega področja. Omogočili ste, da je tedaj pri Republiškem sekretariatu za vzgojo in izobraževanje začela delovati Komisija za izobraževanje odraslih, ki je dajala zelo pomembne predloge za razvoj izobraževanja odraslih. Kmalu potem so nastopili za izobraževanje odraslih zelo ugodni časi. Tedaj je bil sekretariatu predložen razvojni projekt Izobraževanje odraslih kot dejavnik razvoja Slovenije, ki ga je izvajal Pedagoški inštitut v Ljubljani, jaz sem bil njegov nosilec; pomemben dosežek komisije pa je bil, da je projekt financirala Republiška izobrazevalna skupnost Slovenije. Na podlagi tega projekta, ki se je nadaljeval v Andragoškem centru Slovenije po njegovi ustanovitvi, je nastal raziskovalni elaborat *Koncepcija in strategija izobraževanja odraslih (2000)*, ugotovitve iz projekta pa so bile tudi temeljne za razvoj, ki je sledil. Pobude, dane v času vašega “ministrovanja”, so se uspešno udeleževale v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja z vrsto sistemskih ukrepov, ki sta jih sprejela Ministrstvo za šolstvo in šport in Vlada kmalu po osamosvojitvi Slovenije, to pa so bili: ustanovitev sektorja za izobraževanje odraslih na Ministrstvu za šolstvo in šport, odobritev sredstev za izobraževanje odraslih v proračunu Republike Slovenije, ustanovitev Andragoškega centra Slovenije – prve razvojne in raziskovalne ustanove za izobraževanje odraslih v Sloveniji (leta 1991) ter začetek samostojnega visokošolskega študija andragogike na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Ti ukrepi so odločilno vplivali na pospešitev razvoja izobraževanja odraslih v Sloveniji in so bili podlaga za nadaljnje sistemske ukrepe, ki so sledili v naslednjih letih, kot so *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju (1995)*, *Zakon o izobraževanju odraslih (1996)* in strokovne podlage za Nacionalni program izob-

raževanja odraslih v Sloveniji (1998). Žal se tako ugoden razvoj, ki so mu izražali priznanje tudi strokovnjaki v tujini, ni nadaljeval. Zanimivo je, da je temu botrovala tako imenovana "kurikularna prenova" vzgoje in izobraževanja, ki je domala vso pozornost namenila razvoju vzgoje in izobraževanja v šoli, izobraževanje odraslih pa je ob tem ostalo, v primerjavi z vzgojo in izobraževanjem otrok in mladine, sistemsko pomanjkljivo urejeno. Nazoren primer za to je zapostavljenost področja izobraževanja odraslih v organiziranosti upravljanja vzgoje in izobraževanja na Ministrstvu za šolstvo in šport. Ministrstvo ima tri direktorate: prvega za osnovno šolo in predšolsko vzgojo, drugega za srednje in višje šolstvo ter izobraževanje odraslih in tretjega za šport. Za izobraževanje odraslih je pristojen Sektor v Direktoratu za srednje in višje šolstvo ter izobraževanje odraslih, vodja Sektorja je podrejen direktorju Direktorata in ni član kolegija ministra, tako da nima možnosti za neposredno soodločanje v kolegiju. S tem pa je izobraževanje odraslih, v primerjavi z drugimi področji vzgoje in izobraževanja, v neenakopravnem položaju, tudi če zanemarimo to, da ne more biti podpodročje katere koli stopnje šolskega izobraževanja, saj se več kot 90 odstotkov izobraževanja odraslih dogaja zunaj šol (kot neformalno izobraževanje, usposabljanje, aformalno in priložnostno učenje itn.). Poleg tega je skrb za izobraževanje odraslih razpršena med tri ministrstva – Ministrstvo za šolstvo in šport (splošno in poklicno šolsko izobraževanje ter splošno zunajšolsko izobraževanje in učenje), Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (izobraževanje za delo, izobraževanje zaposlenih) ter Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo (visokošolsko izobraževanje). Na lokalnih ravneh ni posebnih upravnih organov za izobraževanje odraslih. Izobraževanje odraslih pa je zelo obsežno in raznovrstno področje izobraževanja, kar zahteva ustrezno organizirano in kompetentno upravljanje. Po zdajšnji ureditvi upravljanja na Ministrstvu za šolstvo in šport je upravljanje izobraževanja odraslih zgolj stranska veja področja, ki skrbi za šolsko izobraževanje (srednje in višje šole). S tem se ga ne le upravno, temveč tudi vsebinsko in organizacijsko postavlja na obrobje sistema. Podobno sistemsko neenakopravnost in neenakovrednost vidimo tudi na drugih področjih sistemske ureditve: pri zakonodaji, financiranju, razvoju omrežja izvajalcev in programov ter pri infrastrukturi. Lahko bi pri vsakem od navedenih področij navedel, v čem je izobraževanje odraslih sistemsko zapostavljeno, vendar bi to preseгло obseg tega pogovora. Da pa vendarle ne bom samo kritičen in nezadovoljen, naj omenim, da je slovenska Vlada v letu 2004 sprejela Resolucijo o nacionalnem programu izobraževanja odraslih v Sloveniji, ki določa obveznosti Vlade do izobraževanja odraslih v obdobju do leta 2010, kar pomeni zagotovljena sredstva za izvajanje nacionalno pomembnih programov na področju izobraževanja odraslih. Napaka pri tem je, da pred tem Vlada ni sprejela tudi

strategije razvoja izobraževanja odraslih, s katero bi to področje koncipirala in opredelila širše kot "nacionalni program". Ta pomanjkljivost pomembno vpliva na način, kako se izvaja nacionalni program; kot dokaz temu navajam ugotovitve, da imamo na področju izobraževanja odraslih tako slabo razvito infrastrukturo, da onemogoča zadostno in celovito udeležanje nacionalnega programa. Kadar govorimo o pozitivnih premikih, je treba ugotoviti, da se je izobraževanje odraslih v Sloveniji po letu 1991 sorazmerno ugodno razvijalo, če pri tem upoštevamo številne projekte, ki jih je zasnoval in v prakso prenesel Andragoški center Slovenije, in tudi razvoj zasebnih ustanov za izobraževanje in učenje odraslih. Izjema je tudi tu izobraževanje zaposlenih v podjetjih, saj so mnoga podjetja v zaostrenih gospodarskih razmerah ukinila svoje izobraževalne centre. V celoti ocenjujem, da smo v izobraževanju odraslih v primerjavi z obetajočim razvojem v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja zastali.

OZ: Vaša disertacija govori o neformalnem izobraževanju odraslih, v uporabi pa so še termini izvenšolsko izobraževanje odraslih, multiformno izobraževanje odraslih, aformalno izobraževanje odraslih, vseživljenjsko izobraževanje oz. učenje, učeča se družba in morda še kakšen izraz. Glede na vaše kritične terminološke študije se verjetno ne bi strinjali, da vse to jemljemo kot sinonime?

Jelenc: Vaše razmišljanje je povsem točno. Vsak od teh izrazov označuje povsem specifično dejavnost ali zvrst izobraževanja odraslih, to pa ne velja za pojem in termin "vseživljenjsko izobraževanje oz. učenje", ki ga mnogi sicer enačijo z izobraževanjem odraslih, kar pa je seveda zmotno. Tudi ti številni izrazi s področja izobraževanja odraslih – lahko bi jih našteali še precej več – dokazujejo, kako obsežno in raznovrstno področje je izobraževanje odraslih. Marsikdo misli, da označujeta pojma "neformalno izobraževanje odraslih" in "izvenšolsko izobraževanje odraslih" (sam raje uporabljam izraz "zunajšolsko") isto zvrst izobraževanja odraslih, pa tudi to ni res. Formalnost in neformalnost izobraževanja ali učenja določamo po namembnosti izobraževalne ali učne dejavnosti in ne po stopnji formaliziranosti izpeljave izobraževanja (strukturiranosti programa, sosledičnosti poteka, učiteljevi kvalifikaciji, ugotavljanju učinka itn.). Po takšni opredelitvi je formalno tisto izobraževanje ali učenje, ki naj bi pripeljalo do neke vrste formalno potrjenih izobraževalnih rezultatov, kot so dosežena stopnja izobrazbe, diploma ali poklicna kvalifikacija. Neformalno pa je po analogiji in v nasprotju z opredelitvijo formalnega izobraževanja tisto izobraževanje in učenje, ki ni namenjeno pridobivanju formalnega izkaza, kot so spričevalo, diploma, javno priznana stopnja izobrazbe ali usposobljenosti, temveč zadostitvi drugih potreb po izobraževanju in interesov udeleženca izobraževanja. Zunajšolsko izobraževanje pa je tisto izobraževanje, ki poteka zunaj šol, in je lahko

formalno kot neformalno; v večini primerov je seveda neformalno, saj zahteva formalno izobraževanje zelo formalizirano izpeljavo, ki je najbolj značilna za izobraževanje v šoli. Pri izobraževanju, ki ni namembno in je po tem kriteriju neformalno, pa ločimo tisto bolj formalizirano od tistega, ki je po izpeljavi manj formalizirano ali pa sploh ni. V angleščini imajo za to dva izraza: “non-formal” in “informal”. Slednji označuje najnižjo stopnjo tako po namembnosti kot tudi po formaliziranosti izpeljave, sam sem zanj predlagal izraz “aformalno učenje”, ker se mi izraz “informalno”, ki ga povečini uporabljajo v naši praksi, ne zdi ustrezen. A s tem še ni konec različic, v tem primeru govorimo bolj o učenju kot o izobraževanju, ki potekajo povsem neformalizirano (brez forme, aformalno) in seveda tudi brez cilja (nenamembno, priložnostno); govorimo o “naključnem” ali “priložnostnem” učenju (angl. *incidental learning*). Tako pri naključnem kot tudi pri aformalnem učenju gre za učenje neposredno iz socialnega in fizičnega okolja. Prevladujoča metoda je učenje z izkušnjami in zgledi. Poteka spontano, praviloma ni posebej načrtovano in tudi ne nadzorovano. Ni izrecno prvina izobraževalne dejavnosti, pojavlja se kot vzporedna, dopolnjujoča sestavina različnih dejavnosti, npr. dela v skupini/dela skupnosti, socialnega dela, šolanja, dela z mladino, domske vzgoje. Je sestavina vsakdanjega življenja ter vseživljenjskega učenja in izobraževanja ter tesno povezano s kulturo, v kateri se pojavlja. Ni le učenje, temveč tudi socialni odnos; je usmerjenost v osebnost človeka, ki se uči. Zdaj bi to razlago lahko nadaljeval še s pojasnjevanjem razlike med naključnim in aformalnim učenjem, ki se marsikomu ne zdi utemeljena. Jaz ne mislim tako. S poglobljanjem v eno ali drugo možnost pridemo do ugotovitve, da je lahko pobuda ali možnost za učenje notranja ali zunanja. V prvem primeru govorimo o t. i. “učnem projektu” osebe, v drugem pa o okolju, ki je strukturirano tako, da nam daje priložnosti za učenje. Za slednje poznamo možnosti, kot so “učeča se organizacija”, “učeča se skupnost” (lahko tudi mesto itn.), vse skupaj pa lahko pripelje do koncipiranja “učeče se družbe”. Med izrazi, ki se zadnje čase vse pogosteje uporabljajo, je tudi “družba znanja” (angl. *knowledge society*), ki jo sam raje imenujem “družba, ki temelji na znanju”. Najtrdnjše zagotovilo, da do nje pridemo, je razvijanje “učeče se družbe”. Izobraževanje odraslih je, to dokazuje tudi ta kratek pregled različnih oblik in možnosti, izrazito raznovrstno (multiformno). V zadnjem času postaja vse bolj tudi multimedijško, kar je med drugim tudi posledica čedalje bolj razvite informacijske in komunikacijske tehnologije. Ta omogoča, da je vse več tudi izobraževanja na daljavo z mnogimi različicami, kot je npr. e-izobraževanje in učenje, to je izobraževanje in učenje s pomočjo računalnika in preko interneta. Ob tem je vse več možnosti in načinov mentorskega in svetovalnega dela. Ob tem moram spet spomniti na vizionarsko (že leta 1985 izrečeno) ugotovitev našega znanega, lani umrlega

pedagoga dr. Franca Pedička, da je izobraževanje odraslih “najbolj dinamičen naboj za razvijanje današnje teorije vzgoje in izobraževanja ter najbolj podkrepljena spodbuda za prenovo smotra, sistema, vsebine ter prakse vzgoje in izobraževanja.”

OZ: Govorimo o dveh generacijah konceptov vseživljenjskega učenja: prva je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja nastala v Unescu, druga pa v osemdesetih letih pri OECD in jo je prevzela tudi EU. V čem se razlikujeta in kako sta se udomačili pri nas?

Jelenc: To razliko smo opredelili v dokumentu “Strategija vseživljenjskega učenja v Sloveniji”, ki jo je v obliki brošure izdalo Ministrstvo za šolstvo in šport v letu 2007. Razliko smo takole opredelili: “Mogoče je govoriti o dveh ‘generacijah’ v razvoju koncepta vseživljenjskega učenja. ‘Prva generacija’ je nastajala v začetku sedemdesetih let pod vodstvom Unesca; izvira iz humanistične tradicije, močno poudarja potrebo po povezovanju izobraževanja in učenja z življenjem, pomembnost oblikovanja okoliščin, ki spodbujajo k učenju, nasprotuje monopolističnemu položaju šole in poudarja potrebo po upoštevanju vseh poti do znanja in vseh oblik učenja. ‘Druga generacija’ se je začela konec osemdesetih let in je v bistvu strukturirana predvsem ob ‘ekonomističnem’ pogledu na svet, njena poglobljena nosilca sta OECD in Evropska unija. Od tod izvira nevarnost, da se pomen znanja zoži na kompetence in spretnosti, potrebne za tekmovanje na trgu delovne sile, in na kompetitivnost nasploh, ter da se v povezanosti učenja z življenjem izpostavi zlasti pomen njegove funkcionalne povezave z gospodarsko učinkovitostjo; za to je zelo pomembno vlaganje v ljudi in zviševanje ravni znanja. Ob takem pogledu se lahko izgubi temeljni in širši družbeni ter osebni pomen izobraževanja in učenja ter še posebno izobraževanja odraslih. Vsaka ‘generacija’ je prinesla v pojem vseživljenjskega učenja svoj pogled in smer razmišljanja ter usmerjanja razvoja; očitno pa je, da zavzema vsaka usmeritev pri opredeljevanju funkcije in naravnosti vseživljenjskega učenja drugačno stališče, čeravno se usmeritvi sicer ne izključujeta. Doslej se je premalo iskalo optimalne rešitve, to je možnosti, da bi obe usmeritvi povezali v skladno delujočo celoto. Pomembno je, da poskušamo v strategiji vseživljenjskega učenja narediti in udeležiti v praktičnih rešitvah. V novejših prizadevanjih Evropske unije so takšne spremembe že bolj nakazane.”

OZ: Vodili ste delo pri pripravi Strategije vseživljenjskega učenja v Sloveniji, ki je bila sprejeta leta 2007. Ste zadovoljni z njenim upoštevanjem v razvojni politiki države, še posebej glede na to, da je bila znana Bela knjiga iz leta 1996 naravnana izrazito šolsko?

Jelenc: Zelo sem zadovoljen, da mi je prejšnji minister dr. Milan Zver zaupal vodenje skupine za pripravo strategije vseživljenjskosti učenja. Tega dela sem se lotil zares za-gnано in z upanjem, da bo pomenilo nekakšno prelomnico v naši politiki vzgoje in izobraževanja. Zdaj sem razočaran. S sprejetjem Strategije vseživljenjskosti učenja v Sloveniji smo opravili nalogo, ki nam jo je dala Evropska komisija. Ob predstavitvi slovenske strategije so v Bruslju ocenili, da je izvirma in so jo pohvalili. Strategijo smo zasnovali kot konceptualen dokument, saj sem ocenil, da to v Sloveniji potrebujemo, ker vseživljenjsko učenje še ni prav prodrlo v našo zavest. O njem imamo zelo različna mnenja in razlage. Ker je temeljni dokument konceptualen, bi mu moralo takoj slediti nadaljevanje, to je operativni načrt za izpeljavo strategije. Tega nadaljevanja ni, čeravno sta od sprejetja strategije minili že dve leti. In nič ne kaže, da bi se ga kmalu lotili. Sam sem sicer pripravil delovno gradivo z naslovom "Pregled dejavnosti za udejanjanje strategije vseživljenjskosti učenja", ki pa ga ministristvo še ni dalo v obravnavo. Zdajšnji minister je sicer ustanovil Strateški svet za vseživljenjsko učenje, ki ga je v predlaganih ukrepih predvidela strategija, a zdaj bo minilo že leto, ne da bi se Svet sestel. Poleg tega je sestava Sveta po mojem mnenju povsem neustrezna, saj sestavljajo Svet predstavnice petih ministrstev (šolstvo, delo, visoko šolstvo, kultura, obramba); vse so zaposlene na navedenih ministrstvih kot funkcionarke, v sestavi Sveta pa ni nobenega vidnega strokovnjaka za področje vzgoje in izobraževanja, da ne govorimo o tem, da tudi med temi ni veliko izvedencev za vseživljenjsko učenje. Na potrebo po udejanjanju sprejete strategije zdaj nenehno opozarja le Andragoško društvo Slovenije, ki mu predsedujem sam, na odgovornih političnih mestih (ministrstvih) pa o nadaljnjem delu v zvezi s strategijo ni slišati ničesar. Naj omenim še eno pomanjkljivost. Vseživljenjskost učenja ni le stvar enega resorja, temveč vseh resorjev in področij dejavnosti. Znanje in učenje je potrebno vsem. To je ravno bistvo in nova kakovost filozofije vseživljenjskosti učenja. Ministrstvo za šolstvo in šport (kako neustrezen in anahronističen naziv ministrstva, ki naj bi skrbelo za vseživljenjskost učenja !/, saj je šola le najbolj formalizirana možnost učenja in, kot je rekel znani kanadski andragog, le javni odgovor na dejstvo, da se ljudje učijo) je pri tem lahko le resor, ki mu lahko zaupamo usklajevanje vseh možnosti učenja. Strategijo bi po mojem trdnem prepričanju morala sprejeti slovenska Vlada in s tem zagotoviti, da postane vseživljenjskost učenja "vodilno načelo vsega izobraževanja in učenja ter temeljna družbenorazvojna strategija v Sloveniji." (Citiram iz poglavja Strateška razvojna vizija Slovenije v Strategiji.)

OZ: Glede na vaše številne mednarodne objave in članstvo v mednarodnih strokovnih združenjih je očitno, da sprotno primerjate naš razvoj vseživljenjskega učenja z razvojem v regiji in EU. S čim se lahko pohvalimo, kje

zaostajamo in ali nam bo uspelo do leta 2010 zajeti v vseživljenjsko učenje 15 odstotkov populacije, kot načrtuje EU?

Jelenc: V Strategiji vseživljenjskost učenja v Sloveniji smo zapisali, da je vseživljenjsko učenje "dejavnost in proces, ki zajema vse oblike učenja, bodisi formalno bodisi neformalno in aformalno ter naključno ali priložnostno; poteka v različnih učnih okoliščinah, od rojstva prek zgodnjega otroštva in odraslosti do konca življenja, s ciljem, da se zboljšajo posameznikovo znanje in spretnosti; z učenjem pridobivamo tudi interese, značajske poteze, vrednote, odnos do sebe in drugih ter druge osebnostne lastnosti." Ta opredelitev pove, kako nesmiselno si je za cilj postavljati (tudi če so ta cilj postavili v EU), da bomo "v vseživljenjsko učenje zajeli 15 % populacije". Opredelitev vseživljenjskega učenja, kot jo uporablja evropski statistični bilten Eurostat, očitno temelji na ekonomističnem razumevanju vseživljenjskosti učenja; identificira se z izobraževanjem zaposlenih (odraslih) in meri vključitev v vseživljenjsko učenje z vključitvami zaposlenih v bolj formalizirano izobraževanje v enem letu. Po naši opredelitvi pa zanesljivo lahko rečemo, da je v vseživljenjsko učenje vključenih vsaj 90 odstotkov populacije; po raziskavah o "učnih projektih" odraslih, ki jih je opravil Kanadčan Allen Tough, je v vseživljenjsko učenje vključenih celo 95 odstotkov populacije. Sicer pa je vseživljenjsko učenje dobilo velik razmah v Evropi sredi 90-tih let, ko smo imeli Evropsko leto vseživljenjskega učenja in ko sta "učenje za vse" (angl. *learnig for all*) propagirali dve veliki svetovni asociaciji – Unesco in OECD. Filozofija vseživljenjskosti učenja ima največjo podporo na Finskem in Irskem, zanimivo pa je, da sta to tudi gospodarsko najhitreje razvijajoči se državi. Pri razvijanju nacionalnih strategij vseživljenjskosti učenja so zelo uspešne vse skandinavske države ter Velika Britanija in tudi Nizozemska. Mi smo boljši od vzhodnoevropskih držav, sicer pa ne dosegamo večine drugih razvitih zahodno- in srednjeevropskih.

OZ: Strategija vseživljenjskega učenja v Sloveniji poudarja pomen infrastrukture, ki je zgrajena iz različnih elementov. Za naše bralce bi bila še posebej zanimiva vaša ocena vloge knjižnične mreže, ki je danes podprta s sodobno informacijsko in komunikacijsko tehnologijo in je razpredena po vsej državi. Vidite kakšno potrebo in možnost, da bi se centri vseživljenjskega učenja in splošne knjižnice tesneje povezali, kar ne bi bilo tako nenavadno, saj imajo skupne zgodovinske korenine?

Jelenc: Strinjam se z vami, da so knjižnice zelo ustrezne ustanove za razvijanje koncepta in strategije vseživljenjskosti učenja. To dokazuje tudi primer 'borze znanja', ki se je – kot projekt Andragoškega centra Slovenije – najprej umestila v splošnoizobraževalno knjižnico (to

je Knjižnica Otona Župančiča v Ljubljani). Centri vseživljenjskega učenja bi se prav lahko razvijali v knjižnicah. Vendar preprečuje razvoj v tej smeri premajhna strokovna usposobljenost knjižničarjev in vodstev knjižnic za vzgojno-izobraževalno dejavnost. Takšno usposobljenost imajo že po naravi svojega dela ljudske univerze, zato se centri vseživljenjskega učenja uspešneje razvijajo tam. V Sloveniji jih je že trinajst. Nekatere ljudske univerze so v zadnjem času razvile pod okriljem centra vseživljenjskega učenja kar splet projektov in dejavnosti, ki tvorijo temeljno infrastrukturo za razvoj vseživljenjskega učenja; to so: informiranje in svetovanje pri izobraževanju odraslih (ISIO), središče za samostojno učenje (SSU), borza znanja, center za informiranje in poklicno svetovanje (CIPS), projektno učenje za mlade ipd. Dobra podlaga za razvoj vseživljenjskega učenja v knjižnici bi bil projekt "beremo in pišemo skupaj", ki ga uspešno udejanja dr. Manca Košir in se organizira po modelu študijskega krožka.

OZ: Danes skoraj ne upamo pomisliti na sistematično učenje v podjetniških okoljih, čeprav povsod govorijo o "ekonomiji znanja". Potem pa vse stečaje podjetij utemeljujejo s tem, da imajo naši delavci še vedno višje plače od kitajskih. Nihče ne pove, ali tudi več znajo in ali njihovo znanje sploh kdo ugotavlja in uporablja. Bi lahko model razvoja človeških virov, o katerem govori Strategija, kaj premaknil?

Jelenc: Nedvomno! Eno od strateških jeder v Strategiji smo poimenovali "Učenje za uspešno in kakovostno delo ter poklicno kariero". Z vpeljevanjem modelov razvoja človeških virov v procesih dela in uresničevanjem načela, da je vsako delovno mesto tudi učno mesto, je mogoče uresničevati vseživljenjsko učenje tudi na delovnih mestih; pri tem je pomembno, da se vsi, delodajalci in delavci, zavedajo odgovornosti za svoje napredovanje tako za potrebe dela kot za osebni razvoj v širšem pomenu. Pri tem je treba zagotoviti delež sredstev od dobička za učenje, izobraževanje in razvoj delavcev. Za spodbujanje motivacije za učenje in delo je pomembno, da se tega zavedajo predvsem delodajalci, ki zaposlenim omogočajo dodatno učenje, izobraževanje in razvoj – da lahko poleg poklicnega in za delo funkcionalnega znanja v mejah možnosti izbirajo tudi vsebine v skladu z osebnimi interesi in potrebami. Odpraviti ali omiliti bi bilo treba tudi neenakost pri dostopu do tistega izobraževanja, ki ga ponuja delodajalec. Proces izobraževanja v delovni organizaciji mora biti recipročen; delovna organizacija ne sme spremljati delavčevega razvoja pasivno. Izobraževanje je najučinkovitejše tedaj, ko se bolje izobraženi delavec vrne v organizacijo, ki se je sposobna temu ustrezno reorganizirati (se bolje organizirati, se razviti v učenju bolj prijazno okolje, postati misleča organizacija). Sistem napredovanja pri delu mora biti povezan s stalnim izobraževanjem in usposabljanjem, ki ne bo

temeljilo izključno na formalnem izobraževanju. Žal je v naših delovnih organizacijah vse preveč prav takšnega gledanja za izobraževanje: da je vredno le tisto učenje in izobraževanje, ki ga delavec pridobi z vključitvijo v formalno izobraževanje, ki ga izvajajo zunanji izvajalci. Strategija vseživljenjskosti učenja spodbuja številne nove možnosti organiziranja učenja za potrebe dela v podjetjih in poklicnega dela. Posebne možnosti razvijanja učenja v povezavi z delom omogočajo učee se organizacije. V njih postane učenje poglavito organizacijsko načelo za razvijanje poslovne strategije in uspešnosti. Integralni del razvoja učečih se organizacij je ustvarjalni in inovativni način vlaganja v ljudi ter oblikovanje učnega ozračja in takšnega poslovnega okolja, v katerem bodo posamezniki motivirani za izkazovanje in prenašanje tudi svojega skritega (tihega) znanja (angl. *tacit knowledge*). V strategiji vseživljenjskosti učenja namenjamo posebno pozornost razvijanju osebne in poklicne poti (kariere). Področji sta neločljivo povezani, saj se razvijanje osebne in poklicne poti začne že v zgodnjem otroštvu, poteka ves čas začetnega izobraževanja in se nadaljuje v življenju odraslega, vse do kakovostne in dejavne starosti. Tudi pri nas, kot v drugih bolj razvitih državah, razvijamo dejavnost, ki jo nosilci projekta za zdaj imenujejo "vseživljenjska kariera orientacija" (o ustreznem izrazu še ni soglasja, moj predlog je, da bi to imenovali "vodenje razvoja kariere"). To dejavnost opredeljujejo v sklopu vseživljenjskosti učenja kot "vrsto aktivnosti, ki državljanom v vseh starostnih obdobjih in na katerikoli točki njihovega življenja omogočajo identifikacijo njihovih sposobnosti, kompetenc in interesov za sklepanje odločitev na področju izobraževanja, usposabljanja in izbire poklica. Poleg tega jim omogoča vodenje njihovih življenjskih poti pri učenju, delu in v drugih okoljih, v katerih se teh zmožnosti in sposobnosti naučijo in/ali jih uporabljajo." (povzeto po Resoluciji EU)

OZ: Od samih začetkov ste povezani z Andragoškim društvom Slovenije, ki mu sedaj tudi predsedujete. Kaj lahko takšno nevladno strokovno združenje naredi za družbeno uveljavitev stroke in poklica?

Jelenc: Po mojih izkušnjah ogromno. Bil sem predsednik Andragoškega društva Slovenije v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je bilo izobraževanje odraslih v veliki krizi. Leta 1984 smo na skupščini društva na Bledu sprejeli Dolgoročni program razvoja izobraževanja odraslih v Sloveniji. V njem smo zapisali naloge, ki jih še zdaj postopno udejanjamo. Med temi je bila tudi ustanovitev Andragoškega centra Slovenije, kar nam je uspelo po vztrajnem prizadevanju in ne nazadnje s podporo države (ki smo si jo morali seveda pridobiti) v letu 1991. Danes, ko spet že peto leto vnovič predsedujem Andragoškiemu društvu Slovenije, vidim vlogo društva predvsem v dveh smereh. Prva smer je doseči ustrezno umestitev izobra-

ževanja odraslih v sistem, tako da bo izobraževanje odraslih ustrezno (enakovredno, enakopravno, ne pa enako) urejeno v primerjavi z izobraževanje otrok in mladine. Sestavili smo listo zahtev, ki zadevajo upravljanje, zakonodajo, financiranje, omrežje izvajalcev in programov ter infrastrukturo. Za sprejetje teh zahtev in ustreznih ukrepov, ki bi izboljšali sistemsko ureditev izobraževanja odraslih, se borimo z odgovornimi nosilci politike vzgoje in izobraževanja (ministri, direktorji direktorata, vodji sektorja za izobraževanje odraslih itn.). Druga smer je krepitev stanovske pripadnosti in andragoškega znanja izobraževalcev odraslih. To dosegamo z organiziranjem strokovnih razprav in pogovorov ter strokovnih srečanj in posvetov po vsej Sloveniji. S sredstvi EU in Ministrstva za šolstvo smo v zadnjih dveh letih izvajali projekte z različno tematiko, kot so: promocija vseživljenjskosti učenja; udejanjanje strategije vseživljenjskosti učenja z operativnim načrtom; učinkovita izraba sredstev ESS za projekte v izobraževanju odraslih; kariera kot področje andragoškega dela; "srečanje spominov", to je srečanje z nekdanjimi zaslužnimi nosilci razvoja izobraževanja odraslih (med temi ste bili tudi vi); vpliv strategije vseživljenjskosti učenja na strokovno izrazje v izobraževanju odraslih; medgeneracijsko sožitje kot prvina vseživljenjskosti učenja. Kot vidite, naša prizadevanja ves čas izhajajo iz koncepta in strategije vseživljenjskosti učenja, ki jo štejemo za temeljni pogoj, da izobraževanje odraslih oblikujemo kot koherentni sistem znotraj celote vzgoje in izobraževanja.

(Razgovor je vodil Franci Pivec.)

BIBLIOGRAFSKI ZAPISI V SPLETNEM OKOLJU

POROČILO O RAZISKAVI RIN

Knjižnični katalogi so stari toliko kot prve zbirke knjig ali njihovih predhodnic v najrazličnejših oblikah in na najrazličnejših materialih. Veliko stoletij, pravzaprav tisočletij so nastajali podatki o podatkih (zbirkah gradiva) z namenom, da potencialnim uporabnikom omogočijo pregled nad podatki ter na določen način tudi popularizirajo uporabo katalogov. Katalogi pa niso nastajali le v okviru knjižnic, pač pa zlasti od časa razvoja tiska dalje tudi v okviru tiskarjev in založnikov.

Šele čas svetovnega spleta je omogočil vzpostavitev povezav in prenos teh podatkov, ob čemer se srečujemo z različnimi vidiki, zahtevami standardov pri izdelavi teh podatkov ter njihovi medsebojni izmenjavi in primerljivosti.

Izdelava katalogov je pogojena z zahtevami in pričakovani njihovih uporabnikov. Prav zato je njihovo povezovanje toliko težje, saj podatki, ki jih potrebuje neka skupina uporabnikov za svoj namen in potrebe, ni vedno enaka zahtevam in potrebam druge skupine. Vendar nas ekonomika izdelave katalogov po eni strani sili k povezovanju in zato poenotenju formatov in standardov, po drugi strani pa teži k enkratni izdelavi bibliografskega zapisa za posamezno gradivo ter njeni uporabi za različne potrebe.

Raziskava, o kateri želimo spregovoriti v nadaljevanju, poroča prav o tem. Gre za raziskavo organizacije The Research Information Network – RIN,¹ ki so jo ustanovili svet za visoko šolstvo, svet za raziskave in nacionalne knjižnice Velike Britanije. Organizacija dela predvsem na področjih raziskav uporabe in dostopa do informacijskih servisov, komunikacij pri učenju in izobraževanju, področju digitalnih vsebin in e-raziskav, raziskav s področja shranjevanja in skupne obdelave gradiva.

Predstavljena raziskava je usmerjena v pregled procesa nastajanja bibliografskih podatkov in njihovega pretoka čez verigo njihovih uporabnikov v Veliki Britaniji, s posebnim ozirom na posamezne člene v verigi: založnike, posrednike ali ponudnike gradiva in visokošolske knjižnice.

Poleg tega še podrobneje analizira pretok in kakovost podatkov za posamezne vrste gradiva: tiskane in elektronske knjige, tiskane in elektronske revije ter članke. Izhodišče raziskave pa je oblikovano z vidika bibliografskih zapisov, namenjenih knjižnicam visokošolskega in raziskovalnega sektorja v Veliki Britaniji.

Poročilo o raziskavi je razdeljeno v dva obširnejša sklopa:

- Supplementary notes (dodatna pojasnila k poročilu) z razlago metodologije in objavo vprašalnikov s podanimi odgovori,
- A Research information network report (poročilo) z analizo pridobljenih rezultatov.

Ker je raziskava oz. njeno poročilo precej obsežno, se bomo v tem zapisu omejili le na nekatere poudarke, ki se nam po lastnem izboru zdijo pomembni, saj so zanimivi tudi za naše okolje. Vse, ki bi jih vsebina raziskave podrobneje zanimala, si jo lahko na navedeni spletni strani ogledajo v celoti ali pa si jo natisnejo.

IZBRANI POUČARJI IZ DODATNIH POJASNIL K POROČILU

- Raziskava je bila izvedena s pomočjo vprašalnikov, ki so jih izpolnjevali predstavniki treh skupin, ki sodelujejo pri nastajanju in uporabi bibliografskih zapisov. To so bili predstavniki založnikov, posrednikov in knjižničarjev. Vsaka od teh skupin ima rahlo drugačno vlogo in izhodišče pri nastajanju bibliografskih zapisov, zato so bili tudi vprašalniki delno prilagojeni, čeprav so vprašanja sledila istemu cilju.
- Pri izdelavi raziskave je sodelovala skupina več zunanjih svetovalcev, pri pregledu dobljenih rezultatov pa je sodelovala skupina ekspertov, katere člani pa niso bili prej omenjeni svetovalci.
- Za izvedbo raziskave je bila vzpostavljena mreža povezav založnikov, posrednikov in knjižnic, ločenih ali povezanih v različnih procesih tudi glede na vrsto gradiva. Ta mreža je podrobneje predstavljena v pregledni in obširni tabeli.
- Temu sledijo vprašalniki za posamezne skupine oz.

- njihove predstavnike (knjižničarji, posredniki, založniki).
- Ključne ugotovitve in priporočila pa so:
  - sodelovanje pri iskanju rešitev,
  - prednost vzajemnih katalogov,
  - kakovost zapisov za e-knjige,
  - enoten ISBN za vsako verzijo (izdajo) e-publikacije,
  - nov standard za izdelavo zapisov za članke.

IZBRANI Poudarki iz SAMEGA POROČILA

Poročilo je razdeljeno v več poglavij in podpoglavij, vendar navedenih poudarkov v nadaljevanju ne bomo ločevali na tak način.

- V uvodu je izpostavljeno, da je digitalna revolucija prinesla velike spremembe v proces nastajanja in posredovanja bibliografskih podatkov.
- Ugotovljeno je tudi, da katalogi še vedno igrajo bistveno vlogo za visokošolske in specialne knjižnice ter njihove uporabnike, saj te knjižnice preko katalogov opravljajo svojo posredniško vlogo v raziskovalnem in vzgojnem procesu.
- Katalogi specialnih in visokošolskih knjižnic niso izstopajoče opazni v spletnem svetu. Poleg tega knjižnice veliko zapisov za e-gradivo, do katerega zagotavljajo dostop, sploh nimajo vključenega v svoje kataloge, zato uporabniki velikokrat sploh ne vedo, kaj jim je na voljo.
- V nadaljevanju je podana analiza ocen zapisov za posamezne vrste gradiva, kot so jih nanizali anketiranci (tiskane knjige, e-knjige, revije, članki).
- Ena prvih skupnih ugotovitev je, da prihaja do podvajanja dela pri urejanju istih bibliografskih podatkov s strani različnih sodelujočih v teh procesih (založniki, posredniki, knjižničarji).
- Poudarjamo še ugotovitev, da se največkrat izpostavlja slabe zapise za e-knjige, ki so trenutno najbolj "vroča" zadeva v založniškem, posredniškem in knjižničarskem svetu.
- Sledi podrobnejši pregled procesa izdelave in distribucije bibliografskih zapisov preko posameznih skupin ter glede na vrsto gradiva. Pri tem izpostavljamo pripombe založnikov na format MARC (njegove zahteve in zastarelost), ki ga uporabljajo knjižničarji. Založniki proti formatu MARC postavljajo svoj format XML/ONIX, v katerem oblikujejo svoje metapodatke o gradivu.
- Navedena je tudi podrobnejša analiza, katere podatke vnašajo posamezne skupine in katerim namenom ti podatki služijo.
- Splet ponuja knjižnicam, da ne ostajajo osamljene organizacije in ne zapirajo svojih katalogov zgolj v

svoje okolje, ampak s temi katalogi postajajo del svetovnega spletnega okolja.

- Kako knjižnice organizirajo svoje podatke (kakšen format), postaja v času spleta vedno bolj njihovo interno vprašanje, ki ni podrejeno eni avtoriteti, izberejo pač le eno od številnih možnosti.
- Kljub številnim komercialnim ponudnikom bibliografskih podatkov obstaja vedno večja težnja ponuditi brezplačne podatke.² Bibliografski podatki ne bi smeli biti zaščiteni z avtorsko pravico (copyright) ali kako drugače.
- Oblika bibliografskih podatkov, ki jo zahtevajo knjižnice od preostalih sodelujočih v verigi, ni dovolj tehnen argument.
- Za ureditev oblike teh podatkov bi bilo treba določiti novo definicijo standarda, s tem pa bi prišli tudi do boljših (bolj kakovostnih) zapisov.

NEKAJ GLAVNIH UGOTOVITEV ZA KONEC

- Sedanji način nastajanja in dopolnjevanja podatkov v verigi založnik-posrednik-knjižnice vodi do podvajanja in nepravilnosti in slabih zapisov.
- Dogovoriti se je treba za enoten standard in znotraj njega razdeliti delo glede na to, kaj (katere podatke) posamezna skupina potrebuje ter vnaša.
- Obstaja problem slabih zapisov za e-knjige.
- Potreben je ISBN za vse e-publikacije (za vsako novo verzijo).
- Potrebno je bolj jasno razumevanje poslovnega modela za vse člene te verige.

Poročilo in naše poudarke je treba presojeti v luči visokošolskega knjižničnega sistema Velike Britanije, kjer je v uporabi več različnih informacijskih sistemov, ki se "polnijo" z bibliografskimi podatki iz več virov, vendar so kljub temu poudarjene ugotovitve zanimive tudi za nas in vredne našega razmisleka.

Opombe

- 1 Poročilo je prosto dostopno od konca junija 2009 tudi na spletnem naslovu: <http://www.rin.ac.uk/creating-catalogues> (21. 8. 2009).
- 2 Od januarja 2009 LibLime (ZDA) ponuja prostodostopni servis "biblios.net" s trenutno več kot 3 mio. zapisi. Več na spletnem naslovu: <https://biblios.net/open-data-commons-license> (21. 8. 2009).

Matjaž Eržen

TEHNIČNI IN VSEBINSKI PROBLEMI KLASIČNEGA IN ELEKTRONSKEGA ARHIVIRANJA

Od 25. do 27. marca 2009 je v Radencih potekalo izobraževanje na temo *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*, ki ga je organiziral *Pokrajinski arhiv Maribor*.¹

Izobraževanje se je začelo s slovesno otvoritvijo ob 30-letnici posvetovanj in izobraževanj slovenskih arhivov v Radencih. Uvodni in pozdravni govor je imela dr. **Slavica Tovšak**, direktorica Pokrajinskega arhiva Maribor, ki je orisala zgodovino posvetovanj arhivistov, ki so z leti postala nepogrešljiva za arhivsko stroko. Na takšnih srečanjih je bil razrešen marsikakšen strokovni problem, zato bodo organizirana tudi v prihodnje.

Nina Zupančič Pušavec je vse udeležence pozdravila v imenu Ministrstva za kulturo in poudarila pomen takšnih posvetovanj ne samo za arhiviste, ampak tudi za predstavnike drugih strok.

Sledila je slavnostna podelitev priznanj in listin za dolgoletno delo in sodelovanje na posvetovanjih. Prejeli so jih tako posamezniki arhivisti kot tudi organizacije, ki so kakor koli pripomogli k razvoju arhivistike v Sloveniji.

Prof. **dr. Leopold Auer**, upokojeni direktor Hišnega, dvornega in državnega arhiva na Dunaju, je imel uvodno predavanje z naslovom *Pomen mednarodnega sodelovanja za razvoj arhivistike v 21. stoletju*. Z ustanovitvijo Unesca in z njim povezanega mednarodnega arhivskega sveta je mednarodna arhivistika dobila trdne temelje. Do danes se je iz Unescovega arhivskega programa razvilo močno arhivsko sodelovanje in se bo nadaljevalo tudi v 21. stoletju, v katerem bomo izpostavljeni še večji globalizaciji. Pokrajinski arhiv Maribor ima dolgo tradicijo na področju mednarodnega sodelovanja v arhivistiki. Prevezel je pomembno povezovalno funkcijo med srednjo Evropo in deželami Vzhodne in Jugovzhodne Evrope. Najmočnejša tema povezav in sodelovanja bo gotovo uporaba modernih tehnologij – digitalno arhiviranje ter digitalni popisi gradiva.

IZ ARHIVSKE TEORIJE

Mag. Tatjana Hajtnik (Arhiv Republike Slovenije) je v prispevku *Leto kasneje in tri leta po sprejemu ZVDAGA* govorila o vplivu zakonodaje na delovanje arhivov.

Pravna podlaga za e-hrambo gradiva je *Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA)* ter *Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva*. V Arhivu Republike Slovenije so konkretno zastavili postopke, povezane z elektronsko hrambo dokumentarnega gradiva, in po dveh letih pregledali njihovo realizacijo:

- registracija ponudnikov opreme in storitev je bila realizirana s spletno aplikacijo ter natančnim registrom,
- potrjevanje notranjih pravil je bilo realizirano s spletno aplikacijo,
- organizirano je bilo usposabljanje ter izpiti za strokovne delavce,
- pripravljene in objavljene so bili Splošni pogoji za izvajanje akreditacije, izvajanje postopkov akreditacije, vodenje registra akreditirane opreme in storitev ter izvajanje akreditacijskega nadzora s pomočjo Slovenskega inštituta za kakovost (SIQ),
- potekal je javni razpis za pridobitev zunanjih neodvisnih institucij za storitve zajema in hrambe dokumentov,
- pospešeno se izvaja projekt vzpostavitve e-arhiva.

Dr. Vladimir Žumer (Arhiv Republike Slovenije) je v prispevku *Poslovanje z zapisi med Slovenskimi predpisi, teorijo in prakso* predstavil zakonodajo na tem področju, kot so Uredba o upravnem poslovanju, Pravilnik o rokih hrambe, Klasifikacijski načrt ... V ta sklop sodi tudi Kontrolni seznam za potrjevanje notranjih pravil za zajem in hrambo dokumentarnega gradiva v digitalni obliki, preverjanje njihovega izvajanja ter preverjanje izpolnjevanja pogojev za pridobitev akreditacije storitve (v skladu z ZVDAGA).

Predstavil je tudi priročnik *Poslovanje z zapisi*, v katerem so povzetki iz zakonodaje. V tem priročniku so predstav-

ljena tudi pravila za upravljanje dokumentarnega gradiva, vključno s sodobnim elektronskim poslovanjem in elektronsko hrambo gradiva v digitalni obliki. Poudarek je na urejenem poslovanju z gradivom, kamor sodi sistematično razvrščanje na podlagi klasifikacijskih načrtov z določenimi roki hranjenja, evidentiranje gradiva v elektronskih evidencah, opremljanje z metapodatki, uporaba ustrezne informacijske tehnologije ter informacijska varnostna politika. Vključuje pa tudi pomembne mednarodne standarde za to področje: ISO 15489, ISO 27001, ISO 23081 ter priporočila Evropske komisije Moreq.

Jure Maček (Pokrajinski arhiv Maribor) je v prispevku *Pregled dela v slovenskih državnih regionalnih arhivih* primerjal poslovanje v slovenskih arhivih (Pokrajinski arhiv Maribor, Zgodovinski arhiv Ptuj, Zgodovinski arhiv Celje, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Pokrajinski arhiv Koper, Pokrajinski arhiv Nova Gorica) in opisal dejavnost slovenskih regionalnih arhivov v obdobju 2004–2007. Analiziral je poročila o delu slovenskih arhivov ter za primerjavo izbral naslednje kategorije podatkov:

- evidenca fondov in zbirk,
- pridobivanje javnega arhivskega gradiva,
- urejenost arhivskega gradiva v arhivih,
- uporaba v znanstvenoraziskovalne in upravne namene,
- kulturna, vzgojna in izobraževalna dejavnost,
- raziskovalna dejavnost ter hranjenje in materialno varovanje gradiva.

Primerjal je število javnopravnih oseb, za katere je arhiv pristojen na svojem območju, in višino dodeljenih finančnih sredstev. Rezultati te analize so prikazali dokaj neenakopraven položaj slovenskih arhivov, če primerjamo kadrovsko zasedbo, obdelano arhivsko gradivo ter druge dejavnosti. Predlagal je, da naj si ministrstvo za kulturo aktivneje prizadeva za odpravljanje razlik med slovenskimi arhivi.

Dr. Bogdan-Florin Popovici (Romunski narodni arhiv, Oddelek v Brasovu) je predstavil prispevek *ISAD(G) in nekaj vidikov romunske arhivske prakse – Biti ali ne biti*.

Mednarodni arhivski standard ISAD(G) je sodobna rešitev za standardizirano popisovanje arhivskega gradiva. Romunija, ki ima že nekaj desetletij standardiziran narodni sistem za arhivsko delo, bi ob uvedbi novega standarda lahko imela težave. Avtor je analiziral obstoj neskladij med ISAD(G) in romunskimi arhivskimi standardi. Arhivisti sedaj pri delu uvajajo klasifikacijski načrt in določajo rok hrambe za vsak dokument. Glede na klasifikacijo se dokumenti zbirajo v spine in inventarizirajo, vendar takšni popisi arhivskega gradiva nikakor niso v skladu s standardom ISAD(G).

Dr. Alenka Šauperl (Filozofska fakulteta, Ljubljana) in **mag. Zdenka Semlič Rajh** (Pokrajinski arhiv Maribor) sta v prispevku z naslovom *Arhivski in knjižnični normativni zapisi o korporativnih telesih, osebah in družinah* primerjali standarde iz arhivistike in knjižničarstva ter prikazali razlike med arhivskim in knjižničnim gradivom.

S primerjavo standardov, ki jih uporabljajo arhivisti in bibliotekarji, sta želeli ugotoviti, ali je možna medsebojna izmenjava podatkov, namesto da stroki neodvisno druga od druge tvorita vsaka zase enake baze podatkov. Primerjali sta mednarodne standarde za opis arhivskega – ISAD(G) in knjižničnega gradiva – ISBD(G) ter standarde za katalogizacijo avtorjev – ISAAR(CPF) in ustvarjalcev – GARR. Strokovnjaki obeh strok so v Sloveniji te standarde sprejeli. Avtorici ugotavljata, da je podobnost med standardoma za popis arhivskega in knjižničnega gradiva skromna, večja je podobnost med standardoma za zapis imen korporativnih teles, oseb, družin.

Sodelovanje pri popisu arhivskega in knjižničnega gradiva je možno le v omejenem obsegu, saj so obema strokama pomembni različni segmenti. Več sodelovanja bi bilo možno pri imenih ustvarjalcev ali avtorjev. Bibliotekarji so imena korporativnih teles, oseb in družin že popisali v normativni zbirki imen CONOR, ki je javno dostopna, medtem ko arhivisti šele vzpostavljajo svojo zbirko. Avtorici sta predstavili idejo o skupni bazi teh podatkov in metaiskalniku, ki bi uporabniku omogočil, da bi hkrati iskal podatke v zbirkah knjižnic in arhivov. Vendar je zaenkrat takšna skupna baza podatkov o avtorjih prav zaradi omejenih finančnih sredstev še utopijska.

Dr. Antonio Monteduro (Srednjeevropska iniciativa, Trst, Italija) je v prispevku *Skupna arhivska terminologija kot nujna zahteva za komunikacijo z in med arhivi* poudaril, da je pomembno doseči standardiziran jezik za področje arhivistike. Na takšen način bi strokovnjaki, ki delajo z arhivskih gradivom, in uporabniki imeli sredstvo za jasno komunikacijo. V razvoju jezikovnih orodij, ki bi omogočala dobesedni prevod iz enega v drug jezik, še niso presežene nekatere težave, kot na primer: da obstaja malo različnih besed v obstoječih slovarjih arhivske terminologije in da ne moremo prevesti enega pojma v drug jezik z eno besedo. Takoj ko bo jezikovna standardizacija uspešna na mednarodnem nivoju, bo lažje tudi raziskovanje in uporaba arhivskih fondov.

Marko Kac (Primat, d. d.) je predstavil materialno hrambo arhivskega gradiva v prispevku *Primat in arhivi – Dolgoletno partnerstvo pri varovanju in ohranjanju arhivskega gradiva*.

Prispevek prikazuje razvoj opreme za arhiviranje in varovanje v Primatu, ki je podjetje s stoletno tradicijo na

področju izdelave varnostne opreme (blagajne, trezorji, protivlomne omare, trezorski prostori ...). Podjetje je z lastnim razvojem opreme ter s čutom za potrebe uporabnikov postalo eden vodilnih evropskih proizvajalcev varnostne opreme. S svojo široko paleto izdelkov zadovoljuje potrebe po opremi za arhiviranje in varovanje opreme, pomembne tako za posameznika, institucije kot tudi za narod.

Dr. Jusuf Osmani (Državni arhiv Kosova, Priština, Kosovo) je v prispevku *Arhivska terminologija kot sredstvo komunikacije med arhivskimi delavci* predstavil terminološki slovar in potrebo po standardizaciji arhivske terminologije. Na konkretnih primerih je prikazal, da nekateri izrazi označujejo iste stvari po vsem svetu, poudaril pa je tudi razlike znotraj enega jezika, ki se uporablja v dveh različnih državah (primer Albanije in Kosova). Na Kosovu je bil izdan slovar arhivske terminologije v albanščini, angleščini in francoščini. Ta slovar vsebuje 1465 izrazov iz arhivske prakse, zakonodaje, pomožnih zgodovinskih ved, informatike in izdajateljske dejavnosti. Enote so urejene po abecednem redu. Slovar lahko uporabljajo tako arhivski delavci kot tudi ustvarjalci klasičnega, elektronskega in filmskega gradiva, uporaben pa je lahko tudi za knjižnične delavce.

Dr. Živana Hedbeli in Tanja Petrović (Documenta – Center za soočanje s preteklostjo, Zagreb, Hrvaška) sta v prispevku *Arhivsko in dokumentarno gradivo kot temelj za uresničevanje človekovih pravic* prikazali odredbe Splošne deklaracije o človekovih pravicah, ki so povezane z arhivskim gradivom. Predstavili sta praktične probleme pri hrambi, zaščiti in nepristranski predstavitvi vseh vrst javnega in privatnega gradiva glede na usposobljenost arhivistov. Javnost zadnjih petdeset let ni prepoznala pomembnosti arhivov. Ena od možnosti, da se izboljša prepoznavnost in pomen arhivov, je tudi področje človekovih pravic. Majhen del prebivalstva namreč potrebuje arhive za zadovoljevanje kulturnih potreb, mnogo več ljudi pa potrebuje podatke iz arhivov za zadovoljevanje svojih temeljnih človekovih pravic.

Dr. Grazia Tato (Državni arhiv v Trstu, Italija) je v prispevku *Ovrednotenje kulturnih dobrin v arhivih, knjižnicah in muzejih* predstavila valorizacijo arhivskega gradiva in poudarila, da govoriti o valorizaciji pomeni govoriti tudi o vlogi arhivistov. Arhivisti so v bistvu tisti, ki omogočajo uporabnikom izkoristiti vse prednosti te posebne kulturne dobrine in vse potrebne iskalne pripomočke (inventarje, indekse, vodiče), brez katerih je arhiv nedostopen. Arhivisti so tudi posredniki med arhivom in uporabniki, prav tako pa skrbijo še za razstave, izdajanje katalogov in publikacij.

Prispevek predstavlja tudi različne načine, kako uspešno predstaviti valorizirane kulturne dobrine.

Mag. Dražen Kušen (Državni arhiv v Osijeku, Osijek, Hrvaška) je predstavil *Strategijo "Total archives" v teoriji in praksi*. Pojem popolni arhivi (angl. *total archives*) pomeni strategijo upravljanja z arhivskih gradivom in delovanja in ga najdemo v kanadski arhivski teoriji in praksi. Tudi hrvaška in slovenska arhivska teorija in praksa imata že pol stoletja podobno usmerjenost. To zahteva večplastno vsebinsko vrednotenje arhivskega gradiva od lokalnega do globalnega pogleda. Strategija vsebuje več principov: 1) arhivisti dokumentirajo celotno zgodovino gradiva, ne samo izvleček; 2) arhivisti dokumentirajo vse oblike arhivskega gradiva, ne glede na katerem nosilcu ali v kakšni obliki je zapis; 3) arhivisti nadzirajo celotni življenjski cikel zapisov od njegovega nastanka do končnega prevzema. Povezanost arhivov v enostavne mreže od lokalnega do nacionalnega nivoja vključuje princip popolnega arhiva.

Dr. Ana-Felicia Diaconu (Fakulteta za arhivistiko, Bukarešta, Romunija) je predstavila prispevek *Izobraževanje romunskih arhivistov med trenutnimi potrebami in dinamično arhivskega področja*. Govorila je o izobraževanju romunskih arhivistov in o strokovnih potrebah, ki izhajajo iz družbenih sprememb po letu 1989. Izobraževanje arhivistov se izvaja na Fakulteti za arhivistiko, začelo pa se je kot šola za arhiviste že leta 1926. Razvoj romunske družbe je zahteval več napora pri izobraževanju arhivistov. Zmanjšalo se je število pomožnih zgodovinskih disciplin in povečalo tehnično in praktično znanje. V izobraževalnih načrtih se je pojavila potreba po oblikovanju programa magistrskega študija ter specializacije na določenih področjih.

Dr. Izet Šabotič (Arhiv Tuzelskega kantona, Tuzla, Bosna in Hercegovina) je v prispevku *Arhivist med klasičnim in sodobnim arhiviranjem* govoril o tem, da osnovo sodobne družbe predstavljajo znanje in informacije. Da pa se lahko učinkovito uporablja visoka tehnologija, je treba klasificirati ogromno količino informacij, ki se bodo uporabile v javni sferi. Za iste cilje mora delovati tudi sodobni arhiv. V arhivu kot kulturni ustanovi morajo na novo sistemizirati delovna mesta in nove profile zaposlenih, ki bodo sprejeli delo z dokumenti ter informacijsko tehnologijo ter valorizirali arhivske fonde. Izzivi sodobnega časa pa zahtevajo tudi uvajanje marketinških metod in menedžmenta v arhivske ustanove.

Dr. Branka Doknić (Arhiv Srbije in Črne gore, Beograd, Srbija) je predstavila *Vlogo arhivista v instituciji kulturne dediščine*. Arhivi so mednarodno priznani kot kulturna dediščina vsake države, zato tudi težijo k sodobnemu načinu poslovanja ter čim večji vključenosti v družbo.

Modernizacija pri delu je ena od prioritarnih nalog arhivske stroke, ki zahteva vzpostavitev novih zaposlitvenih profilov v arhivski stroki. S tem problemom se posebno sooča arhiv kot institucija kulturne dediščine. Novi profili zaposlenih arhivistov pa zahtevajo velik finančni vložek.

Jovan P. Popović (Beograd, Srbija) je govoril o *Etiki kot kulturi poklica s pogledom na kodeks arhivske etike*. Država si svojega obstoja in kulture ne more zamisliti brez zgodovinskih dokumentov. Kulturne dobrine so eden najpomembnejših segmentov države in njenih državljanov. Tudi arhivi so kulturno dobro, njihova zaščita pa trajen proces za kulturno bogatenje ljudi. Človek brez svoje kulture, zgodovine, svojega porekla in nasledstva je odtujen, izgubljen. Prav arhivi morajo poskrbeti za zaščito teh materialnih dejstev in dokazov.

DELAVNICE

Boštjan Gaberc (podjetje Mikrografija) je v prispevku *Nadgradnja sistema elektronskega arhiva Easy z upravljanjem s procesi* predstavil proizvod Easy, ki je rešitev za arhiviranje in procesiranje dokumentov v elektronski obliki. Uporablja ga že več kot 7000 podjetij različnih velikosti po vsem svetu, namenjen pa je obdelavi velikih količin dokumentov v različnih procesih v podjetju. Sistem je zanesljiv, varen, odprt, povezljiv z zunanjimi relacijskimi bazami, učinkovit in uporabniku prijazen.

Značilnosti proizvoda Easy so:

- sodelovanje z arhivi,
- procesno proučevanje toka dokumentov,
- graditev procesov na arhivih,
- samostojno okolje ECM je namenjeno arhiviranju, DMS in delovnemu toku dokumentov,
- vzpostavitev procesov, nadzorovanje delovnih tokov, možnosti dostopanja do dokumenta ("Ko dokument pride v podjetje, je že arhiviran."),
- zelo enostaven pretok (angl. *workflow*), osnova pa je dobro poznavanje organizacije.

Sistem Easy vključuje: zajem dokumentov, računalniški izhod, arhiviranje e-pošte, integracijo z MS Office, povezavo ERP, prikaz pretoka med oddelki, e-hrambo, enostavno pregledovanje, integracijo s spletno stranjo, arhiviranje.

Integracija sistema je možna v vseh poslovnih okoljih: od malih do velikih heterogenih omrežij, pri 1000 in več uporabnikih hkrati, pri masovnem pretoku podatkov, ker je enostaven za uporabo, ergonomski ter moderen uporabniški vmesnik, ki omogoča preprosto in varno administracijo, deluje v popolnem java okolju, uporabniški klienti

preko brskalnika temeljijo na "nični administraciji".

Ciljni trg podjetja Mikrografija so podjetja s kompleksnimi poslovnimi procesi.

Dr. Martin Stürzlinger (podjetje Scope, Švica) je predstavil *Arhiviranje elektronskih dokumentov v skladu z modelom OAIS*. Podjetje Scope solutions iz Basla je za Državni arhiv kantona Basel razvilo aplikacijo za vodenje arhivskega gradiva **ScopeArchiv**, ki se uporablja v javnih ter zasebnih arhivih v Švici, Avstriji in Albaniji od leta 1999 dalje. Program je razvit v nemškem, angleškem in francoskem jeziku, delno oziroma skoraj v celoti pa je mogoče posamezne module prilagoditi tudi za delo v slovenščini.

Velik poudarek je na programskem modulu za varstvo arhivskega gradiva pri avtorjih gradiva pred samim prevzemom v arhiv z možnostjo integracije elektronskih podatkov in elektronskih dokumentov različnih formatov, na digitalizaciji arhivskega gradiva, dostopu do baze podatkov preko interneta itd. Podatkovna baza deluje v jeziku Oracle od verzije 8.1 dalje.

Podjetje ponuja tudi aplikacijo **ScopeDossier**, ki omogoča vodenje pisarniškega poslovanja za ustvarjalce arhivskega gradiva z razvrščanjem gradiva (dokumentov in dosjejev) po vsebini na podlagi klasifikacijskih načrtov.

ScopeArchiv je zasnovan kot modularni sistem, sestavljen iz treh glavnih modulov:

- Varstvo arhivskega gradiva pred prevzemom v arhiv s skupino podatkov o avtorjih arhivskega gradiva, o njihovih pristojnostih in dejavnosti.
- Strokovna obdelava arhivskega gradiva s popisovanjem najrazličnejših vrst gradiva in indeksiranjem v skladu z mednarodnimi standardi in drugimi predpisi za arhivsko popisovanje.
- Uporaba arhivskega gradiva v procesu iskanja podatkov in dokumentov v intranetu in internetu, izdajanja informacij, potrdil in kopij dokumentov, vodenja arhivske čitalnice in evidenc o uporabi gradiva.

Scope je aplikacija za vodenje arhivskega gradiva, ki upošteva mednarodne standarde ISAD(G) in ISAAR in zagotavlja širok nabor servisnih pomoči.

Mag. Branko Godec (Pošta Slovenije, d. o. o.) je predstavil *Zunanje izvajanje elektronskega arhiviranja*. Pošta Slovenije je razvila lastno aplikacijo za potrebe elektronskega arhiviranja in pri tem zajela zahteve zakonodaje in podprla notranje procese.

E-arhiv Pošte Slovenije zagotavlja celovit sistem za varno hrambo dokumentarnega gradiva v digitalni obliki, ki je skladen z zakoni ZVDAGA in ZEPEP. Namenjen je naprednim poslovnim uporabnikom, ki želijo varno in zakonsko skladno hraniti različne digitalne dokumente, tudi digitalno podpisane in kriptirane.

Sistem v času hrambe ohranja uporabnost vsebine, zagotavlja njeno nespremenljivost, ohranja avtentičnost oziroma dokazljivost izvora ter varuje hranjene digitalne dokumente pred izgubo. Skrbi tudi za urejenost hranjenih digitalnih dokumentov.

Postopek za ponudnike storitev:

- registracija storitve,
- sprejem in potrditev storitve pri Arhivu Republike Slovenije, kjer se izpelje tudi postopek akreditacije strojne in programske opreme (pridobljena akreditacija storitve velja eno leto),
- pooblaščenki revizorji preverjajo notranja pravila.

Infrastruktura e-arhiva vključuje:

- tri lokacije,
- varne podatkovne centre,
- akreditirano strojno opremo,
- akreditirano programsko opremo,
- storitve certifikatske agencije.

Celotna potrebna infrastruktura za zagotavljanje storitve, ki zajema informacijske, komunikacijske in gradbene komponente, je v lasti Pošte Slovenije.

Različni modeli omogočajo različne nivoje storitev glede hitrosti posredovanja dokumentov v hrambo.

Mag. Andrej Tomšič, namestnik informacijske pooblaščenke, **dr. Boštjan Berčič**, direktor Inštituta za ekonomijo, pravo in informatiko, in **Marjan Antončič**, svetovalec za varnost (Ainigma, d. o. o.) so avtorji prispevka *Pravna varnost elektronskega arhiviranja*, ki ga je uradno predstavilo podjetje SIMT, ki je vodilno slovensko podjetje na področju systemske integracije ter rešitev in storitev za upravljanje, shranjevanje, varovanje in arhiviranje podatkov.

SIMT je predstavil poslovne, zakonske in praktične vidike elektronskega arhiviranja, s poudarkom na Zakonu o varovanju osebnih podatkov (ZVOP) in Zakonu o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva (ZVDAGA). V okviru delavnice je potekal tudi razgovor z vodilnima strokovnjakoma na področju elektronskega arhiviranja, s katerima arhivi sodelujejo pri pripravi tehnoloških rešitev – Marjanom Antončičem in dr. Boštjanom Berčičem.

Pereč problem je namreč hranjenje podatkov podjetij, ki prenehajo s poslovanjem in imajo dokumentacijo shranjeno pri zunanjem izvajalcu. Razpravljali so o možnosti za vračanje teh podatkov.

Na razstavnem prostoru je SIMT predstavil delovanje storitev Centra za varovanje in arhiviranje digitalnih vsebin eSef. Gre za storitve, ki poslovnim in fizičnim uporabnikom poleg shranjevanja in varovanja digitalnih vsebin, e-pošte in projektne dokumentacije omogočajo tudi varno hrambo elektronske poslovne dokumentacije za potrebe e-poslovanja.

IZ ARHIVSKE PRAKSE

Omer Zulić (Arhiv Tuzelskega kantona, Tuzla, Bosna in Hercegovina) je v prispevku *Vrednotenje in zaščita investicijsko-tehnične dokumentacije v dobi tranzicije* govoril o tranzicijskih spremembah v Bosni in Hercegovini, ki so bile vzrok za korenite spremembe na vseh področjih družbe in so se posredno ali neposredno odražale na vrednotenju in zaščiti zbirk v nastajanju. V gospodarski sferi so se spremembe kazale na lastniški strukturi (privatizacija), stečajnih in likvidacijskih postopkih, pri čem je aktualno tudi vprašanje zaščite in prevzemanja investicijsko-tehnične dokumentacije. Avtor se podrobneje ukvarja s problematiko vrednotenja investicijsko-tehnične dokumentacije v tranzicijskem času ter problematiko zaščite. Opisuje svojo dosedanjo prakso ter tudi veliko rešitev pri posebnostih varovanja in zaščite navedene dokumentacije.

Mirjana Gulić (Državni arhiv v Zagrebu, Hrvaška) je v prispevku *Upravljanje s postopki obdelave fondov s področja pravosodja* na primeru pravosodnih fondov prikazala, koliko pomaga interna aplikacija pri urejanju arhivskega gradiva. Analizirala je rezultate obdelave fondov in ugotovila, da se je čas obdelave in popisa gradiva skrajšal, fazno spremljanje dokumentov je bilo lažje, prav tako dostopnost do podatkov, analize enostavnejše. Vse kaže na to, da arhivisti potrebujejo hitre in učinkovite rešitve.

Matko Rako (Državni arhiv v Zagrebu, Hrvaška) je predstavil *Metodologijo obdelave arhivskega gradiva s področja gospodarstva iz obdobja socializma*. Poleg standardne metodologije, ki je v pripravi za obdelavo arhivskega gradiva, vsaka klasifikacijska skupina fondov v nacionalnem klasifikacijskem sestavu zahteva posebne postopke pri obdelavi in opisu arhivskega fonda. Že od devetdesetih let prejšnjega stoletja se ukvarjajo z urejanjem postopkov urejanja in obdelave arhivskih fondov. Nadaljevali pa bodo tudi z uvajanjem metodologije obdelave arhivskih fondov gospodarstva iz obdobja socializma, ki se izvaja v Državnem arhivu v Zagrebu.

Ob tem dogodku (predavanjih in delavnicah) je bila postavljena tudi razstava tridesetletne zgodovine arhivskih srečanj in posvetovanj v Radencih. Svoj kotiček za prikaz ponudbe storitev in opreme pa so našli tudi številni sponzorji tega izobraževanja.

Opombe

- 1 V tem poročilu predstavljamo samo prispevke z enodnevnega izobraževanja 25. marca 2009.

Metka Bakan Toplak

SIMPOZIJ O PREHODU NA MARC 21

Simpozij o prehodu na format MARC 21 je potekal v Frankfurtu v Deutsche Nationalbibliothek (DNB) 2. junija 2009. Med 77 udeleženci jih je bila večina iz večjih nemških knjižnic.

Uvodno in zaključno besedo je imela **Renate Gömpel**, moderator simpozija pa je bil **Reinhard Altenhöner** (oba iz DNB).

Projekt prehoda s formata MAB na format MARC 21, ki se je začel v letu 2001, je predstavil **Reinhold Heuvelmann** (*We are in the game – German and Austrian libraries in the international community*). Cilj projekta je bil internacionalizacija nemških bibliografskih baz podatkov (katalogov). Zaradi posebnosti formata MAB so morali premagati številne ovire, še posebej pri obravnavi monografij v več delih, organizirati so morali številna usklajevanja, prevesti in pripraviti dokumentacijo ter izvesti izobraževanja za katalogizatorje. Upajo, da se bo format MARC 21 obdržal vsaj še 10 let in da jim bo v prihodnje v skupnosti knjižnic, ki so prevzele MARC 21, lažje.

Praktični vidik izvedbe prehoda sta predstavili **Cornelia Katz** (*MAB, UNIMARC and MARC 21 – use of three standards in BSZ*) in **Gabriele Messner** (*The challenge to catalogue in a MARC-based system*). Katzeva je predstavila prehod na format MARC 21 v knjižnicah, ki uporabljajo okolje PICA-OCLC. Govorila je o sedmih sistemih vzajemnih katalogov; SWB – največji med njimi vključuje 1.235 knjižnic in 1.067 aktivnih katalogizatorjev. Ob tem uporabljajo osem različnih knjižničnih sistemov za lokalno avtomatizacijo. Njihov interni format je Pica+, ki ga pretvarjajo v MAB, UNIMARC in MARC 21, prav tako pa poteka pretvorba v nasprotni smeri. Marca 2009 so v WorldCat vpisali 10 milijonov bibliografskih zapisov, pri čemer so izvedli posebno konverzijo v MARC 21. Messnerjeva pa je predstavila mrežo bavarskih knjižnic (Bavarian Library Network), ki povezuje 130 knjižnic. Centralni katalog vsebuje 17 milijonov bibliografskih zapisov, 1,4 milijona zapisov za imena in 846.000 zapisov za predmetne oznake. Upabljajo različne knjižnične sisteme, med katerimi prevladuje Aleph 500. Med več možnostmi glede internega bibliografskega formata so se marca 2009 odločili za format MARC 21.

Največ vprašanj je predstavnikom iz nemških knjižnic zastavil predstavnik nizozemske nacionalne knjižnice, ki se je letos odločila za prehod na format MARC 21. Zanimalo ga je, ali niso s prehodom več izgubili kot pridobili, predvsem glede na izgubo podatkov pri konverziji. Nadalje ga je zanimalo, ali je poenotenje normativnih datotek glede na številnost centralnih katalogov sploh možno, ali pa je to samo iluzija. Odgovor je bil, da večje izgube podatkov pri konverziji niso utrpeli, ker so bili v stalnem stiku s predstavniki Kongresne knjižnice, ki so jim pri pretvorbi svetovali, prav tako pa vidijo poenotenje normativnih datotek kot realnost. Zanimiv je bil tudi odgovor, da zaradi prehoda na format MARC 21 ne bo potrebna nobena sprememba katalogizacijskih pravil RAK.

Sledile so predstavitve gostov iz ZDA in Kanade: **Sally McCallum**, **Toma Delseyja** in **Marg Stewart**. Iz predstavitve McCallumove (*Keynote on MARC 21; Beyond the future of MARC?*) je bilo razvidno, da Kongresna knjižnica zelo intenzivno sodeluje pri projektu. Med letoma 2006 in 2009 so organizirali kar sedem skupnih sestankov (na konferencah ALA), na katerih so usklajevali različna vsebinska vprašanja o konverziji podatkov. Pri tem so nastale nekatere dopolnitve formata MARC 21, kar je bilo predstavljeno kot prispevek Nemčije k razvoju formata MARC 21. Nemčija ima tudi svojega predstavnika v komiteju MARBI, ki odloča o dopolnitvah formata. Ko je predstavljala perspektivo MARC 21, se je Sally McCallum osredotočila predvsem na izvedenke iz tega formata, to so MARCXML, MODS in MADS. Tom Delsey (*MARC 21, RDA, and the FRBR and FRAD models ... making the connections*) je poudaril nujno kompatibilnost novega standarda RDA z MARC 21, saj ga uporablja pretežni del knjižnic sveta. Navajal je primere pretvorb med RDA in MARC 21, in sicer za zapise del, zapise izraznih oblik, zapise pojavnih oblik ter registracijske zapise za imena. Bolj konkretne preslikave ter dopolnitve formata MARC 21, ki so posledica novega standarda RDA, pa je predstavila Marg Stewart (*Mapping RDA to MARC 21*). Na temo RDA je bilo precej vprašanj in komentarjev. Eno od vprašanj se je dotikalo tega, ali je za Kongresno knjižnico format DC na stranskem tiru, sledila so vprašanja o racionalnosti kreiranja zapisov za vsako pojavno obliko vira (kar naj bi veljalo za obdelavo v WorldCatu) o

načinu beleženja zaloge v Kongresni knjižnici, o načrtih Kongresne knjižnice v zvezi z uvedbo pravil RDA itd.

Na vprašanja, ki so se nanašala na Kongresno knjižnico, Sally McCallum ni odgovorila, razen da se formatu DC res ne posveča več toliko pozornosti, saj formata MODS in MADS uporabnikom ponujata veliko več možnosti pri iskanju informacij. Kar zadeva dilemo o tem, na katerem nivoju kreirati zapise, je Tom Delsey poudaril težnjo kreatorjev RDA, da bi bila nova pravila čim bolj fleksibilna in nevtralna ter prilagodljiva vsaki situaciji. To pa obenem pomeni, da bo za konzorcije oziroma vzajemne kataloge treba nujno pripraviti interpretacijo pravil in s tem omejiti številne različne možnosti obdelave.

Marta Seljak

KONFERENCA ALA 2009

Združenje ameriških knjižnic (ALA) je organiziralo letošnje strokovno srečanje v Chicagu od 9. do 15. julija. Pred začetkom konference sem se udeležila dveh predkonferenc, ki ju je organizirala sekcija ALCTS (Association for Library Collections and Technical Services).

PREDKONFERENCA

Pretočni mediji in hitro širjenje e-knjig: nabava in upravljanje nastajajočih formatov

Predkonferenco o nabavi in upravljanju novih formatov (Streaming Media and Proliferating E-Books: Acquiring and Managing Emerging Formats) je moderiral Jesse Holden (Millersville University), s prispevki pa so nastopili Cris Ferguson (Furman University), Deg Farrelly (Arizona State University) in Nathan D. M. Robertson (University of Maryland School of Law). Lotili so se vprašanja, kaj sploh pomeni nabava pri novih formatih, kot so e-knjige ali pretočni mediji. Pri teh formatih ne gre več za nabavo in hrambo fizičnih objektov (knjig), temveč za dostop do e-virov in predvsem njihovo upravljanje. Format (oblika) vira je bistven in ni nujno izpeljanka tiskane oblike, postopki dela pa morajo biti fleksibilni in prilagodljivi. Tudi ni nujno, da je tiskana oblika vedno najbolj zaželena, zato je treba začeti o zbirki razmišljati drugače kot doslej, ko je tiskana oblika prevladovala.

Cris Ferguson je predstavila problematiko nabave e-knjig (eBook Acquisition from Start to Finish) [1], ki je možna preko ponudnikov platform (agregatorji, založniki neposredno) ali preko nabavnih agentov (konzorciji, naročniški agenti, prodajalci). Vsak od teh načinov ima svoje prednosti in pomanjkljivosti. Pri odločanju so pomembni:

- **funkcionalnost izdelka** (število naslovov v izdelku, menjava naslovov, obdobje dostopnosti, prilagodljivost izdelka, sporočila pri maksimalno doseženem številu uporabnikov, možnost prilagajanja dostopa, možnost avtomatskih citatov, razpoložljivost zapisov MARC in njihova kakovost, kompatibilnost s platfor-

mo OpenURL, vrste formatov datotek (html, pdf itd.), namestitve s posebno programsko opremo ali brez nje, vrste statistik uporabe itd.),

- **cenovni dejavniki** (število uporabniških dostopov na e-knjigo ali zbirko, cena za enega uporabnika ali za več uporabnikov, možnost nakupa posameznih naslovov ali zbirke naslovov, stroški uporabe platforme, stroški letnega vzdrževanja, stroški gostovanja itd.),
- **ukrepi tehnične zaščite** (vključenost digitalnega upravljanja pravic, možnost prenosa vsebine e-knjig, omejitve prenosa in omejitev števila strani za namene hkratnega tiskanja ali shranjevanja, funkcija kopiraj in prilepi itd.),
- **dejavniki licenciranja** (možnost medknjižnične izposoje vsebine e-knjig, možnost rezervacij, možnost uporabe e-knjig pri e-izobraževanju itd.). Posebej zanimiv je model za nabavo e-knjig, imenovan *Patron Driven Acquisition* (PDA), kjer nabavo (nakup) usmerja uporabnik; ponujajo ga NetLibrary, Ingram (MyiLibrary) in EBL. Knjižnica definira zbirko, od ponudnika prejme zapise MARC in jih vpiše v katalog. Knjižnica nabavi oziroma kupi samo tiste e-knjige, ki so bile uporabljene. Pogoje postavljajo ponudniki. Prednost takega načina nabave je v tem, da ima knjižnica strošek samo za uporabljene e-knjige, pomanjkljivost pa so težko predvidljiva uporaba in z njo povezani stroški. V primerjavi z delovnimi postopki za tiskane knjige so delovni postopki za e-knjige (izbor platforme in naslovov, licenciranje, plačevanje in zagotavljanje finančnih sredstev, avtentikacija, katalogizacija, spremljanje statistik uporabe) neprimerno bolj kompleksni in zahtevajo sodelovanje večjega števila knjižničarjev z različnih področij.

Deg Farrelly je predstavil svoje izkušnje z naročanjem in upravljanjem pretočnih medijev in drugih nastajajočih formatov. Ker gre za nov format, se srečuje s številnimi problemi, ki so povezani z izvorom in formatom datotek, digitalnim upravljanjem pravic, gostovanjem, licenciranjem, plačevanjem, katalogizacijo ipd. Stanje na tem področju je podobno stanju, ki je pred desetimi leti vladalo na področju e-revij.

Nathan D. M. Robertson [2] je zelo nazorno predstavil licenciranje in avtorske pravice (Licensing and Copyright). Nosilec avtorske pravice ima ekskluzivno pravico kopirati, distribuirati ali javno izvajati ali predstaviti delo ter kreirati izvedenke dela, vendar je ta ekskluzivna pravica odvisna od številnih omejitev (načelo vestnosti in poštenja). Čeprav so z zakonom podani temelji za urejanje avtorskih pravic, pa zakon velikokrat ni dovolj jasan pri reševanju konkretnih primerov. Zato je razumno pravice urediti s pogodbo na osnovi pogodbenega prava. Pogodbeni strani lahko definirata več ali manj pravic, kot jih predpisuje zakon o avtorskih pravicah, in lahko nedvoumno definirata, kaj je dovoljeno in kaj ni. Kljub razlikam (različna komercialna vrednost gradiva, drugačen razvoj modelov licenciranja, drugačna pričakovanja uporabnikov, drugačna tehnologija in drugačne potrebe knjižnic) velja isti zakon o avtorskih pravicah tudi za pretočne medije in za e-knjige. Zato je vpliv knjižničarjev na licenčne pogoje še toliko bolj pomemben. V pristojnosti knjižničarjev namreč ostaja odločitev, kaj kupiti ali za kaj porabiti razpoložljiva sredstva.

PREDKONFERENCA

RDA, FRBR in FRAD: Vzpostavljanje povezave

V predkonferenci (RDA, FRBR and FRAD: Making the Connection) na temo novih katalogizacijskih pravil RDA, ki temeljijo na konceptualnem modelu FRBR in FRAD, so nastopili Barbara Tillett (Library of Congress), Robert L. Maxwell (Brigham Young University), Glenn E. Patton (OCLC) in Tom Delsey.

Barbara Tillett [3] je predstavila model entitet in odnosov FRBR (Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise) in temeljno terminologijo skupaj s praktičnimi primeri za delo, izrazno obliko, pojavno obliko in enoto ter številne oblike odnosov med njimi. Poudarila je pomen implementacije modela FRBR v katalogizacijska pravila RDA za namene usmerjanja dela razvijalcev knjižničnih sistemov ter usmerjanja razvoja pravil; vse to pa naj bi uporabnikom olajšalo iskanje, identifikacijo, izbor in pridobivanje informacij.

Robert L. Maxwell [4] je predstavil model entitet in odnosov FRBR na praktičnem primeru kreiranja zapisov za dela, izrazne oblike, pojavne oblike in enote, ki z vzpostavitvijo različnih medsebojnih povezav tvorijo bazo podatkov. Za primer je izbral štiri med seboj povezane publikacije (Ender's Game), na osnovi katerih smo kreirali zapise za delo, osebe in koncepte, za izrazne in pojavne oblike ter za enote. Vsem smo nazadnje dodali še ustrezne attribute. S praktičnim primerom kreiranja zapi-

sov je ponazoril, da se intelektualno delo katalogizatorja z novimi pravili ne bo spremenilo, ampak se bo spremenil način strukturiranja in povezovanja podatkov oziroma zapisov za različne vrste entitet in odnosov, ki se pojavljajo v bibliografskem univerzumu.

Glenn E. Patton [5] je predstavil model entitet in odnosov FRAD (Funkcionalne zahteve za normativne podatke). S praktičnimi primeri bibliografskih entitet, ki so poznane pod določenimi imeni ali identifikatorji in so osnova za kontrolirane dostopne točke, je ponazoril primere entitet ter novosti glede atributov za osebe, družine, korporacije, dela, izrazne oblike, pojavne oblike, enote, imena, identifikatorje, kontrolne dostopne točke, pravila, agencijo in za njihove različne medsebojne odnose. Poudaril je, da gre samo za model in ne pravila.

Tom Delsey [6], vodilni med oblikovalci pravil RDA, je v svoji predstavitvi o uvedbi FRBR in FRAD v RDA (FRBR and FRAD as Implemented in RDA) poskusil utemeljiti nujnost sprememb v katalogizaciji, ki jih vsebujejo nova pravila RDA. Vsa vprašanja in komentarji številnih prisotnih katalogizatorjev so se namreč nanašali prav na dilemo, ali so spremembe, ki jih prinašajo RDA, res potrebne in ali ne bodo samo povečale stroškov katalogizacije. Udeležence je zanimalo, ali to ne bo otežilo izmenjave zapisov in v čem se novi način dela sploh razlikuje od obstoječega. Tom Delsey je nujnost sprememb in prehod z AACR2 na RDA utemeljeval s strukturnimi problemi AACR2. Od tod tudi zahteva po bolj konsistentnih in fleksibilnih pravilih za opis vseh vrst virov in vsebin, po kompatibilnosti z mednarodno sprejetimi načeli, modeli in standardi ter ne nazadnje zahteva po prilagoditvi potrebam opisa virov drugih skupin uporabnikov (muzeji, arhivi, založniki itd.). Poudaril je ločitev vsebine od fizičnega nosilca. V primerjavi s FRBR so v RDA dodani nekateri elementi in podelementi, razširjen je tudi nabor kod za posamezne elemente. RDA vsebujejo novo kategorizacijo virov za vrsto medija, vrsto nosilca, vrsto vsebine in način izdaje. Oblikovana so na način, ki jim omogoča kompatibilnost s strukturo formata MARC 21, ki ga uporablja večina knjižnic. Deloma so pravila RDA kompatibilna tudi s strukturo formata DC in standardi ISBD, vendar ne vedno v razmerju 1 : 1. Prav tako sta v njih upoštevana modela FRBR in FRAD, ker snovalci pravil računajo s tem, da bo večina ponudnikov knjižničnih sistemov pri razvoju novih generacij sistemov upoštevala model entitet in odnosov, nacionalne agencije pa bodo tiste, ki bodo odločale, katere opcije se bodo uporabljale in katere ne.

KONFERENCA

Kot običajno je sklop konferenčnega programa ALA 2009 ponujal veliko zanimivih predavanj. Večje število sekcij

se je s temami nanašalo na razvoj in nabavo knjižničnih zbirk ter na problematiko katalogov. Spremljala sem predvsem sekcije, ki so obravnavale problematiko katalogov.

Premikamo gore: najnovejši trendi fizičnega dostavljanja knjižničnega gradiva

V sekciji *Moving Mountains: Latest Trends in the Physical Delivery of Library Materials* so referenti predstavili primere dobre prakse pri različnih načinih dostave gradiva med knjižnicami skupaj s podrobno analizo stroškov za vsak način dostave posebej. Predstavili so tudi primer sistema za avtomatsko ravnanje z velikimi količinami gradiva ter najnovejše trende dostave gradiva na dom, saj slednja ne presega stroškov organiziranja podružnic ali medknjižnične izposoje.

Open Knowledge Commons in knjižnične zbirke: vzporedni načrt

Organizacija *Open Knowledge Commons* (OKC), ki se je razvila iz *Open Content Alliance*, skupaj z nekomercialno organizacijo *Internet Archive* ponuja knjižnicam možnost digitalizacije in gradnje večjezičnega in multimedijskega arhiva knjižničnih zbirk bodisi kot alternativo projektu *Google Knjige* (Google Book Library Project) bodisi kot njegovo nadgradnjo. Referentke **Maura Marx** (OKC), **Betsy Kruger** (University Library at UIUC) in **Heather Christenson** (California Digital Library) so predstavile prednosti vzajemne gradnje digitalnega arhiva ter prikazale statistične podatke o rasti digitalnih zbirk.

Ne preneglamo se: preizkušanje RDA

O novih pravilih RDA so v sekciji *Look Before You Leap: Taking RDA For a Test-Drive* govorili Tom Delsey, Nannette Naught, Sally H. McCallum, John Espley in Barbara Bushman.

Tom Delsey [7] je potem, ko je utemeljil nujnost prehoda na novi koncept katalogizacijskih pravil, zasnovanih na modelu FRBR in FRAD, primerjal pravila RDA in pravila AACR2 (RDA Compared with AACR2). V RDA so pri opisu namesto elementov ISBD uvedeni atributi entitet FRBR, namesto vrst gradiva pa vrsta vsebine in vrsta fizičnega nosilca. Na področju dostopa uvajajo RDA odnose FRBR, attribute entitet FRAD, odnose FRAD ter odnose za koncept (predmet), ki je še v pripravi. V primerjavi z AACR2, katerih strukturo sestavljata dva dela (v prvem Opis, v drugem pa Značnice, enotni naslovi in reference), strukturo pravil RDA sestavljajo skupine atributov FRBR in FRAD. Kategorizacijo virov nadomestijo vrsta medija, vrsta nosilca in vrsta vsebine. V primerjavi s prvim ni-

vojem opisa v AACR2 vsebujejo RDA dodatne osnovne elemente, prav tako je razširjen nabor sprememb, zaradi katerih je treba kreirati nov zapis (sprememba načina izida, sprememba vrste medija, sprememba podatkov o izidu pri serijski publikaciji ali integrirnem viru ter sprememba osnov integrirnega vira). Spremenjeni so izbira vira informacij za opis, obravnava okrajšav in napak na publikacijah ter pravilo treh pri avtorstvu. Tom Delsey je predstavil tudi različne primerjalne tabele podatkov, ki bodo v pomoč pri prehodu na pravila RDA.

Nannette Naught je predstavila orodje RDA, ki ga sestavljata vsebina in programska oprema. Orodje vsebuje številne funkcije, ki jih omogočajo spletna orodja XML; med drugim tudi možnosti nastavitvev na ravni knjižnice ali katalogizatorja. Vsebuje tudi celotno vsebino pravil AACR2 ter možnost iskanja po številki pravila.

Sally H. McCallum [8] je predstavila RDA v kontekstu formata MARC (RDA in MARC) in opozorila na kritičnost uvedbe pravil. Kljub temu da so pravila kompatibilna s formatom MARC 21, ki ga uporablja večina knjižničnih sistemov za izmenjavo podatkov, pa bo treba še veliko preizkušati in spreminjati. Spremenjeni bodo postopki, načela, vsebina, mediji, fizični nosilci, atributi za imena in vire, odnosi ter dokumentacija. Na spremembe se pripravljajo od začetka leta 2008; delovna skupina komunicira tedensko preko telekonferenc. Od junija 2008 do junija 2009 so pripravili deset dokumentiranih predlogov za spremembe. Sally McCallum je poudarila nevtralnost stališče glede obravnave zapisov (normativnih, bibliografskih, zaloge), ki bodo postali entitete FRBR. Govorila je o dilemi glede ročnega razčlenjevanja podatkov pri vnosu in s tem povečanja stroškov katalogizacije ali avtomatskega razčlenjevanja podatkov. Predstavila je tudi nov način obravnave kodiranih podatkov, in sicer predloge za pretvorbe obstoječih podatkov (kod) v nov koncept za vrsto vsebine, medija in fizičnega nosilca. Podala je pregled o tem, kje v formatu MARC 21 so atributi za imena (normativni format), atributi za dela in izrazne oblike, atributi za imena in vire ter za odnose (vir-ime, vir-vir, ime-ime). Celotna dokumentacija o predlogih sprememb, ki se tekoče dopolnjujejo, je dostopna na naslovu www.loc.gov/marc/formatchanges-RDA.html.

John Espley (VTLS Inc.) [9, 10, 11], dolgoletni direktor načrtovanja knjižničnih sistemov pri VTLS, je predstavil tri scenarije uvedbe pravil RDA v okviru knjižničnih sistemov:

- scenarij 3: nepovezana baza podatkov (angl. *flat file*),
- scenarij 2: baza povezanih podatkov iz bibliografskih in normativnih zapisov,
- scenarij 1: relacijska objektno orientirana baza podatkov.

Izpostavil je dilemo glede načina opredelitve dela in izrazne oblike kot bibliografske ali normativne informacije ter glede napačne opredelitve izdaje po FRBR; slednja opredeljuje izdajo kot izrazno obliko, čeprav gre za pojavno obliko. Predstavil je primer katalogiziranja publikacije (Beau Geste) in kreiral zapis za delo, izrazno obliko in pojavno obliko. Nato je katalogiziral novo izdajo in film v več različnih zapisih. Predstavitev je zaključil z ugotovitvijo, da bo treba v prihodnosti sprejeti odločitve o tem, ali sta delo in izrazna oblika bibliografska ali normativna informacija in ali so pravila RDA nujna. Dodal je, da bo treba razjasniti razliko med izrazno in pojavno obliko ter prilagoditi pravila RDA scenariju 1; v tem kontekstu je namignil na potrebo po novi verziji pravil (RDA2).

Barbara Bushman (National Library of Medicine) [12] je predstavila potek testiranja pravil RDA (Testing Resource Description and Access (RDA)), pri katerem sodelujejo OCLC, ponudniki knjižničnih sistemov in drugi partnerji. Prejeli so 90 ponudb posameznikov in institucij. Izbrali so 23 različnih institucij glede na velikost in vrsto ter glede na uporabljeni knjižnični sistem in področje specializacije v katalogiziranju. Predstavila je vse partnerje ter dogovor, da bodo vsi rezultati testiranja skupni in javno dostopni. Testiranje bo trajalo 6 mesecev, od tega bodo 3 meseci namenjeni izobraževanju. V vsaki instituciji, ki bo kreirala po 25 osnovnih zapisov (za tiskane monografije, AV-gradivo, serijske publikacije in integrirne vire), bo ena skupina kreirala zapise po obstoječih pravilih, druga pa po novih pravilih. Vsaka institucija bo morala nato kreirati še najmanj 25 zapisov po lastni izbiri. Za vsak zapis bo moral kreator zapisa izpolniti online vprašalnik v zvezi s količino in kakovostjo, posredovati pa bo moral tudi informacije, ki jih bo pridobil od internih končnih uporabnikov. Sestanek partnerjev testiranja je bil 12. julija 2009, dokumentacija bo pripravljena do jeseni, prva verzija *RDA Online* naj bi bila na voljo novembra 2009, končno poročilo o testiranju pa naj bi bilo znano oktobra 2010.

Predstavitve so se udeležili številni knjižničarji, ki so postavili tudi veliko vprašanj. Iz njih je bilo mogoče razbrati zaskrbljenost in nezadovoljstvo zaradi nejasnosti okrog cene za *RDA Online*.

Otvoritev konference

Na slavnostni otvoritvi konference (Opening General Session) je imela govor **Christie Hefner**, borka za svobodo izražanja ter socialne pravice in enakopravnost žensk.

OCLC-jev informativni zajtrk

Kot običajno je **Jay Jordan**, direktor OCLC, predstavil strateške usmeritve OCLC-ja ter številne novosti v izdelkih

in servisih, ki so rezultat njihovih raziskovalnih in razvojnih dosežkov. Uvodoma je predstavil novo upravno strukturo ter omenil poročilo *Revizijske komisije za načela vzajemnega kreiranja podatkov in upravljanje*. Novo upravno strukturo sestavljajo *regionalni sveti*, *Globalni svet* in *Upravni odbor*. Regionalni sveti izbirajo delegate, ki se udeležijo letnega srečanja Globalnega sveta. Regionalni sveti se sestanejo vsaj enkrat na leto, prav tako tudi Globalni svet. Slednji izbere šest članov Upravnega odbora, ki šteje 15 članov, in se sestane petkrat na leto. Direktor je opozoril na hitro rast brezplačnih dostopov do *WorldCat.org* ter na novo partnerstvo s servisom EBSCO Host. V naslednjih letih nameravajo servis *WorldCat Local*, ki upravlja lokalne podatke knjižnic, dograditi z aplikacijama za nabavo in izposajo in s tem zagotoviti kar najbolj enostaven in hiter vpogled v status ne samo elektronskega, temveč tudi tiskanega gradiva. S 1. julijem so centralizirali pomoč uporabnikom v ZDA. Ponujajo 14-urno pomoč po telefonu od 7. do 21. ure od ponedeljka do petka po standardnem času na vzhodu ZDA in Kanade (EST). Objavili so tudi navodila, na koga in na kakšen način se je treba obrniti po pomoč v zvezi z izdelki in izobraževanjem www.oclc.org/services/brochures.

OCLC si bo prizadeval znižati stroške knjižnic in s tem pomagal prebroditi finančno krizo, ki se odraža tudi v poslovanju knjižnic. V FirstSearch Base Package so vključili dostop do OAIster, CAMIO in ArchiveGrid, ki ga ni treba posebej plačati. Paket vključuje tudi dostop do CONTENTdm "quick start" s programsko opremo na gostitelju OCLC, s tremi odjemalci in 10 GB prostora za 3.000 digitalnih objektov. V letošnjem letu so razvili tudi orodja za mobilni dostop do WorldCata, uporabniki, ki so naročeni na WorldCat in FirstSearch, pa lahko brezplačno uporabljajo izdelek WorldCat Local "quick start".

Vključevanje bibliografskih zapisov iz različnih katalogov v WorldCat se nadaljuje in danes vsebuje WorldCat že več kot 50 % zapisov za neangleške vire. Februarja 2009 so se lotili poskusa (Export Community Experiment), v katerem katalogizatorji lahko spreminjajo vse zapise v WorldCatu. V poskusu sodeluje več kakor tisoč knjižnic, katerih sodelavci imajo vse možne privilegije za katalogizacijo. Maja 2009 so bila v uporabo dana dopolnjena orodja za ugotavljanje podvojenih zapisov, s čimer se bo število podvojenih zapisov že v kratkem zmanjšalo.

Zanimiva je bila ponazoritev arhitekturnih napak (npr. bankomat na višini dveh metrov), ki se v programski opremi in servisih ne bi smele zgoditi.

Več o novostih OCLC je objavljeno v posebni publikaciji [13].

Revizijska komisija o načelih vzajemnega kreiranja podatkov in upravljanja

To je bil forum komisije (Review Board on the Principles of Shared Data Creation and Stewardship – Open Forum), katere naloga je svetovati knjižnicam, pripraviti poročilo, predlagati načela vzajemnega kreiranja zapisov ter spremembe v politiki uporabe in prenosa zapisov.

Navodila za uporabo in prenos preko OCLC-ja kreiranih zapisov (Guidelines for the Use and Transfer of OCLC-Derived Records) so bila izdana novembra 1987. Ker je dokument zastarel, so lani v OCLC-ju pripravili dopolnitve, ustanovili komisijo in že maja 2009 je predsednica poročala o delu komisije.

Uvodno besedo na javnem forumu je imela **Jennifer Younger** [14]. Predstavila je komisijo, ki je skupaj s Karen Calhoun, predstavnico OCLC-ja, štela 13 članov. Komisija je tedensko organizirala sestanke preko telekonferenc, pridobila mnenja nekaterih institucij ter izvedla anketo in analizo rezultatov. Na osnovi online ankete so prejeli 1.620 odgovorov, od tega 82 % od članov OCLC-ja, 50 % od akademskih knjižnic in 23 % od splošnih knjižnic, 21 % od članov zunaj ZDA ter 22 % od direktorjev, 27 % od vodilnih delavcev in 33 % od katalogizatorjev.

Ugotovitve komisije so bile: pomanjkljiva komunikacija glede problematike, nejasen predlog dopolnitev glede uporabe zapisov, pomanjkljivo poznavanje obstoječih navodil in vloge OCLC-ja ter slaba seznanjenost OCLC-ja in njegovih članov z različnimi mnenji o problematiki. Danes so okoliščine drugačne, zapisov ne uporabljajo več samo člani OCLC-ja, ampak tudi konzorciji, mreže, ponudniki knjižničnih sistemov, različni servisi itd. Ohraniti je treba zaupanje in trud članov pri gradnji WorldCata ter preiti od zaščite k izmenjavi podatkov. Dopolnitev politike uporabe zapisov je potrebna, vendar je treba proučiti, na kakšnih načelih naj temelji, kakšne so pravice in obveznosti, kako bodo OCLC in člani okrepili kooperativo in kako bo kooperativa sodelovala z okoljem. Ugotoviti je treba, zakaj je ogrožen obstoj WorldCata, in načrtati strategijo za njegovo zaščito pred nerazumno uporabo. Postopek priprave nove politike mora biti transparenten, vključevati mora formalno zastopnost Globalnega sveta, Odbora in strateškega vodstvenega tima OCLC-ja ter širše javnosti, pri tem pa upoštevati kompleksnost okolja, v katerem delujejo OCLC in njegovi člani. Predsednica komisije je poudarila, da sta razloga za nastalo situacijo slaba komunikacija in nerazumevanje kompleksnosti novih razmer na informacijskem področju, na katerem deluje OCLC.

Udeležba je bila zelo slaba in prisotnih je bilo največ predstavnikov OCLC-ja. Morda tudi zato, ker dogodek ni bil objavljen v tiskani verziji programa konference. Od predstavnikov OCLC-ja sta spregovorila Karen Calhoun in Jay Jordan. Oba sta omenila razlike v stališčih institucij zunaj ZDA ter poudarila prizadevanja za večjo transparentnost procesa ter pripravo jasnih stališč glede politike uporabe in izmenjave zapisov, ki bodo zagotovila nadaljnji obstoj in razvoj WorldCata. Upata, da bodo naslednji predlog dokumenta pripravili že do septembra 2009.

Uporaba katalogov in študije uporabnosti: kaj prikazujejo in kako naj te ugotovitve vplivajo na naše odločitve

V sekciji Catalog Use and Usability Studies: What Do They Show and How Should This Evidence Affect Our Decision-Making? so bili referenti Karen Calhoun, Nora Dimmock in Beth Thomsett-Scott.

Karen Calhoun (OCLC) [15] je predstavila rezultate najnovejše raziskave OCLC o tem, kaj pričakujejo od online kataloga končni uporabniki in kaj knjižničarji (Online Catalogs: What Users and Librarians Want www.oclc.org/reports/onlinecatalogs/default.htm). Raziskovali so metapodatke in predvsem ugotavljali, kateri elementi bibliografskega zapisa so za končne uporabnike najpomembnejši in kakšnih izboljšav si želijo ter kakšne izboljšave priporočajo knjižničarji, da bi si olajšali delo. Cilj raziskave je bil definirati nov program kakovosti za WorldCat, ki bo upošteval pričakovanja vseh uporabnikov, tj. različnih skupin končnih uporabnikov in različnih podskupin knjižničarjev. Rezultati raziskave so pokazali:

- da je za končne uporabnike dostava enako pomembna, če ne pomembnejša od najdbe;
- da so povzetki in kazala ključni elementi opisa;
- da je nujno treba izboljšati ocene relevantnosti zadetkov.

Priporočila končnih uporabnikov so: izboljšanje ocene relevantnosti, več povezav do polnih besedil, več povzetkov oz. izvlečkov in njihova večja izpostavljenost, vključitev več podrobnosti v seznam rezultatov iskanja (npr. naslovnica, povzetek).

Knjižničarji so navedli svoja priporočila v naslednjem vrstnem redu: razrešitev podvojenih zapisov, lažje popravljanje zapisov, popravki tipkarskih napak, več poudarka na točnosti in ažurnosti podatkov o zalogi, dodajanje kazal, povzetkov, nadgradnja kratkih zapisov, popravki napak v kodiranih podatkih, dodajanje povzetkov k rezultatom iskanja itd. Primerjava priporočil končnih uporabnikov in knjižničarjev pokaže, kako

različna so njihova stališča. Medtem ko so knjižničarji uvrstili dodajanje povezav do polnih besedil šele na 9. mesto, je pri končnih uporabnikih ta zahteva na 1. mestu. Pri razrešitvi podvojenih zapisov se je zgodilo ravno obratno. Knjižničarji so jo uvrstili na 1. mesto, končni uporabniki pa šele na 8. mesto. Tudi glede večje natančnosti, ki so jo knjižničarji uvrstili na 4. mesto, so bili končni uporabniki drugačnega mnenja in so jo uvrstili šele na 17. mesto. Pri nadzoru kakovosti zapisov oziroma baze podatkov je treba nujno upoštevati elemente zapisa, ki so pomembni za končne uporabnike in jim posvetiti še posebno pozornost.

Nora Dimmock (University of Rochester) je predstavila izkušnje in rezultate testiranja uporabnosti kataloga, pri katerem so sodelovali s študenti in profesorji (User Research at the University of Rochester's River Campus Libraries: Using an Anthropological Approach to build Better Catalog) [16]. Teste uporabnosti kataloga izvajajo od leta 2001 v okviru različnih projektov in ugotavljajo, da rezultati bistveno prispevajo k boljši kakovosti kataloga.

Beth Thomsett-Scott (University of North Texas) je predstavila pozitivne izkušnje testiranja konkurenčne uporabnosti (Competitive Usability) [17], tj. uporabo domačih strani konkurenčnih institucij v okviru študije o uporabnosti. V okviru projekta za dopolnitev vmesnika online kataloga teksaške univerze so opravili testiranje uporabnosti domačih strani in katalogov štirih univerzitetnih knjižnic in pri tem opravili tudi primerjavo terminologije.

Od podedovanih podatkov do povezanih podatkov: pripravljenost knjižnic na splet 3.0

O temi From Legacy Data to Linked Data: Preparing Libraries for Web 3.0 so govorili Eric Miller, Diane Hillmann, Jannifer Bowen in Rebecca Guenther.

Eric Miller (Zepheira) je predstavil vizijo in principe povezanih podatkov preko spletnih enotnih identifikatorjev virov (URI). Za vsako stvar (objekt, oseba, koncept, kraj ...) obstaja enotni identifikator, kar omogoča vzpostavitev različnih povezav med njimi in dodajanje različnih kontekstov – to pa je osnovni princip povezanih podatkov. V obstoječih modelih centralnih in lokalnih katalogov uporabniki lahko zastavljajo le vnaprej definirana vprašanja, medtem ko bo nova arhitektura v tem pogledu bolj fleksibilna, pri čemer pa bo odločilno zaupanje v identifikatorje.

Diane Hillmann (Information Institute of Syracuse) se je spraševala, ali so knjižničarji pripravljeni na povezane podatke. Navezala se je na nova pravila za katalogizacijo RDA, ki temeljijo na modelu entitet in odnosov FRBR

in FRAD, in povedala, da katalogizatorji razpravljajo predvsem o vsebini novih pravil, pomembne pa so ideje in nova načela. V okviru NSDL (National Science Digital Library) se že pripravljajo na uveljavitev teh pravil, vendar čakajo na uradno objavo. Poudarila je, da pravila RDA niso nastala slučajno, temveč so bila skrbno načrtovana.

Jennifer Bowen (University of Rochester) je predstavila projekt *eXtensible Catalog*, ki temelji na odprtokodni programski opremi, na FRBR in formatu DC, na principu povezanih podatkov ter uporabi zapisov MARC.

Rebecca Guenther (Library of Congress) je predstavila aktivnosti v zvezi s pripravo identifikatorjev za podatke, ki jih vzdržuje Kongresna knjižnica. Gre za formate MARC 21 (fiksna polja), MATS, MODS, kode jezikov, kode držav, LCSH, LC Names, SKOS (Simple Knowledge Organization Symbol). Aktivnosti so opisane na domači strani www.id.loc.gov.

Za vsakogar nekaj: kako odkrivati informacije z novimi pristopi k upravljanju metapodatkov

Dogodek Something for Everyone: How New Approaches to Metadata Management Enable Discovery je organiziral OCLC, nastopila pa sta **Ted Fons** (direktor WorldCat Global Metadata Network) in **Matt Goldner** (Product & Technology Advocate). Predstavila sta težnje OCLC-ja po boljšem dostopu do WorldCata in zagotavljanju kakovosti pri kreiranju zapisov. Kot primere sta navedla projekt ugotavljanja in odpravljanja podvojenih zapisov (Duplicate Detection & Resolution – DDR), poskus dopolnjevanja zapisov (Expert Community Experiment), servis metapodatkov za založnike (Metadata Service for Publishers) itd.

Postintegrirani knjižnični sistemi? Odprto knjižnično okolje in projekti enotnega upravljanja virov

V sekciji Post-Integrated Library Systems? – The Open Library Environment (OLE) and the Unified Resource Management (URM) Projects so nastopili Oren Beit-Arie, Susan M. Stearns, Peter Murray in Carlen Ruschoff

Oren Beit-Arie in **Susan M. Stearns**, oba iz Ex Librisa, sta predstavila novo ogrodje, ki ga Ex Libris razvija v okviru projekta enotnega upravljanja virov in ki predstavlja bistveno spremenjen pristop v primerjavi z obstoječimi rešitvami. Nova odprta platforma temelji na združevanju postopkov dela, na mrežnih rešitvah in sodelovanju, ponovni uporabi podatkov, na interoperabil-

nosti, zasnovani na storitveno usmerjeni arhitekturi (*SOA – service-oriented architecture*), zbiranju podatkov, ki jih zagotavljajo uporabniki, in na novih vrstah servisov. Postopke dela bo možno prilagoditi novostim RDA. Princip sodelovanja in izbire temelji na ločitvi bibliografskih podatkov od podatkov o zalogi z uvedbo območja podatkov knjižnice (angl. *library zone*) in območja podatkov skupnosti (angl. *community zone*), ki so centralizirani. V območje podatkov skupnosti bo knjižnica lahko povezala tudi podatke o zalogi, ki bodo v postopkih nabave vidni tudi drugim knjižnicam.

Peter Murray (Ohio Library and Information Network) in **Carlen Ruschoff** (University of Maryland) sta predstavila projekt odprtega knjižničnega okolja (Open Library Environment – OLE). V okviru projekta sodelujejo knjižnice iz več držav, financira pa ga *The Andrew W. Mellon Foundation*. Cilj projekta je razviti alternativo za obstoječe integrirane knjižnične sisteme komercialnih ponudnikov. V primerjavi z obstoječimi lastniškimi rešitvami bo zasnova OLE temeljila na odprtokodnih rešitvah.

Iz predstavitev OCLC-ja kot vodilne bibliografske knjižnične mreže, Ex Librisa kot vodilnega ponudnika lastniškega knjižničnega sistema in različnih razvijalcev odprtih rešitev je razvidno približevanje razvojnih aktivnosti, brisanje meja med lokalnimi aplikacijami in aplikacijami bibliografskih mrež ter izrazita konkurenca med vodilnimi nosilci razvoja.

ZAKLJUČEK KONFERENCE

V okviru zaključka konference (ALA Closing Session) je nastopil **Steve Lopez**, kolumnist pri Los Angeles Times in avtor knjige *The Soloist: A Lost Dream, An Unlikely Friendship, and the Redemptive Power of Music* (Solist: izgubljene sanje, neobičajno prijateljstvo in odrešilna moč glasbe). Zelo doživeto je predstavil svojo življenjsko izkušnjo, ki jo je opisal v svoji knjigi in po kateri je bil posnet tudi film.

Reference

- [1] Ferguson, C. (2009). E-Book Acquisition from Start to Finish. Predstavitevno gradivo s predkonference ALCTS. Streaming Media and Proliferating E-Books: Acquiring and Managing Emerging Formats. Chicago, 9. julij 2009.
- [2] Robertson, N. D. M. (2009). Licensing and Copyright. Predstavitevno gradivo s predkonference ALCTS. Streaming Media and Proliferating E-Books: Acquiring and Managing Emerging Formats. Chicago, 9. julij 2009.
- [3] Tillett, B. (2009). FRBR. Predstavitevno gradivo s predkonferen-

ce ALCTS. RDA, FRBR, and FRAD: Making the Connection. Chicago, 10. julij 2009.

- [4] Maxwell, R. L. (2009). The Entity-Relationship Model. Predstavitevno gradivo s predkonference ALCTS. RDA, FRBR, and FRAD: Making the Connection. Chicago, 10. julij 2009.
- [5] Patton, G. E. (2009). Get to Know FRAD. Predstavitevno gradivo s predkonference ALCTS. RDA, FRBR, and FRAD: Making the Connection. Chicago, 10. julij 2009.
- [6] Delsey, T. (2009). FRBR and FRAD as Implemented in RDA. Predstavitevno gradivo s predkonference ALCTS. RDA, FRBR, and FRAD: Making the Connection. Chicago, 10. julij 2009.
- [7] Delsey, T. (2009). RDA Compared with AACR2. Predstavitevno gradivo s konference ALA v Chicagu, 9.–15. julij 2009.
- [8] McCallum, S.H. (2009). RDA in MARC. Predstavitevno gradivo s konference ALA v Chicagu, 9.–15. julij 2009.
- [9] Espley, J. (2009). RDA and an ILS; RDA Implementation Scenarios. Predstavitevno gradivo s konference ALA v Chicagu, 9.–15. julij 2009.
- [10] Espley, J. (2009). RDA and an ILS; RDA Implementation Scenarios; Continued from Part 1. Predstavitevno gradivo s konference ALA v Chicagu, 9.–15. julij 2009.
- [11] Espley, J. (2009). RDA and an ILS; RDA Implementation Scenarios; Continued from Part 2. Predstavitevno gradivo s konference ALA v Chicagu, 9.–15. julij 2009.
- [12] Bushman, B. (2009). Testing Resource Description and Access (RDA). Predstavitevno gradivo s konference ALA v Chicagu, 9.–15. julij 2009.
- [13] OCLC (2009). What's New at OCLC. Predstavitevno gradivo s konference ALA. July 2009.
- [14] Younger, J. (2009). Record use policy update and open discussion. Predstavitevno gradivo za OCLC Members Council. May 18, 2009.
- [15] Calhoun, K. (2009). Online Catalogs: What Users and Librarians Want. Predstavitevno gradivo s konference ALA v Chicagu, 9.–15. julij 2009.
- [16] Dimmock, N. (2009). User Research at the University of Rochester's River Campus Libraries. Using an Anthropological Approach to build better catalog. Predstavitevno gradivo s konference ALA v Chicagu, 9.–15. julij 2009.
- [17] Thomsett-Scott, B. (2009). Competitive Usability. Predstavitevno gradivo s konference ALA v Chicagu, 9.–15. julij 2009.

Marta Seljak

KONFERENCA IFLA 2009

Konferenca IFLA 2009 z naslovom *Libraries create futures: building on cultural heritage* je potekala v Milanu v Italiji. Iz Slovenije je bilo tokrat prisotno večje število udeležencev. Sledijo kratki povzetki najzanimivejših dogodkov in prispevkov.

OTVORITEV

Nastopili so številni govorniki: **Mauro Guerrini** (predsednik Nacionalnega organizacijskega odbora), **Letizia Moratti** (županja Milana), **Roberto Formigoni** (predsednik pokrajine Lombardija), **Sandro Bondi** (minister za kulturo), **Claudia Lux** (predsednica Ifle) in **Nicoletta Maraschio** (predsednica Akademije Bran) z glavnim govorom o pomenu italijanskega jezika kot kulturne vrednote. Prireditev je spremljal zanimiv kulturni program s simpatično predstavitvijo bogate publicistične, glasbene in oblikovalske tradicije Italije.

BIBLIOGRAFIJE

Promocija in ohranjanje nacionalnih bibliografij, naše pričanje o kulturni dediščini

Gabriella Contardi (Istituto Centrale per il Catalogo Unico – ICCU, Rim) je predstavila novosti italijanskega nacionalnega knjižničnega sistema SBN (Servizio Bibliotecario Nazionale) ter izpostavila njegov pomen za italijansko knjižničarstvo.

Novost nacionalnega sistema je predvsem protokol SBNMARC, ki naj bi pripomogel k razširitvi knjižnične mreže in k sodelovanju različnih sektorjev kulturne dediščine (*The Italian National Library Service (SBN): a cooperative library service infrastructure and the Bibliographic Control*, <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/77-contardi-en.pdf>).

Aktivnosti SBN koordinira ICCU, ki je tudi koordinator digitalne knjižnice Italije BDI (Bibliotheca Digitale Italiana).

Protokol SBNMARC je namenjen izmenjavi zapisov med lokalnimi knjižničnimi sistemi (v formatih UNIMARC in

MARC 21) ter centralnim katalogom *Index*. Od 69 vozlišč jih 16 uporablja SBNMARC, preostala vozlišča pa načrtujejo prehod do leta 2011. Knjižnice imajo različne možnosti sodelovanja v sistemu SBN: samo prevzemanje zapisov, prevzemanje in dodajanje zapisov brez usklajevanja s centralnim katalogom ter popolna povezanost in sinhronizacija s centralnim katalogom.

V tem sklopu je nastopil tudi **Jan Pisanski** (Univerza v Ljubljani) s prispevkom *Frbrizacija: svetlejša nova prihodnost nacionalnih bibliografij* (*Frbrisation: towards a bright new future for national bibliographies*, <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/77-pisan>).

Soavtorja prispevka sta **Maja Žumer** (Univerza v Ljubljani) in **Trond Aalberg** (Norwegian University of Science and Technology – NTNU). V okviru projekta dveh univerz so analizirali in frbrizirali tri baze podatkov: norveško bazo podatkov BIBSYS, švedsko bazo podatkov Burk in bazo podatkov Slovenske nacionalne bibliografije. Orodje za frbrizacijo so razvili na NTNU in ga deloma prilagodili pravilom izgradnje posamezne baze podatkov, analiza rezultatov pa je bila narejena ročno, s pregledom posameznega primera. Avtorji ugotavljajo, da je nacionalne bibliografije možno frbrizirati, vendar ne brez običajnih težav, ki so povezane s kakovostjo pododanih podatkov. Bibliografski zapisi nacionalnih bibliografij so običajno boljše kakovosti kot bibliografski zapisi katalogov, zato so rezultati frbrizacije potencialno boljši. Slovenska nacionalna bibliografija za razliko od drugih dveh baz podatkov beleži več vrst avtorstva z ustreznimi kodami avtorstva. Tako v povprečju nastopa v Slovenski nacionalni bibliografiji dvakrat toliko avtorjev kot v preostalih dveh bazah podatkov. Konsistentnost in številnost kod avtorstva sta v procesu frbrizacije zelo pomembni za določanje dela pa tudi za določanje izrazne oblike.

Škoda, ker sta slovenska avtorja zamolčala dejstvo, da sta konsistentnost in natančnost evidentiranja avtorstva rezultat integracije osebnih bibliografij v slovenski nacionalni knjižnični sistem COBISS.SI, katerega sestavni del je tudi Slovenska nacionalna bibliografija. Bibliografije so namreč poleg kataloga osrednja funkcionalnost vzajemne baze podatkov COBIB.SI, ki temelji na strukturi

zapisa COMARC (registriranega pri Ifli leta 1993) in na avtomatski sinhronizaciji imen avtorjev z normativnimi oblikami imen od leta 2003 dalje.

PLENARNA SEKCIJA: SREČANJE Z AVTORJEM

Predstavila se je **Benedetta Cibrario**, dobitnica prestižne nagrade *Campielo* za leto 2008 za svoj prvi roman *Rossovermiglio*, ki govori o življenju na začetku 20. stoletja. Pripovedovala je o svoji izkušnji, kako je poskušala pridobiti založnike, da bi prebrali in ocenili njen rokopis. Glede na to, da je ženska in da je svoj prvi roman napisala razmeroma pozno, to ni bilo preprosto. Rojena je leta 1962 in ima štiri otroke. Predstavila je tudi statistične podatke o tem, kakšni bralci so Italijani. Uvrstila jih je v tri skupine: tisti, ki veliko berejo (6 ali več knjig letno), povprečni bralci (3 do 5 knjig letno) in slabi bralci (manj kot 2 knjigi letno). Pripravlja drugi roman in z njegovo objavo verjetno ne bo imela takih težav kot pri prvem.

ODBOR SEKCIJE ZA AZIJO IN OCEANIJO

Konferenc IFLA ne zaznamuje le blišč kulturnih prireditvev in strokovnih dosežkov, ampak tudi manj prijetni dogodki. Letos je bil to protest Združenja knjižničarjev Malezije, ki so konferenco bojkotirali, saj so namreč mnenja, da je bil izbor nadomestne lokacije za Iflo 2010 v Göteborgu na Švedskem nepregleden in nekorektno izpeljan ter da kaže med drugim tudi na to, da ima Evropa pri organizaciji konferenc Ifle prednost. Svoje videnje in opravičilo sta podali dosedanja predsednica Ifle **Claudia Lux** in tudi nova predsednica Ifle **Ellen Tise**, medtem ko se sekretarka Ifle **Jennifer Nicholson** sestanka ni udeležila. Razloge za nastalo situacijo sta opravičevali s tem, da so bili zaradi težav z organizacijo na prvotno predvideni lokaciji (Brisbane, Avstralija) pod hudim časovnim pritiskom ter da ni bilo nič od tistega, kar se jim očita, storjeno namerno.

PREDSTAVITVE OCLC

OCLC je bil eden od glavnih sponzorjev konference in je tudi letos organiziral različne predstavitve.

Susan McGlamery je organizirala srečanje udeležencev, ki uporabljajo ali načrtujejo uporabo orodja *QuestionPoint* pri izvajanju referenčnega servisa. Srečanja se je udeležilo več predstavnikov iz različnih držav, ki so poročali o delovanju servisov. Susan McGlamery, ki se je preselila iz ZDA v Anglijo, je ponudila možnost izvedbe enodnevnih delavnic v Sloveniji v začetku naslednjega leta.

Matt Goldner in **Marianne Klomp** sta predstavila orodja za odkrivanje informacijskih virov za končne uporabnike (*End-User Discovery Tools: OCLC Perspectives*). Uporabniška pričakovanja glede servisov so: preprosta uporaba, samopostrežni način, takojšnja zadovoljitev potreb po informacijah, en vir, interaktivnost servisa, možnost sodelovanja uporabnika. Da razvijalci servisov to dosežejo, morajo dobro poznati postopke in načine dela uporabnikov, obenem pa morajo razumeti pojav kritične mase spleta (*Web Scale*), ki je značilen za vodilne spletne servise, kot so Google, eBay, Amazon itd. Ko se knjižnice odločajo o produktih za odkrivanje virov informacij, imajo na voljo tri možnosti: odprtokodne programske rešitve (npr. VuFind), programske rešitve komercialnih ponudnikov (npr. AquaBrowser, Primo, Encore ...) ali pa se lahko naročijo na servis, kot sta OCLC-jev WorldCat Local ali TouchPoint. Oba servisa temeljita na WorldCat.org, kot preizkušeni rešitvi kritične mase spleta za knjižnice. Trenutno se še vedno 80 % prometa na WorldCat.org začne preko Googla in le 20 % preko WorldCata. Na vprašanje, kdaj bo razmerje obratno, ni bilo odgovora.

V okviru informativne seje regionalnega sveta EMEA (Europe, Middle East and Africa) je **Janet Leeds** predstavila novo upravljavsko strukturo globalne kooperative OCLC. Podrobneje je proces izbora članov v upravno strukturo regionalnega sveta EMEA predstavil njegov predsednik **Berndt Dugall** (Frankfurt University Library). Kriteriji za določitev števila članov iz posameznih držav so dokaj zapleteni. Eden od kriterijev so kontinenti in regije (po en član iz Evrope, Afrike, Srednjega vzhoda), drugi pa je pomen države, ki se ugotavlja na osnovi prihodka za OCLC, števila podatkov o zalogi v WorldCatu in števila knjižnic s statusom člana v OCLC. Trenutno prihaja po en član iz Velike Britanije, Nizozemske in Nemčije. Kriteriji se preverjajo vsaka tri leta. Ker je precej nejasnosti glede tega, katera knjižnica ima status člana v OCLC in katera ga nima, bodo vse institucije s statusom člana o tem pisno obvestili. Naslednja seja regionalnega sveta bo konec februarja 2010 na Nizozemskem.

V rednem programu Ifle sta imela posebno predstavitev o novostih OCLC pri upravljanju storitev na spletu (*Industry Symposium: The Future of Management Services on the Web*) **Jay Jordan**, predsednik OCLC, in **Matt Goldner**. Zelo neposredno je bilo sporočilo Matta Goldnerja o načrtih OCLC-ja v kontekstu kritične mase spleta, o katerem piše popularni **Chris Anderson**. Vprašal se je, ali je smiselno, da knjižnice vlagajo 70 % svojih virov v vzdrževanje in zagotavljanje infrastrukture, tako da jim ostane le 30 % za razvojne in inovativne aktivnosti. Preveč knjižnic se ukvarja z infrastrukturo in njenim vzdrževanjem, nezadovoljstvo z obstoječimi rešitvami pa narašča. Stanje je ponazoril s prikazom številnih električnih generatorjev, ki v posameznih knjižnicah predstav-

ljajo knjižnične aplikacije, kot so nabava, katalogizacija, upravljanje serijskih publikacij, izposoja, medknjižnična izposoja itd. Veliko podvajanje virov za vzdrževanje in infrastrukturo je možno nadomestiti z vzpostavitvijo centralnega sistema s ponudbo spletnih storitev. Knjižnice se naročijo na storitve, ki jih potrebujejo, kar je ponazoril "s priključitvijo na vtičnico", in jim tako ostane več virov za izvajanje osnovnega poslanstva. Poleg utemeljevanja prednosti centraliziranega pristopa je poudaril tudi pomen razmejevanja osebnih, javnih in vzajemnih podatkov. Po njegovem mnenju vlogo osrednjega centra lahko prevzame OCLC, ker že ima vlogo globalne kooperative, ker so v OCLC pripravljene prevzeti to odgovornost in ker je to njihovo poslanstvo.

V času konference je OCLC objavil podpis treh pogodb, ki urejajo vključitev vzajemnih katalogov treh knjižničnih mrež v WorldCat (*DanskBibliotekCenter – DBC, Informationsverbund Deutschschweiz – IDS in COBIB. SI, IZUM, Slovenija*, <http://www.oclc.org/news/releases/200946.htm>). Aktivnosti OCLC-ja na tem področju so zelo intenzivne, saj bodo njihove spletne servise lahko uporabile predvsem knjižnice, ki bodo imele v WorldCatu podatke o zalogi.

KATALOGIZACIJA: NOVI PRINCIPI, NOVA PRAVILA IN NOVI KATALOGI

Med štirimi prispevki sta bila zanimiva predvsem prispevka **Alberta Petruccianija** (Università degli studi di Pisa) in **Massima Gentili-Tedeschija** (Biblioteca Nazionale Braidense) o novih italijanskih katalogizacijskih pravilih (*Regole italiane di catalogazione, REICAT*), izdanih junija 2009. Nadomestila so pravila RICA (*Regole italiane di catalogazione per autore*) iz leta 1979.

Naslov prvega dela predstavitve je Vsakemu bralcu njegovo delo, vsakemu delu svoj naslov (in avtor): nova italijanska katalogizacijska pravila (*Every reader his work, every work its title (& author): the new Italian cataloguing code REICAT*, <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/107-petrucciani-en.pdf>). Pravila temeljijo na razvoju online katalogov in omreževanja v zadnjih tridesetih letih ter na izkušnjah pri izgradnji nacionalne knjižnične mreže SBN, v kateri sodeluje 3.700 knjižnic. Njihov centralni katalog vsebuje 9 milijonov bibliografskih zapisov s 43 milijoni podatkov o zalogi ter 3 milijoni zapisov o imenih avtorjev. Nova katalogizacijska pravila so oblikovana za potrebe velikega kooperativnega kataloga, pri izgradnji katerega sodeluje na stotine ali celo tisoče knjižnic. Pravila so osredotočena na delo s ciljem identifikacije vseh del, zastopanih v katalogu, ter evidentiranja vseh relevantnih odgovornosti za delo. Identifikacija vseh del je zagotovljena z uporabo enotnega naslova, povezanega z značnico avtorja. Pravila sestavljajo trije

deli: I. del – Bibliografski opis in podatki o enoti; II. del – Dela in izrazne oblike; III. del – Odgovornosti, poleg tega pa še osem dodatkov ter predmetni indeks. Poleg tiskane publikacije pripravljajo tudi spletno verzijo s primeri, ki vključujejo tudi reprodukcije naslovnih strani, oznake diskov itd. Trenutno je v uporabi testna verzija za potrebe izobraževanja. Kazalo je prevedeno v angleščino in dostopno na spletu, prav tako pa je v pripravi tudi prevod celotnega besedila v angleščino.

Drugi del predstavitve se nanaša na glasbo v Italiji: katalogi in katalogizacijska pravila za izjemno dediščino (*Music in Italy: catalogues and cataloguing rules for an extraordinary heritage*, <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/107-gentili-en.pdf>). Katalogizacija izjemno bogate italijanske glasbene dediščine se je na mednarodnem nivoju začela v 19. stoletju. Leta 1986 so bili rezultati katalogizacije pretvorjeni v bazo podatkov in leta 2004 integrirani v nacionalni sistem. Razvoj katalogizacijskih pravil za glasbo poteka vzporedno z razvojem pravil REICAT ter v sodelovanju z mednarodno skupnostjo. Trenutno potekajo aktivnosti za nadgradnjo navodil za katalogizacijo glasbe in posebnih pravil za enotne naslove glasbenih rokopisov.

Skupina, ki je pripravila pravila, z urednikom na čelu, si zasluži vse čestitke, saj je uspela v nova pravila uvesti nove mednarodne principe katalogizacije in oba doslej razvita konceptualna modela FRBR in FRAD ter ob tem prehiteti skupino, ki razvija pravila RDA.

Za nas kot sosede so pravila REICAT še posebej zanimiva, saj temeljijo na izkušnjah vzajemne katalogizacije v okviru nacionalnega sistema SBN in so tako že v izhodišču prilagojena izgradnji vzajemnega kataloga.

UNIMARC IN PRIHODNOST KATALOGOV

Mirna Willer (Univerza Zadar) je predstavila vključitev koncepta FRAD in novih mednarodnih principov katalogizacije v tretjo izdajo priročnika UNIMARC: format za normativne podatke (*Third edition of UNIMARC Manual: Authorities Format. How does it implement concepts from the FRAD model and IME ICC Statement of International Cataloguing Principles*, <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/135-willer-en.pdf>).

Zanimiva je bila predstavitev **Gordona Dunsira** (University of Strathclyde, Škotska) z naslovom UNIMARC, RDA in semantični splet (*UNIMARC, RDA and the Semantic Web*, <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/135-dunsire-en.pdf>). Zelo nazorno je prikazal odnose med številnimi starimi in novimi standardi, konceptualnimi modeli in pravili (ISBD, MARC 21, UNIMARC, FRBR,

FRAD, RDA, ONIX, DC, XML, RDF, SKOS, OWL itd.) ter nujnost in težavnost usklajevanja med njimi.

Med prispevki je tudi zanimiv prispevek **Antonelle Trombone** (University of Basilicata, Potenza) in **Fernande Canepe** (Berio Library) o uvajanju novih italijanskih katalogizacijskih pravilnih v okolju, kjer se uporablja format UNIMARC in *ExLibrisov* knjižnični sistem (*The New Italian Cataloguing Rules (REICAT) and the UNIMARC standard: open problems and proposals for the application in library catalogues*, <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/135-trombone-en.pdf>). Opisali sta probleme strukturiranja in predstavitve podatkov ter predlagali nekaj možnih rešitev.

ZNANSTVENE KNJIŽNICE

Odprt dostop do rezultatov znanstvenega raziskovanja: strategije in dobre prakse

Ulrich Pöschl (Max Planck Institute of Chemistry) je predstavil prednosti vzajemno odprto dostopnega objavljavanja in javne recenzije v smislu doseganja večje kakovosti v znanosti (*Interactive Open Access Publishing and Public Peer Review: The Effectiveness of Transparency and Self-Regulation in Scientific Quality Assurance*, <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/142-poschl-en.pdf>). Prednosti je predstavil na primeru revije *Atmospheric Chemistry and Physics*, ki ji sledijo tudi druge, predvsem revije založnikov, kot sta *Copernicus* in *European Geosciences Union (EGU)*.

Li Lin (National Science Library, Chinese Academy of Sciences) je predstavil aktivnosti knjižnice pri promociji odprtega dostopa med vodilnimi na inštitutih (*Open Access Practice in National Science Library, Chinese Academy of Science*, <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/142-lin-en.pdf>). Vodilni na inštitutih se premalo zavedajo svoje odgovornosti pri zagotavljanju dostopnosti rezultatov raziskovalne dejavnosti, ki je financirana iz državnega proračuna. Glede na to, da znanstveniki objavljajo svoja dela v mednarodnih revijah, praviloma v angleškem jeziku, so ti rezultati v domačem okolju pogosto nedostopni. Uvajanje tekočega evidentiranja znanstvene produkcije v arhivih institutov je v veliki meri odvisna od vodstva in pogosto ne poteka v skladu s pričakovanji knjižnice in javnosti.

KNJIŽNIČNE STORITVE ZA MULTIKULTURNO POPULACIJO

Kreativnost in umetnost: knjižnice gradijo multikulturno dediščino

Vesna Injac (Nacionalna knjižnica Srbije) je predstavila Digitalno zbirko evropskih Romov, katere koordinator je

Nacionalna knjižnica Srbije (*National Library of Serbia as the coordinator of the European Romani Digital Collection*, <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/158-injac-en.pdf>). Romi so največja manjšina v Evropi in nima svoje nacionalne knjižnice. Ideja o izgradnji zbirke se je porodila leta 2006; doslej so zbrali podatke iz okoli 25 nacionalnih bibliografij, kreirali bazo podatkov z okoli 1.200 naslovi in jo objavili na domači strani www.romi.nb.rs. Digitalizirali so tudi okoli 50 knjig, v prihodnje pa načrtujejo digitalizacijo tudi drugih vrst gradiva, kot so slike, razglednice, rokopisi itd. Prav tako pričakujejo, da bodo tudi preostale nacionalne knjižnice Evrope prispevale podatke v skupen projekt.

NACIONALNE KNJIŽNICE

Nacionalne knjižnice v digitalni dobi: vodenje in sodelovanje

Penny Carnaby (National Library of New Zealand) je govorila o priložnostih nacionalnih knjižnic, ki lahko postanejo vodilne institucije v procesu kreiranja, ohranjanja, upravljanja in odkrivanja znanja (*National libraries in the digital age: leadership and collaboration*, <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/190-carnaby-en.pdf>). Poudarila je pomen priprave strategij ter nujnost sodelovanja vseh institucij, ki skrbijo za kulturno dediščino.

Zelo zanimiva je bila predstavitev **Martina Bossenbroeka** (National Library of the Netherlands) o načrtovanju za digitalno knjižnico ali ponovni iznajdbi tricikla (*Planning a Digital Library: Reinventing the Tricycle* <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/190-bossenbroek-en.pdf>). V strateškem planu Nacionalne knjižnice Nizozemske za obdobje 2010–2013 ima digitalna knjižnica prvo prioriteto. To ni nič novega, problem pa je, kako to realizirati. Izgradnja digitalne knjižnice predstavlja številne izzive, ki zahtevajo inovativen pristop. Gre pravzaprav le za zbiranje in hranjenje informacij, kar knjižnice dobro obvladajo. Ker pa je informacija digitalna, je potreben povsem drugačen pristop, zato morajo knjižnice najprej spremeniti same sebe. Strategijo je predstavil v obliki matrike s tremi nivoji: nivo knjižnice, nacionalni nivo in mednarodni nivo, in sicer vedno za štiri glavna področja. Ta področja so: dostop do informacij, hramba informacij, izgradnja zbirke in pogoji. Najpomembnejši osnovni pogoj je razvoj organizacije, ki vključuje skupno vizijo prihodnosti, obvezo vodstva, razumevanje nujnosti sprememb, zaposlene na vseh nivojih ter stalno in konsistentno komunikacijo. Izgradnja digitalne knjižnice zahteva od zaposlenih drugačno znanje, zato je zelo težko zagotoviti ustrezne ljudi tako za vodstvena kot tudi za strokovna opravila. Nova vzpostavitev odnosov med dostopom, hrambo in izgradnjo zbirk v digitalnem okolju pomeni za knjižnice ponovno iznajdbo tricikla. Pri tem je upravljanje z metapodatki ključnega pomena.

Minna Karvonen (Ministry of Education) je predstavila projekt Nacionalne digitalne knjižnice Finske (*National Digital Library – Ensuring of availability of electronic information resources of libraries, archives and museum now and in the future*, <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/190-karvonen-en.pdf>). Projekt vodi finsko Ministrstvo za izobraževanje in vključuje digitalizacijo najpomembnejše kulturne dediščine muzejev, arhivov in knjižnic ter izgradnjo skupne infrastrukture za dolgoročno ohranjanje digitalne dediščine v omenjenih institucijah. Cilj projekta je vzpostavitev nacionalne dostopne točke in nacionalnega uporabniškega vmesnika za dostop do digitalnih virov.

Vigdis Moe Skarstein (National Librarian, Norveška) je predstavila strategijo nacionalne digitalne knjižnice Norveške (*Strategies for a Digital National Library*, <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/190-skarstein-en.pdf>). Opisan je najnovejši servis *Bookshelf*, ki omogoča dostop do polnih besedil 50.000 avtorsko zaščitene enot gradiva. Dostop do gradiva ureja pogodba med Nacionalno knjižnico in organizacijo Kopinor, ki zastopa lastnike avtorskih pravic.

KLASIFIKACIJA IN INDEKSIRANJE

Temelji za izgradnjo prihodnjih predmetnih oznak

Marcia Zeng (Kent State University) in **Maja Žumer** (Univerza v Ljubljani) sta predstavili osnutek funkcionalnih zahtev za predmetne oznake oziroma osnutek publikacije Functional Requirements for Subject Authority Records – FR SAD (*Introducing FR SAD and Mapping it with SKOS and other models*, <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/200-zeng-en.pdf>). V roku za pripombe, ki se je iztekel konec julija, so prijeli različne pripombe, med drugim tudi na terminologijo, ki uvaja nova latinska termina "thema" in "nomen". Dopolnjena verzija dokumenta bo predvidoma pripravljena do konca 2009, končno verzijo pa načrtujejo do konca 2010.

Federica Paradisi (Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze) je predstavila rezultate dosedanjega dela na področju predmetnega indeksiranja v Italiji ter nakazala prihodnji razvoj (*Subject indexing in Italy: recent advances and future perspectives*, <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/200-lucarelli-en.pdf>). V prispevku so opisani nastanek in koncept italijanskega geslovnika *Nuovo soggettario* ter njegova uporaba v knjižnicah in na nivoju nacionalnega sistema SBN.

NOVI PRINCIPI BIBLIOGRAFSKE KONTROLE IN NOVA PRIPOROČILA

Dogodek je bil predvsem proslavitev treh novih dokumentov na področju bibliografske kontrole. Najpomembnejši dosežek, nove Mednarodne principe katalogizacije,

ki bodo nadomestili Pariške principe iz leta 1961, je predstavila Barbara Tillett (*International Cataloguing Principles (ICP) Report*, <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/215-tillett-en.pdf>). Ob tej priložnosti je čestitala italijanskim kolegom, ki so nove principe prvi uvedli v katalogizacijska pravila REICAT.

Publikacijo o priporočilih za nacionalne bibliografije v digitalni dobi je predstavila **Maja Žumer** (*National Bibliographies in the Digital Age: Guidance and New Directions*, <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/215-zumer-en.pdf>). Novo publikacijo o konceptualnem modelu za normativne podatke FRAD pa je predstavil **Glenn Patton** (*From FRBR to FRAD: Extending the Model*, <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/215-patton-en.pdf>).

Patrice Landry je najavil novo delovno skupino, ki bo poskrbela za posodobitev priporočil za večjezične tezavre (*Guidelines for Multilingual Thesauri: a new contribution to multilingual access and retrieval standards*, <http://www.ifla.org/files/hq/papers/ifla75/215-landry-en.pdf>).

SEJA SVETA IN ZAKLJUČNA SLOVESNOST

Tokrat je potekala seja sveta ločeno od zaključne slovesnosti. Potrditvi sklepčnosti so sledili: potrditev zapisnika seje iz Quebeca, poročilo predsednika, poročilo sekretarke ter finančno poročilo. Predsednica **Claudia Lux** je najavila spremembe v procesu odločanja o konferencah ter povabila udeležence na zaključno slovesnost ob koncu konference. Med zaključno slovesnostjo je **Ellen Tise** prevzela predsedovanje od Claudie Lux. Predstavljeni so bili novi člani upravnega in strokovnega odbora ter **Ingrid Parent** kot naslednja predsednica za obdobje 2011–2012. Podelili so tudi nagrade zaslužnim knjižničarjem, med drugimi tudi **Barbari Tillett** za njen izjemen prispevek pri pripravi novih mednarodnih principov katalogizacije. Na letošnji konferenci gredo vse pohvale tudi gostiteljem za izjemno organizacijo spremljajočih kulturnih prireditev.

Po zaključku konference sva se s sodelavcem Zalokarjem udeležila obiska knjižnice Berio v Genovi, kjer so nas zelo lepo sprejeli ter nam razkazali znamenitosti zbirke in številne servise za uporabnike.

Viri

Predstavitveno gradivo s konference IFLA. Milano, 23. do 27. avgust 2009.

Marta Seljak

POSVETOVANJE DOK_SIS 2009

Od 23. do 25. septembra 2009 je v Krajski gori v hotelu Larix potekalo 18. posvetovanje z mednarodno udeležbo *DOK_SIS 2009 by media.doc: Sistemi za upravljanje z dokumenti*. DOK_SIS je specializirano posvetovanje, namenjeno obravnavi sistemov za e-upravljanje z dokumenti (SEUD), katerega organizator je Društvo informatikov, dokumentalistov in mikrofilmarijev – skrajšano: Media.doc [1]. Namen letošnjega posvetovanja je bil predstavitev pravne regulative, upravljanja, hrambe in varnosti dokumentarnega gradiva, organizacije procesov za snovanje in razvoj informacijskih sistemov za področje SEUD, prikaz najnovejših standardov ipd. Letošnje posvetovanje je bilo precej manj obiskano kot lansko, kar so nekateri predavatelji komentirali kot posledico recesije in splošne gospodarske krize v Sloveniji.

Posvetovanje je v imenu organizatorja otvoril **Erih Skočir**. Povedal je nekaj o javnih in zasebnih ključih, nato pa je predal besedo predsedniku društva **Marjanu Antončiču**. Ta je napovedal, da bo društvo v letu 2010 praznovalo 15-letnico delovanja in da je DOK_SIS letos dočakal polnoletnost. Omenil je nekaj ključnih projektov na področju državne uprave, kot so: e-uprava, e-poslovanje, e-podpis itd.

OTVORITVENA PREDAVANJA

Dušan Kričej (*eUprava v luči nove strategije elektronskega poslovanja in izmenjave podatkov med uradnimi evidencami*) je povedal, da strategija razvoja elektronskega poslovanja (SREP) prinaša napredne pristope in bistvene novosti pri razumevanju pomena elektronskega poslovanja. Strategija bo pospešila razvoj elektronskega poslovanja in storitev na štirih strateških področjih:

1. uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT) in e-poslovanja za kakovostno, hitro, transparentno in varčno delovanje javne uprave,
2. povečanje uporabe e-javnih storitev na različne načine (npr. promocija in usposabljanje, razvoj uporabnikom prijaznih storitev itd.),
3. razvoj kompleksnih rešitev oz. integracija rešitev, ki so jih razvili različni nosilci,
4. razvoj e-poslovanja med državami članicami EU.

Miroslav Novak (*Arhivsko-vsebinski pogledi na arhiviranje elektronskih dokumentov*) je opredelil izbrane strokovne izzive, s katerimi se bo morala soočiti slovenska javna arhivska služba. Posebej se je osredotočil na razumevanje razlik med klasičnimi in elektronskimi oblikami arhiviranja, izpostavil je vsebino in pomen pojma “arhivska funkcija”. Opozoril je na probleme vzpostavitve procesov arhiviranja elektronskih oblik dokumentov v profesionalnih arhivskih ustanovah in zahteve po vzpostavitvi slovenskega javnega elektronskega arhiva.

Gordana Živčec Kalan (*Digitalno delovno mesto: odprta koda in dokumentni sistemi*) je izpostavila problem, da kljub temu, da je na področju e-poslovanja Slovenija sodobna država (velika uporaba interneta, sodobna zakonodaja, uporaba klasificiranih potrdil za e-poslovanje, e-uprava med najboljšimi v EU), večina mikroposlovnih subjektov v gospodarstvu, zdravstvu in društvih ne premore zares učinkovitih orodij za resnično elektronsko poslovanje. Zato v okviru projekta digitalno delovno mesto (DDM) rešujejo celovite in hkrati uporabniku prijazne spletne rešitve, ki ob zelo nizkem finančnem vložku zagotavljajo poslovnim subjektom podporo osnovni dejavnosti in izmenjavi podatkov, dokumentov in drugega gradiva s svojim okoljem. Mikropodjetjem torej DDM prinaša vse, kar imajo “veliki”, tj. dolgo uveljavljene “kratice”, kot so: CRM, HRM, ERP, CMS.¹ Na tak način predvsem izvajalcem zdravstvenega varstva omogoča sodobno podporo učinkovitemu kliničnemu delu zdravnikov in nižje stroške ter večjo standardizacijo in preglednost oskrbe in s tem njeno povečano kakovost.

PANEL 1: Sistemi za upravljanje elektronskih dokumentov – SEUD (moderator Erih Skočir)

Boštjan Gaberc [2] (*Uvedba sistema za upravljanje z dokumenti: prava rešitev za nižanje stroškov*) je na kratko predstavil sistem *Easy* in poudaril, da je uvedba pravega sistema za upravljanje z dokumenti v današnjih podjetjih nujna in da v kratkem času privede do bistvenega znižanja stroškov. Poudaril je, da je *Easy* v en proces združenih 7 podprocesov, ki zadostujejo pričakovanjem uporabnikov, njegova bistvena prednost pa je ta, da je neodvisen od programskega okolja. Pokazal je primer procesa potrje-

vanja dopusta in poudaril, da je proces zelo enostaven in razširljiv ne glede na število uporabnikov. V zaključku je povedal, da je podjetje Mikrografija po projektu Gazela 2009 med tremi najhitreje rastočimi podjetji.

- **Igor Pauletič** [3] (*Brezpapirno poslovanje v zunanjem izvajanju*) je predstavil koncept *brezpapirja.si*, koncept podjetja Mikrocop, ki omogoča elektronsko upravljanje poslovnih procesov (BPM – Business Process Management) in vključuje tudi komplementarne rešitve. Zagotavljajo celovito upravljanje dokumentov v e-obliki skozi celoten poslovni proces in življenjski cikel dokumenta. Poleg organizacijskih in informacijskih rešitev vključuje tudi inovativni poslovni model storitev v zunanjem izvajanju in skupnost brezpapirja.si.
- **Tamara Horvat** [4] (*WebAIDE – javni servis za avtomatsko indeksiranje deskriptorima Eurovaca*) je predstavila javno dostopen servis za avtomatsko indeksiranje z deskriptorji Eurovaca, ki je namenjen indeksiranju predpisov v zakonodajnem procesu v Republiki Hrvaški. Prikazala je, kako se ta del za indeksiranje vključi v proces upravljanja dokumentov, katere so prednosti v procesu upravljanja javnih službenih dokumentov ter kakšni so načini in rezultati indeksiranja.
- **Tadej Drmaž** [5] (*Uvedba sistema za upravljanje dokumentov v praksi*) je poudaril, da je bistvenega pomena določiti vsebino SEUD pred uvedbo sistema v praksi. Pri tem je zelo pomembno sodelovanje strokovnjaka, ki ima znanje in izkušnje s področja uvajanja SEUD v praksi.

V sklopu tega panela je bila tudi delavnica z naslovom *Dobre prakse vpeljave DMS (cilji, izzivi, izkušnje uporabnikov)*. Na začetku je **Marko Šobota** [5] pokazal kratek filmček o delovanju dokumentnega in arhivskega sistema, v katerem od 1. januarja 2007 velja pravna veljavnost originalnih elektronskih dokumentov. Predstavil je nekaj pomembnih podatkov za podjetje Gama System:

- imajo akreditacijo Arhiva Republike Slovenije za programsko opremo Gama System eDocs in Gama System eArchive,
- pridobili so status Microsoft Gold Certified Partner,
- njihovi partnerji so Pošta Slovenije, Microform, IBM, Lenovo itd.,
- imajo zelo dobre reference, kar je razvidno na spletni strani: <http://www.gama-system.si/References.aspx>,
- njihova lastna programska oprema je primerljiva s svetovnimi proizvodi, kot so: EMC Documentum, Easy, DocuWare, Kofax,
- s strani Microsofta so 21. 9. 2009 pridobili certifikat o združljivosti njihove opreme z Windows 7, ki bodo predvidoma izšli oktobra 2009.

Sledila je demo predstavitev zajema (skeniranja) 3 dokumentov s podpisom ter zajem besedila z optičnim prepoznavanjem znakov (Optical character recognition – OCR), ki sta jo izvedla **Damir Arh** in **Matevž Gačnik**. Poudarili so, da je en seznam, en sistem pravic, en način označevanja, en način dostopa v vseh poslovnih procesih. Prikazali so koncept Template – makroje ter povezavo med njimi, ki jih “obtežimo”, določimo lokacijo in nato sistem po skeniranju sam prepozna vsebino in tip dokumenta. Na vprašanje, kako racionalizirati stvari za končnega uporabnika, ki ni informatik, so povedali, da je pomembno, da se vpeljejo najprej procesi, ki so široko uporabni, enostavni in preprosti (npr. najava odsotnosti zaposlenih) in da se drugi procesi vpeljejo postopoma. Predstavniki Pošte so povedali, da pri njih uporabljajo program eDocs, pohvalili so izredno odzivnost in dobro sodelovanje s ponudnikom programa in da pri testni aplikaciji niso zaznali napak (da jih praktično ni). Edina težava je bila, kako vse to razumeti, če nisi informatik.

Povabili so predstavnike dveh podjetij, da bi povedali svoje izkušnje o uporabi programa:

- **Matjaž Princ** iz *Tehnološke Agencije Slovenije* se zaradi službene zadržanosti delavnice sicer ni udeležil, so pa posredovali njegove misli, ki jih je želel podeliti z udeleženci. Po njegovem mnenju gre za zanesljivo aplikacijo, prilagodljivost glede na željo naročnika, odlično podporo (tehnično in svetovalno), spremljanje zakonodaje in obveščanje uporabnikov ter dostopnost in prijaznost zaposlenih.
- **Slavko Bunderla** iz *ELRAD International* pa je povedal, da uporabljajo programa eDocs in eArhivar že 5 let in da jim prav s pomočjo te rešitve uspeva obvladovati izjemne količine dokumentov in raznolikosti kupcev. Začeli so s tehnično dokumentacijo, kjer je velika prednost skupna baza podatkov in kjer so dokumenti kontrolirano selekcionirani, prikazani in dostopni. Sistem je odprt, postopke in obrazce lahko sami definirajo, sistem omogoča poenotenje in standardizacijo dokumentov. Zelo je pohvalil dobro sodelovanje s ponudnikom, ki zagotavlja zelo dobro podporo, pomoč pri definiranju procesov in se hitro odzove.

PANEL 2: Odgovornosti izvajalca in naročnika pri izvajanju e-hrambe digitalnih gradiv (moderator Branko Godec)

- **Branko Godec** [6] (*Kako zagotoviti pravno veljaven zajem, upravljanje in hrambo digitalnih gradiv*) je predstavil normativne podlage za verodostojno in pravno veljavno izvajanje zajema, upravljanje in hrambo digitalnih gradiv, pomen potrditve notranjih

pravil, pomen akreditacije storitve zajema in hrambe digitalnega gradiva, razmejevanje odgovornosti med naročnikom in izvajalcem ipd.

- **Silvij Vodopija** (*Priprava naročnika na uporabo storitve e-hrambe*) je poudaril, da se mora za uspešno izvedbo projekta brezpapirnega poslovanja spremeniti organizacijska kultura organizacije, za kar je potrebna podpora najvišjega vodstva organizacije. Prav tako pa morajo zaposleni narediti miselni preskok in sprejeti prenovljeni sistem za upravljanje z dokumentarnim gradivom za svojega.
- **Polona Šorgo** (*Ureditev razmerij med naročnikom in izvajalcem e-hrambe*) je prikazala ureditev razmerij med naročnikom in izvajalcem v okviru izvajanja storitve e-hrambe, med katerimi so najpomembnejši:
  - vsebina pogodbe,
  - opredelitev obsega storitev in kakovostna izvedba,
  - vloga naročnika in vloga izvajalca,
  - opredelitev ravni storitev,
  - pričakovani nivoji izvedbe,
  - analiza tveganj in nadzor nad izvajanjem storitve.

PANEL 3: Zajem in hramba gradiva v e-obliki (moderatorica Tatjana Hajtnik)

- **Tatjana Hajtnik** [7] (*Pogled na izvajanje zajema in hrambe gradiva v e-obliki*) je govorila o izkušnjah državnega arhiva pri izvajanju določil Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA) ter pri zajemu in hrambi gradiva v elektronski obliki. Predstavila je veljavne predpise s področja upravljanja z dokumentarnim gradivom in priložnosti za izboljšanje poslovanja podjetja ter posledično tudi prihranke.
- **Boris Domanjko** (*Izzivi dolgoročne e-hrambe – formati zapisa*) je povedal, da je potrebna pravočasna pretvorba v tiste formate, ki se bodo čim dlje obdržali. Omenjeni so določeni kriteriji za izbiro formatov, ki temeljijo na zmanjšanju tveganja. Spregovoril je o trenutnem stanju na tem področju ter podal osnovne lastnosti formata PDF/A kot najbolj primerne formate za prikaz statične vsebine.
- **Jože Škofjanec** (*Notranja pravila pod lupo*) je povedal, da od marca 2007 potekajo presoje notranjih pravil v Arhivu RS in predstavil rezultate analize tridesetih postopkov presoje iz obdobja do konca avgusta 2009. Analiza obravnava strukturo vlog za presojo tako po namenu notranjih pravil kot po vlagateljih, ki prihajajo iz javnega ali zasebnega sektorja. Predstavil je tudi vsebino notranjih pravil, pri katerih je bilo ugotovljenih največ pomanjkljivosti in nepravilnosti.
- **Tatjana Hajtnik** (*Notranja pravila med teorijo in prakso*) je govorila o tem, kako pristopiti k pripravi notranjih pravil, kako pridobiti njihovo potrditev s

strani državnega arhiva in kako jih dokazljivo izvajati, kdo in na kakšen način mora spremljati to izvajanje ter kako se pri tem organizirati. Pri pripravi notranjih pravil je najbolj pomembno, da razumemo, kaj se preverja in kako to dokažemo pri preverjanju izvajanja.

V sklopu tega panela je bila tudi delavnica z naslovom *Javno naročanje v teoriji in praksi z informacijsko podporo*. **Neža Planinšič, Ivan Bohnc** in **Tatjana Mizori Zupan** [8] so prikazali potek javnega naročanja s pomočjo programa iNAR – Informacijski sistem za celovito pripravo in vodenje javnih naročil. Program je sestavljen iz treh modulov:

- prvi modul je namenjen predlagateljem in zbiranju naročil,
- drugi modul se naslanja na zakonodajo, vključuje pa izdajo in pripravo razpisne dokumentacije, čakanje na ponudbe, oceno in pogajanja do izbire in spremljanje revizij,
- tretji modul vključuje spremljanje in podpis pogodbe.

V tem programu se vsa dokumentacija dela v programu Word na podlagi narejenih predlog z vključenimi hiperpovezavami (bookmarki) in možnostjo povezave teh dokumentov s katerim koli dokumentnim sistemom.

Pri pripravi javnega naročila je treba sprejeti vsa naročila, upoštevati, da je ocenjena vrednost tržna vrednost, izločiti nesprejemljivo ponudbo, razdeliti naročila na sklope. Sklicevanje na blagovne znamke, proizvajalce ipd. ni dovoljeno, pogoji in merila morajo biti sorazmerni in v povezavi s predmetom naročila. Upoštevati je treba vprašanja in odgovore v postavljenih rokih, računske napake, vzorec pogodbene kazni, finančna zavarovanja, avtorske pravice in prehodna obdobja.

Predstavili so tudi nekaj novosti na področju javnega naročanja: a) nižje mejne vrednosti (5.000–25.000 € ali 10.000–50.000 €), b) cena več ni pomemben dejavnik pri izbiri, c) k oddaji ponudbe se povabi 3 ponudnike, pusti pa se možnost vsem, ki se želijo prijaviti, č) dostop do dokumentov na spletni strani.

Nato je stekla debata o javnem naročanju, kako nadzorovati potek javnih naročil, če jih je več hkrati, na kaj vse je treba biti pozoren, kako vključiti in napisati pogajanja ipd. Veliko se je debatiralo o novostih okoli cene, ki ne pomeni več 60 % ponudbe kot doslej, ampak lahko tudi 0 %, odločiti pa se je treba za ekonomsko najugodnejšo ponudbo. Takšna odločitev je bila sprejeta na podlagi dosedanjih slabih izkušenj, saj so nekateri ponudniki ponudili zelo nizke cene, nato pa so postavljali visoke cene za vzdrževanje.

PANEL 4: Delovanje e-uprave in e-demokracije (moderatorki Tatjana Mizori Zupan in Maja Zupancič).

V tem sklopu je bila delavnice z naslovom *Priprava na zajem in hrambo dokumentarnega gradiva (DG) v digitalni obliki*. **Stanko Čufer** [1] je v uvodu povedal, da je zahtevana priprava na zajem in hrambo med večjimi problemi (z ZVDAGA) pri snovanju, razvoju in vzpostavitvi projekta hrambe dokumentarnega gradiva v digitalni obliki. Predstavil je pripravo projekta in ilustriral metodološke vaje, s katerimi lahko izvedemo zahtevane aktivnosti. Postopek vključuje naslednje aktivnosti (Uredba o varstvu dokumentarnega gradiva ter arhivih – UVDAGA):

- predhodna raziskava,
- analiza poslovnih aktivnosti (popis virov gradiva, priprava študije upravičenosti ali priprava študije izvedljivosti),
- zahteve glede ustvarjanja in hrambe dokumentarnega in arhivskega gradiva,
- ocena obstoječih sistemov (priprava analize tveganj in ukrepov za zmanjševanje tveganj),
- načrtovanje hrambe in vzpostavitev informacijskega sistema za hrambo,
- akcijski načrt aktivnosti (projektna dokumentacija za organizacijo e-hrambe in vzpostavitev IS za hrambo).

PANEL 5: Informacijska varnost in neprekinjeno poslovanje (moderator Marjan Antončič)

- **Marjan Antončič** (*Sledljivost računalniške obdelave podatkov*) je povedal, da je ključnega pomena za dolgoročno zagotavljanje verodostojnosti in pravne veljavnosti digitalnih dokumentov beleženje in shranjevanje zapisov na tak način, da je možno naknadno ugotavljanje, kdaj so bili računalniško obdelani zapisi zajeti, shranjeni, spremenjeni ipd. in kdo je to naredil. V zvezi s tem je podal nekaj predpisanih zahtev, vezanih na zagotavljanje sledljivosti obdelave digitalnih dokumentov in temeljne elemente praktičnega uresničevanja teh zahtev.
- **Aleš Lipičnik** (*Problem identitete na spletu*) se je osredotočil na težave, ki se pojavljajo ob (ne)identifikaciji podjetij na spletu. Glede na to, da vedno več poslov poteka preko spleta in da spletno poslovanje postaja v gospodarstvu vse bolj pomembno, je boj proti spletnemu kriminalu vedno bolj nujen. Le-ta ne more potekati zgolj na ravni organizacij, temveč na ravni vsakega izdelovalca ali lastnika spletnih strani.
- **Vinko Šlibar** (*(Ne)upravičen dostop do podatkov – potreba po vedenju ali "need to know"*) je povedal, da se uporabniki zbirk dokumentov oz. podatkov še vedno ne zavedajo, v katerih primerih in v kakšnem obsegu je možen dostop do dokumentov in podatkov ali njihova

hramba. Različni predpisi predpisujejo različne postopke varovanja dostopa in le Zakon o tajnih podatkih izrecno določa potrebo po vedenju (angl. *need to know*).

PANEL 6: Predpisi, standardi, organizacija in ekonomika delovanja informacijskih sistemov (moderator Tomislav Iskra)

- **Marjan Štriker** (*Upravljanje načela ustavnosti in zakonitosti v delovanju uprave*) je z izjemno duhovitim predavanjem, ki je spominjalo na gledališko igro, v kateri je bil sam v vlogi govorca spremnega besedila, uporabnika in državnega uradnika, govoril o načelih ustavnosti in zakonitosti, ki jih v naši državi še vedno premalo spoštujemo. Nekateri organi izdajajo podzakonske predpise, ki vsebujejo vse znake neustavnosti in nezakonitosti. Enako bi lahko označili tudi predpise, ki jih sprejema zakonodajni organ, pa jih državni organi ne izvršujejo (tudi na področju elektronskega poslovanja med organi in med organi in občani).
- **Erih Skočir** (*Vloga poslovnega analitika (BAP) v sistemih za upravljanje z dokumenti*) je govoril o vlogi poslovnih analitikov, ki naj bi imeli takšno znanje in izkušnje, da bi lahko izboljšali situacijo na področju dokumentnih sistemov. Podatki, ki jih je vse več in ki so vse bolj avtomatizirani, vodstvenim strukturam še vedno ne omogočajo hitrega in pravočasnega odločanja. To vlogo naj bi v bodoče prevzeli prav poslovni analitiki.
- **Vojko Artač** (*Kakšen novosti prinaša novi standard ISO 9001:2008 – upravljanje z dokumenti v sistemu vodenja kakovosti po ISO 9001*) je prikazal novosti standarda na primeru iz državne uprave. Predstavil je nekatere možnosti povečanja učinkovitosti dokumentacijskega sistema z upoštevanjem zahtev sistema vodenja kakovosti v skladu s tem standardom. Dobre in učinkovite rešitve so pa možne le z uvajanjem učinkovite strategije vodenja, ki bo upoštevala dokumentacijo kot zelo pomemben element delovanja poslovnih procesov organizacije.

OKROGLA MIZA

Kritičnost transferja dokumentarnega gradiva iz ene oblike v drugo (moderator Miroslav Novak).

V uvodu je povedal, da je eden izmed kritičnih trenutkov življenjskega cikla dokumentov transfer dokumentacije iz enega okolja v drugo. Neustrezno izveden transfer je lahko izveden že iz transferja tekoče zbirke v okolje stalne zbirke ali pozneje iz okolja stalne zbirke v okolje pristojne arhivske ustanove. Podobno velja tudi za dokumente, ki prehajajo iz pristojne arhivske institucije v tekočo zbirko ustvarjalca. Procesne nepravilnosti neposredno vplivajo na konsistentnost sistema in s tem tudi na njegovo zaupanje in verodostojnost. Pri vsaki od kritičnih točk je treba rešiti tehnološko-tehnične, vsebinske,

organizacijske, kadrovske, pravne in teoretične probleme ter predpostaviti posledice nepravilne in nezadostne priprave na transfer:

- priprava na transfer gradiva v elektronski oz. fizični obliki iz tekoče v stalno zbirko in obratno,
- priprava na predajo arhivskega gradiva v elektronski oz. fizični obliki iz stalne zbirke v pristojno arhivsko ustanovo,
- prevzem arhivskega gradiva v elektronski oz. fizični obliki v pristojno arhivsko ustanovo.

Ob tem se je naslanjal na model prenosa podatkov, kjer gre za celoto dokumentacije z informacijskimi pomagali, ki jih pretvorimo v arhivski vsebnik (kontejner, zabojnik) po pravilu:

- en vsebnik, ena iteracija transfera (klasična dokumentacija),
- en vsebnik, x iteracij transfera (e-dokumentacija).

Prikazal je model, kjer potuje gradivo za prevzem ali predajo skozi tehnično in intelektualno kontrolo, se umesti v ponorni sistem, nato pa se nad njim izvede arhivsko strokovno (urejevalno) delo pred končno dolgoročno hrambo v e-arhivu.

Jože Škofjanec je predstavil OAIS² *funkcionalni model*. Poudaril je, da je najpomembnejše, kaj in kako definiramo, da bomo v prihodnosti lahko brez težav iskane podatke dobili nazaj.

Stekla je diskusija o tem, da e-arhiviranje nikakor ni dolgoročna hramba. Navedli so primer: če npr. Arhiv RS predpiše način arhiviranja po neki shemi in nato preda v arhiviranje npr. Pošti, kasneje pa neki uporabnik išče zanj pomembne podatke, a jih nikakor ne najde, ker niso bili pravilno zajeti, bo Arhiv RS tisti, ki je kriv za to, in ne Pošta! Pri tem so sklenili, da je način arhiviranja po omejenih shemi preveč kompliciran, bil naj bi bolj odprt, je pa še bolj zaprt in kompleksen.

Nato smo se dotaknili vprašanja, kakšen bo dostop do dokumentov v bodoče. Kako bo z javnim dostopom do vsega in kako z dostopom do gradiva, ki ni vsem dostopno? Verodostojnost se veže na gradivo na spletu in dokumente v arhivu. Arhivarji si ne bi smeli naložiti preveč bremen, ni treba vsega zajeti v arhiv, saj gre v bodoče za nejavni dostop. Za globalno javnost je dovolj le splošno, za vse drugo so določene omejitve. Na Arhivu RS je le verodostojen dostop do gradiva, medtem kot je npr. na spletu na Wikipedii povsem nepooblaščen dostop.

Predstavili so prioritete:

- gradivo se prenese na medij, saj se z digitalizacijo ohrani,
- za arhiv je pomembna zadnja verzija, ki je bila izdana

(transakcije so namreč pomembne le za čas nastanka, za arhiv pa ne),

- arhiv hrani vse nastajajoče zbirke, ki so potrebne za preučevanje znanosti (npr. Primož Trubar).

Velik problem na področju arhiviranja je ta, da se “zgodovina ponavlja”. Že danes se izgublajo podatki o nastanku prve spletne strani, prvega bloga, prve spletne trgovine itd. ZVDAGA namreč loči vsebino od pojavne oblike in zelo ščiti vsebino, pojavna oblika pa ni pomembna, kar predstavlja velik problem za arhiviranje.

Ugotovitve z okrogle mize:

- pred nami so izzivi, ki imajo realne možnosti za uresničitev,
- naenkrat ni mogoče izpolniti vseh zahtev,
- pomembno je, da nismo pesimisti,
- prizadevati si je treba za razvoj v pravi smeri,
- prava smer: na DOK_SIS so ponudniki storitev v enakem položaju kot arhivisti oz. odnos med njimi in arhivisti je enak,
- ponudniki storitev so se prebili in postavili na svoje mesto kot soustvarjalci, za kar jim je treba čestitati,
- Arhiv RS je uspel definirati zahteve in je tudi pripravljen sprejeti boljše predloge.

Zaključna misel je bila: *Arhiviranje je stvar celotne slovenske nacije, njenega zavedanja in kulture!*

Opombe

- 1 CRM – Customer relationship management, HRM – Human Resource Management, ERP – Enterprise resource planning, CMS – Content management system.
- 2 Open Archival Information System

Spletne povezave

- [1] <http://media-doc.si>
- [2] <http://www.mikrografija.si/>
- [3] <http://www.mikrocop.si>
- [4] <http://www.hidra.hr>
- [5] <http://www.gama-system.si/>
- [6] <http://www.posta.si/index.aspx>
- [7] <http://www.arhiv.gov.si/>
- [8] <http://www.rrc.si/>

Breda Emeršič

Lavrence Lessig

CODE VERSION 2.0

Lawrence Lessig je profesor prava na Stanford Law School, kjer je pred leti ustanovil Center za internet in družbo. Pred tem je predaval na najpomembnejših ameriških pravnih šolah: The University of Chicago, Yale Law School in Harvard Law School. Vsaj dve od predhodno objavljenih knjig – *Free Culture* in *The Future of Ideas* – sta mu prinesli ugled vrhunkega poznavalca tematike informacijske družbe. Velja za prepričanega zagovornika odprte kode. Revija *Scientific American's* ga je uvrstila med 50 največjih vizionarjev današnjega sveta. Knjiga *Code: And other Laws of Cyberspace, Version 2.0* (New York: Basic Books, 2006) je bistveno dopolnjeno besedilo knjige *Code, Version 1.0*, ki je izšla leta 1999. Posvetilo jo je Wikipediji, izjemnemu presenečenju, iz katerega se lahko naučimo bistvenih spoznanj o tem, kako bo potekalo intelektualno delo v prihodnosti, kar je tudi glavni namen njegove knjige.

KODA JE ZAKON

Ko je leta 1989 padel komunizem, je Univerza Chicago to dojela kot zgodovinsko prelomnico. Temu je posvetila serijo raziskav, pri katerih je sodeloval tudi Lawrence Lessig. V petih letih je prepotoval domala vse dežele, ki so opustile komunistični sistem in odkril glavno značilnost teh družb, to je radikalno nasprotovanje sleherni regulaciji. Razširjeno prepričanje, da lahko vse uredita trg in transparentni nevladni sektor, je bilo povsem drugačno od resnice: trga ni bilo, politično moč pa so prevzele mafijske združbe.

Sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja je na Zahodu začela nastajati "nova družba", ki se je sklicevala na internet in kiberprostor, oboje pa je dajalo zagon libertarnemu utopizmu. Paulina Borsook je v tem prepoznala anarhizem, kar je podkrepila z libertarnim manifestom: "Zavračamo kralje, predsednike in volitve. Verjamemo v preprost dogovor in spremenljivo kodo!" Iz tega izhaja, da na Zahodu še trdneje verjamejo, kako svoboda in država ne gresta skupaj. Ni dovolj, da vlada doslej še ni posegla v kiberprostor; to se sploh nikoli ne sme zgoditi, ker bi to pomenilo izgubo svobode. Kiberdružba mora biti popolnoma samoregulatorna, brez guvernerjev in brez političnih manipulacij. Tako kot milijonski proletariat pri

komunistih, bodo pri kiberanarhistih milijarde gigabajtov preplavile svet in ga osvojile.

Ali kiberprostor res mora ostati nereguliran? Gre za enako pomoto kot pri postkomunističnih liberalih, ki ne razumejo, da svobodo zagotavlja ustava, ne pa brezustavnost. Ustavo moramo pri tem razumeti kot arhitekturo življenja v skupnosti in ne kot formalno pravno besedilo. Kiberprostor ni kreacija "nevidne roke" in svoboda v njem ne nastane sama od sebe. Čeprav prepuščen samemu sebi, je kiberprostor pripeljal do popolnega nadzora in s tem paradoksom se ukvarja Lessigova knjiga.

Vsakomur je jasno, kako se realni prostor regulira z ustavo, zakoni in drugimi predpisi oz. kodeksi. Ni pa vsem jasno, da to isto vlogo kodeksov v kiberprostoru opravlja ta programska in strojna oprema. Joel Raidenberg pravi temu "lex informatica" in njen skupni imenovalac se glasi: Koda je zakon!

Koda je zelo drugačna od naravoslovnih zakonov: medtem ko slednje le odkrivamo, kodo predpišemo. Po Marku Stefiku koda "določa, kateri ljudje lahko dostopajo do določenih digitalnih objektov ... Kako takšno programiranje regulira odnose med ljudmi, je odvisno od programerskih odločitev." Če v zvezi s tem govorimo o "ustavi kiberprostora", to ne pomeni, da hočemo postaviti njegovo "vlado" ali določiti načine nadzora, ampak nam gre za vrednote, ki jih je treba vgraditi v ta prostor, da nam bo v njem dobro. Vrednote so lahko substantivne ali strukturalne. Substantivne se nanašajo na razmerje med zasebnostjo in dostopnostjo, med kulturo svobode in kulturo dopustnosti. Ključno vprašanje je: Ali je kiberprostor namenjen svobodi govora? Pri strukturalnih vrednotah gre za razmerja moči, kako preprečiti, da regulator ne deluje prvenstveno v prid krepitve lastne moči.

Prva generacija arhitekture kiberprostora je bila namenjena nekomercialni rabi in mreže so gradili predvsem raziskovalci in hekerji. Drugo generacijo arhitektur pa je že obvladovala komerciala. Če ugibamo o tretji generaciji, bo pri njej zanesljivo odločilna država.

KAJ JE KIBERPROSTOR?

Kiberprostor je nekaj, v kar se “vključimo”. Ni ostre meje med internetom in kiberprostorom, razen če kdo internet razume zgolj kot oglasno desko in mu tuje zveni, da bi bil prebivalec kiberprostora. Gre tudi za generacijske razlike; starejši od štirideset let namreč ne uporabljajo kiberprostora, čeprav uporabljajo internet. Ne živijo online kot mlajše generacije, za katere je to drugo življenje (Second life).

Second life je sploh odličen primer kiberprostora, kjer udeleženci kreirajo tako stvari kot odnose. Tipičen uporabnik med okoli tridesetimi milijoni virtualnih prebivalcev porabi tedensko 20–30 ur za svoje fantazije – v seštevku gre za stotine milijonov ur virtualnega življenja. Če to razširimo na celotni internet, so številke še znatno višje. In če bi sedaj vlade hotele vse to regulirati, bi morale vedeti, za koga gre, kje se ta človek nahaja in kaj dela. Pri tem s statuti ali pravnimi sankcijami ne pridemo nikamor! Regulacija je možna le s kodo.

Nekatere arhitekture kiberprostora zagotavljajo učinkovitejšo regulacijo kot druge in vlade se že odločajo po tem kriteriju. V realnem svetu je nadzorovanje drago, negotovo in pogosto nezakonito, v kiberprostoru pa to opravijo računalniški črvi sila poceni, neopazno in po potrebi celo skladno z zakonom.

Ko je leta 1999 Lessig pisal prvo verzijo knjige, ga je predvsem skrbelo, česa vlada ne sme pod nobenim pogojem regulirati pri spletu in prepričan je bil, da je odsotnost vladne regulative zelo pametna stvar. Do druge verzije je temeljito spremenil pogled, saj si ljudje množično želijo, da bi vlada regulirala neželjeno e-pošto (spam), računalniške viruse, krajo identitete, piratstvo avtorskih pravic, seksualno zlorabo otrok in še kup drugih pojavov v kiberprostoru.

Danes je jasno, da ne obstaja en sam način delovanja kiberprostora in da je na voljo mnogo različnih arhitektur njegovega urejanja ter s tem življenja v njem. Izvirna arhitektura interneta je zelo zapletla njegovo regulacijo, vendar se je do danes že razvila v smer, ki kaže, da bo kiberprostor postal najbolj reguliran od vseh človeških prostorov.

Internet je nastal na ameriških univerzah in njegovi prvi uporabniki so bili raziskovalci. Sploh ni res, da bi ga vse univerze sprejele z enakim veseljem in vsaka je po svoje regulirala njegovo dostopnost. Ene (npr. Univerza Chicago) so zagotavljale neomejen, anonimni in brezplačen dostop; druge (npr. Harvard) so zahtevale registracijo, licenciranje, verifikacijo in so seveda vse skupaj natančno nadzirale.

Internet je zgrajen na protokolu TCP/IP, ki omogoča izmenjavo podatkovnih paketov med dvema računalnikoma v mreži. Paketi skozi internet letijo na internetni pro-

tokolni naslov na način, da računalniki na poti (ruterji) preberejo naslov in odločijo, preko katerega naslednjega računalnika bodo usmerili paket. Protokol ne preverja avtentičnosti pošiljatelja paketa, niti paketa samega, pač pa se ozira le na IP-naslov – govorimo o načelu konec-konec (angl. *end-to-end principle*), ki je jedro interneta ter podlaga njegove univerzalnosti in izjemne rasti. To načelo pa zelo otežuje identifikacijo in avtentikacijo.

Uporabniki interneta praviloma nimajo pojma, ali jih kdo opazuje ali jim kdo sledi. Popolnoma zaupajo v deklarirano anonimnost. V resnici pa se je s tehnologijo hiperpovezav dramatično povečala možnost identificiranja. Anonimnost si lahko danes privoščijo le zelo sposobni informatiki, za vse druge pa velja, da jim anonimnost zagotavlja le še stari stacionarni telefon.

Obstaja še ena oblika identifikacije, ki jo že dolgo poznamo pod imenom piškotki (angl. *cookies*). Narejena je bila za trgovce, leta 1994 pa jo je uvedel tudi NetScape; ob vsaki uporabi Netscapovih strežnikov je v uporabnikovem računalniku nastala neizbrisna zaznamba, zato je lahko strežnik registriral ta računalnik, ko se je pojavil v spletu. Tako je postalo sleherno “surfanje” sledljivo in ta oblika identifikacije je temelj komercialne uporabe interneta. Morda vaš piškotek z brezštevilnimi podatki o vašem spletnem delovanju doslej ni zanimal še nikogar, a ni rečeno, da bo vedno tako!

Na podobni osnovi delujejo tehnologije SSO (Single-Sign-On), ki imajo na spletu podobno vlogo kot značka (bedž), ki nam jo dodeli receptor in se z njo lahko gibljemo po poslovnih prostorih. Tudi pri Microsoftu so se resno lotili “identiteta metasisistema” in so poleg Passporta razvili nivo identitete (angl. *identity layer*) kot virtualno mapo akreditacij, ki bo jutri za vsakogar od nas veliko pomembnejša od denarnice z vsemi kreditnimi karticami vred. Zanimivo, da je to sploh prvi Microsoftov prispevek k razvoju interneta, pa tudi tokrat ne gre za altruizem, ampak za strategijo plačljivih servisov na internetu, za kar je potrebna univerzalna identifikacija. Seveda se bo treba posloviti od anonimnosti, po drugi strani pa bankirji, trgovci in država ne bodo imeli več pretveze, da zaradi identifikacije od nas zahtevajo še cel kup podatkov, ki jih prav nič ne brigajo.

REGULATORNA KODA

Zaradi terorizma je ameriška vlada začela intenzivneje regulirati splet in danes se že vsi sprašujejo, kje je meja njenega vpliva. Vlado seveda najbolj zanima arhitektura interneta, preko katere je mogoče posredno regulirati obnašanje ljudi. Prvi korak je tehnologija identifikacije. Izkušnje so nastajale že v stari telefoniji in vpeljava paketne tehnologije je ob zavzetem sodelovanju telefonskih družb vse skupaj močno poenostavila.

Vsak računalnik hrani podatke o tem, kako ga uporabljamo (log-datoteke) in vsakemu uporabniku je možno slediti od daleč. Šifriranje je izključeno, ker so ponudniki enkripcijske opreme vlado kar sami povabili pri stranskih vratih ter razgalili svoje uporabnike. "Digitalni ID" je za uporabnike vsestransko vabljen, saj "odpira" številna vrata po celotnem kiberprostoru. Pri tem povsod puščamo tudi svoje "prstne" odtise, vendar ni vseeno, ali preko tega odtisa odkrivamo vso svojo zasebnost ali le nujne podatke. Zato se še kako izplača poglobiti v tehnologijo identifikacije.

Očetje spleta so si prizadevali, da vlada ne bi mogla identificirati uporabnikov, toda vdor komercialne na splet je to povsem spremenil. Govorimo o dveh pristopih V ZDA: o "kodi Vzhodne obale", ki temelji na pravilnikih, in o "kodi Zahodne obale", ki temelji na programski in strojni opremi. Prepad med pristopoma je navidezen, saj na Zahodu nimajo nič proti kriminalizaciji rabe interneta pa tudi na Vzhodu z veseljem izkoriščajo avtomatsko identifikacijo namesto pisanja gesel. Prelomnico na tem področju naj bi predstavljal domoljubni zakon (Patriot Act), sprejet po 11. septembru, vendar je bilo vse pripravljeno že davno prej, o čemer govori film Dan neodvisnosti (Independence Day) iz leta 1996.

Arhitekturo moramo razumeti kot način predpisovanja obnašanja na spletu. Preko nje politika določa vrednote, pravila, nadzor, meje svobode itd. Redki se zavedajo, da je vse to zajeto v kodi, ki se jim zdi izključno tehnični element. V resnici je koda zakon in kdor nadzira kodo, ima moč! Določevalci kode so zakonodajalci današnjega sveta: odločajo o stopnji varovanja zasebnosti, obsegu anonimnosti, zagotavljanju dostopnosti informacij itd. V dobi kiberprostora je bistvenega pomena, kako se s kodo regulira, kdo so določevalci kode in kdo nadzira te določevalce? Nič ni več tako, kot je bilo poprej.

American Online (AOL) je verjetno največja virtualna skupnost, ki sicer nima ustave, ima pa pravila in običaje, ki jih uporabniki sprejmejo z naročniškim razmerjem. Med zanimivejša pravila sodi preprečevanje komuniciranja z vsemi uporabniki hkrati – to lahko naredi le AOL sam. Tako preko te virtualne skupnosti ni mogoče organizirati zborovanj in demonstracij, kot smo jih videli v nekaterih politično razpuščenih državah. Za vsak primer je tudi število ljudi v klepetalnicah omejeno na 23 udeležencev. AOL seveda beleži vse spletne aktivnosti svojih uporabnikov in ve vse o njih. Vsa opisana in druga razmerja so regulirana s kodo in preko nje lahko AOL vsak trenutek poseže v življenje virtualne skupnosti. Naročniki nimajo nobene besede in nobenega skupinskega telesa, preko katerega bi se pogajali.

Vladavino kode najbolje ponazarjajo odnosi v skupnosti Second life. Marsikaj je prevzeto iz realnega sveta, vse več pa je ureditev, ki bi si jih ljudje v realnem svetu

očitno želeli, pa niso izvedljive. Tako je lastnina zemlje v Second Life absolutna in na našo parcelo se ne more teleportirati nihče, ki predhodno ni dobil našega dovoljenja – ni več potrebe, da bi odganjali neželene goste, priseljence, ljudi v čolnih ipd., ki v realnem svetu motijo naš mir. O tem ni treba sprejemati sramotnih zakonov, ker to na neviden način opravi koda, ki je učinkovitejša od zakona.

Jasno je, da tudi v kiberprostoru še vedno delujejo zakoni preko kazni, etične norme preko stigmatizacije, trg preko cen; toda vse bolj ključna je koda, ki preko programske in strojne opreme določena ravnanja dopušča, druga pa izključuje.

Razlikovati moramo med dvema tipoma kode: odprto in zaprto. Pretežno se govori o "gibanju odprtokodne programske opreme", toda če bi sledili Richardu Stallmanu, bi morali govoriti o "gibanju svobodne ali proste programske opreme", da bi zajeli tudi svobodo, kot bistveno vrednoto. Nasproti svobodni je lastniška programska oprema.

Internet sestavljajo štiri funkcionalne ravni arhitekture TCP/IP: podatkovna povezava, mreža, prenos in aplikacija. Na najnižji ravni deluje malo protokolov. Nekaj več protokolov je na ravni mreže, kjer prevladuje IP in usmerja podatke med gostitelji. Na ravni prenosa delujeta protokola TCP in UDP, ki usklajujeta tok podatkov med dvema mrežnima gostiteljema. Vse skupaj je nekakšno prekladanje paketov: prispeli paket zavijemo v nov paket in ga opremimo z novo nalepko, kar spominja na ruske "babuške". Na koncu pa računalnik spet vse razpakira in pokaže, kaj je bilo na začetku. Na aplikacijski ravni interneta je veliko protokolov (*ftp, smtp, http ...*), ki so pravila interakcije med odjemalcem (našim računalnikom) in strežnikom (računalnikom, na katerem so podatki) ali drugim računalnikom. Ko govorimo o regulaciji interneta, imamo v mislih predvsem kodo za aplikacije oz. brskalnike, operacijske sisteme, enkripcijske module, javo, sisteme elektronske pošte, P2P¹ ipd.

Večji del programske opreme, ki vključuje navedene protokole, je že od spočetja "odprt", kar pomeni, da je dostopna izvorna koda te programske opreme. Lep primer je svetovni splet, ki sta ga v CERN-u leta 1990 naredila Tim Berners-Lee in Robert Caillau in ga skupaj s formatom *html* dala v neomejeno uporabo.

Komercialni model produkcije programske opreme ima drugačen razvoj, saj je izvorna koda lastniške programske opreme skrita ter zavarovana s predpisi in samo kodo. V velikem obsegu se je pojavila šele z Windowsi 95, do uspeha pa ji je pomagal prav internet. Odprta koda ima neprimerno daljšo in slavnejšo zgodovino; od leta 1984 je podprta tudi z nekakšno ideologijo, organizirana v Free Software Foundation in povezana v projekt GNU. Linus Torwalds je leta 1991 prispeval odprt operacijski sistem

GNU/Linux. In zaradi vsega tega skupaj se napovedi Billa Gatesa, da bo leta 2000 na svetu obstajal en sam operacijski sistem WindowsNT, niso uresničile. Če so se pred petnajstimi leti še posmehovali odprti kodi, danes nobeni računalniški korporaciji ni do smeha.

Odprtokodni projekti izhajajo iz prepričanja, da mora biti znanje na razpolago vsem. Ni rečeno, da je javni nadzor všeč vsaki vladi. Mnoge vlade si želijo monopolni nadzor nad kreatorji kode, kar lažje dosežejo pri zaprti kodi (tega so vajene že iz telefonije). Pri odprti kodi pa lahko vsak trenutek nastane modul, ki obide vladni nadzor, zato avtoritarne oblasti ne marajo odprte kode! To ne pomeni, da pri odprti kodi nadzor sploh ni možen, le javen mora biti, pri zaprti kodi pa se nikoli ne ve, kaj je "zadaj". Okolje, ki zavrača odprto kodo, pač ne želi biti transparentno.

INTELEKTUALNA LASTNINA

Pravnike skrbi, kako zavarovati lastniške interese v kiberprostoru. Možni sta dve vrsti zaščite: (i) tradicionalna zaščita, ko zakon definira prostor, v katerega drugi nimajo vstopa, in kaznuje tiste, ki tega ne upoštevajo; (ii) tehnična zaščita, ki blokira vstop nepovabljenih. V realnem svetu sta obe zaščiti precej dragi.

Pravna zaščita v kiberprostoru je komplicirana in izjemno draga, največkrat pa sploh ni mogoče razmejiti legitimne in nelegitimne uporabe.

Do izuma tiska o zaščiti avtorske pravice (copyright) ni nihče razmišljal, problem pa je nastopil, ko se je izpopolnila tehnologija kopiranja. Digitalna tehnologija predstavlja šok za zaščito avtorske pravice: (i) kopije so enake izvorniku, (ii) distribucija kopij preko interneta je skoraj neomejena, (iii) legalni lastniki – uporabniki to tudi res znajo delati, (iv) glede na "nikogaršnji" internet ni mogoče pritisniti na distributerja (kot nekoč na Telekom), (v) ponudniki vsebin morajo iznajti nov poslovni model, kar znajo le redki.

Razvoj zaščite intelektualne lastnine v kiberprostoru gre v smeri prevladujoče vloge kode, ki nadomešča pravna določila. Pravniki še vedno debelo gledajo in so prepričani, da je kiberprostor nasploh ena sama anarhija, ki jo je treba prepovedati. Resnica je ravno nasprotna: še nikoli ni bil dostop do gradiva tako pregleden kot v kiberprostoru in edini problem je, da je zaščita avtorske pravice obremenjena povsem z brezpredmetnimi določbami, zaradi česar je neoperativna. Mark Stefk je to ugotovitev ilustriral s primerom e-knjige, ki jo zaradi programske opreme lahko preberemo enkrat ali stokrat, jo prenesemo na drugo mesto v spletu, jo zberemo, jo analiziramo po različni vidikih ali z njo sploh ničesar ne počnemo itd. Pravniki pa še zmeraj trmarijo s svojimi predstavami o papirnati knjigi.

Če smo natančni, avtorsko pravico dejansko varuje skupni interes in intelektualna lastnina ni čisto prava privatna lastnina – kdo bi dovolil, da bi njegovo hišo po preteku določene dobe brez vsakega nadomestila razglasili za javno last? Država pri začasnosti intelektualne lastnine vztraja, ker se zaveda posledic blokade pretoka idej in znanja. Kaj pa se zgodi, ko namesto avtorske pravice nastopi koda? Interes skupnosti pade! Zaščita lastnika je neomejena, ni več poštene uporabe (angl. *fair use*) za izobraževalno-raziskovalne namene, ni več omejenega trajanja avtorske pravice ... Zaščita intelektualne lastnine s kodo pa prinaša še marsikaj drugega – s popolno sledljivostjo intelektualne dobrine v kiberprostoru pade anonimnost njenih "uživalcev". Se bomo torej zatekli nazaj pod okrilje avtorske pravice? Seveda ne, saj razvoja ni mogoče zavrteti nazaj, se pa vse več pogledov usmerja v skupno dobro (angl. *the commons*). Mišljen je vir, ki ga v dani skupnosti lahko uporablja vsakdo brez izrecne odobritve drugih. Dovoljenje ni potrebno, ker je skupno dobro brez nadzora ali pa je bilo dovoljenje za uporabo že nekoč prej dodeljeno vsem. Od skupnosti je odvisno, ali bomo kiberprostor oblikovali kot kulturo v skupno dobro, ali pa bo postal bazar, kjer bomo skušali drug drugega pretentati in doseči lastno korist.

Projekt Wikipedia je primer, ko pred našimi očmi nastaja izvrstna enciklopedija s prostovoljnimi prispevki tisočih, ki dajejo svoje intelektualne zmogljivosti vsem na voljo. To je skupno dobro nove dobe.

ZASEBNOST

Staro vprašanje o zasebnosti se tiče meje, ki naj jo zakon postavi drugim, da ne bodo vtikali nosu v naš zasebni prostor. Varovanje, da nas pustijo pri miru, je sestavljeno iz tehnične zaščite, moralne zaščite, cenovne zaščite in pravne zaščite.

V preddigitalni dobi je bilo sledenje in preiskovanje življenja ljudi zamudno in drago početje, ki so si ga privoščili le redki, tako da pravna ureditev v tem ni videla resnega problema. Danes je digitalno nadzorovanje enostavno, vseobsežno in poceni in vprašanje njegovih meja je postalo bistveno. Naše življenje se spreminja v nenehno naraščajoči digitalni zapis, s katerim razpolagajo drugi in nikoli ne vemo, za kaj vse ga uporabljajo. Največji interes imajo trgovci, ki zbirajo nepopisne količine osebnih podatkov za segregacijo potrošnikov, kar na prvi pogled ne zgleda nevarno, lahko pa to postane, ko podatke prenesejo v politiko ipd. Ne le, da nas ločijo na bogate in revne, prilepijo nam še celo vrsto etiket, ki se jih ne moremo več znebiti in nas vračajo v kastno družbo.

Lessig ocenjuje, da se represija v večini držav povečuje, čeprav na neopazen način. Zaradi tega zagovarja paradok-

salno stališče, da je sofisticirano digitalno nadzorovanje pozitivno za varovanje zasebnosti, če je pri tem zagotovljena anonimnost ali vsaj psevdoanonimnost. Na ta način se odrešimo vse številnejših, agresivnih nepooblaščenih nadzorovalcev, ki si zlahka nabavijo potrebno opremo. Predlaga, da bi nivo identitete (angl. *identity layer*) sprejeli kot normalno sestavino interneta, kar bi vsakemu posamezniku omogočilo, da kontrolira podatke o samem sebi. Dobili bi možnost, da zasebnost varujemo vsaj tako učinkovito kot privatno lastnino: brez našega soglasja je ne sme nihče uporabiti, v nasprotnem primeru je zakrivil piratstvo. Lahko si samo predstavljamo, kdo vse bi bil prepoznani kot pirat?

SVOBODA GOVORA

Najpomembnejši dejavnik svobode govora v kiberprostoru je arhitektura: relativna anonimnost, decentralizirana distribucija, številne možnosti dostopa, neodvisnost od državnih meja, enostaven sistem identificiranja vsebine, orodja za enkripcijo itd. so sredstva za premagovanje omejitev svobode govora. Vse to so imeli v mislih ustvarjalci prve generacije interneta in v resnici so naredili epohalen korak k svobodi govora.

“Blog” je eden od rezultatov tega razvoja in je neka vrsta amaterskega novinarstva. Amater ni inferioren ali drugovrsten avtor, ampak se od profesionalca razlikuje zgolj po tem, da dela iz ljubezni in ne za denar. Ljudje se oglašajo zato, ker želijo povedati nekaj novega, izvirnega in s tem praviloma sprožijo plaz izmenjave idej. “Bloggerji” pridobivajo kredibilnost in zaupanje s tem, ko se nanje sklicujejo drugi, ker so pritegnili njihovo pozornost. Agencija Technorati to tudi spremlja in sproti meri.

Širina interneta omogoča tudi zlorabe svobode govora in nevestni ljudje polnijo internetni prostor s spornimi in neželenimi sporočili. Dve vrsti takih vsebin sta še posebej pogosti: spam (neželena e-pošta) in pornografija. Zakon je do neželene e-pošte popustljiv in jo obravnava kot poslovno aktivnost, kar je posledica neumne pravniške preslikave ekonomske propagande iz preddigitalnega časa. Pri pornografiji je zakon nepopustljiv, ker je bil takšen že poprej.

Za razliko od pravne neučinkovitosti pa lahko nesprejemljive vsebine z interneta hitro odpravimo z arhitekturo, npr. s tehnologijo filtriranja. Seveda tehnologija ne postavlja vrednot, po katerih se opravlja selekcija in Paul Resnick že desetletja spremlja huda protislovja, ki pri tem nastajajo. Najlepše bi bilo, če bi si vsak sam nastavljal filtre za internetne vsebine, vendar bi to stalo približno toliko, kot stane angleškega lorda njegov služabnik. Pristati moramo na določena splošna pravila, ki se oblikujejo skladno s pravnimi podlagami: zaščita otrok pred pornografijo, prepoved reklamiranja škodljivih substanc itd.

Neželena e-pošta je primer neskončnega sprenevedanja, ko so rešitve na dlani, vendar vsi ravnaajo, kot da gre za epidemijo nove gripe, ki da jo povzročata skrivnostni virus, ne pa ljudje s svojimi pokvarjenimi interesi. Dovolj bi bil predpis, da mora biti vsako neželjeno e-sporočilo “podpisano” in internetne zgage bi bilo hitro konec, saj bi pošiljatelja zasuli z računi in tožbami za povzročeno škodo. Le zakaj zakonodajalci tega ne storijo? In tako se morajo ob visokih stroških, ki jih imajo uporabniki interneta z neželjeno e-pošto, proti temu boriti še z dragimi filtri.

REGULACIJA

Po predstavah zahodnega sveta so ljudje v komunističnem Vietnamu žrtve državnega totalitarizma, a ko pogledamo od blizu, večinsko vaško prebivalstvo sploh nima nobenega stika z oddaljeno državo in si pretežno samo regulira svoje življenje. V demokratičnih zahodnih državah je slika povsem obrnjena, saj ne moreš narediti niti koraka, ne da bi naletel na državno regulacijo. Vidimo, da je pri regulaciji pametno ločiti vidik ideologije od vidika arhitekture: v Vietnamu je ideologija trda in arhitektura interneta ohlapna, na Zahodu pa so ideologije ohlapne ob trdnih arhitekturah.

Second life nima nobene ideologije in njegov ustanovitelj Philip Rosendale zatrjuje: “Vaš edini bog je koda!” To sploh ni slab nauk in nekaterim se je šele ob tem posvetilo, da se s sosedom lažje dogovorijo, če pozabijo na ideologijo. Demokracija ni nič drugega kot praksa skupnega življenja ljudi po določenih dogovorjenih pravilih oz. kodah. Spočetka je zajemala ožje kroge, v katerih je človek reševal svoje probleme, kasneje pa se je moral do rešitev dokopati z vključevanjem v različne kroge. Demokracija je postala zapletena in človek se zlahka zmoti: pogosto zamenjamo svojo potrošniško in državljansko vlogo in gremo na volitve kot po pralni prašek v samopostrežbo, čeprav smo v trgovini zgolj kupci, v državi pa smo “delničarji”.

Kiberprostor odpira izjemne možnosti za razvoj demokracije, vendar se večina v njem obnaša na potrošniški način in vanj vstopa kot v McDonalds. V resnici bi morali biti suvereni in obvladovati kiberprostor, kar pomeni, da bi morali soodločati o pravilih življenja v njem. To ni preprosto, ker gre za svetovni splet in je kakšna od njegovih krajevnih regulacij nesmiselna. Politiki to težko dojamejo in na vse načine izsiljujejo “državne internete”.

Kiberprostor je prostor, v katerem živijo ljudje z vsemi izkušnjami iz realnega sveta in še z nekaterimi dodatnimi. V njem se oblikujejo številne skupnosti, vanj prihajajo tujci in vsi so obenem “tukaj” in “tam”. Kje pravzaprav sploh so in katera pravila veljajo zanje? Nekaj rešitev izhaja že iz realnega sveta in ni popolna novost, da lahko človek spada pod več jurisdikcij. Toda John Perry Barlow, ustanovitelj Electronic

Frontier Foundation, je 8. februarja 1996 na vse vlade sveta naslovil deklaracijo, ki poudarja posebnost kiberprostoru. V tej deklaraciji pravi: "... prihajam iz kiberprostoru, iz nove domovine duha. V imenu prihodnosti vas rotim, pustite nas pri miru. Niste dobrodošli pri nas in nimate suverenosti nad našo skupnostjo. Mi nimamo izvoljene oblasti in si je tudi ne želimo. Ne poznate nas in ne veste, kje je naš svet. Kiberprostor ni znotraj vaših meja. Ne poznate naše kulture, naše etike, naših napisanih kodeksov, ki zagotavljajo naši družbi več reda, kot bi ga prineslo vaše vsiljevanje ... Vaši pravni koncepti lastnine, izražanja, identitete, gibanja in konteksta za nas niso uporabni. Vsi temeljijo na materialnosti, tukaj pa materialnosti ni. Razglašamo našo virtualno imunost za vašo suverenost, čeprav še naprej priznavamo vašo oblast nad našimi telesi. Razširili se bomo po vsem planetu, da nihče ne bo mogel vkleniti naših misli. Ustvarili bomo civilizacijo duha v kiberprostoru."

Čeprav je Barlow deklaracijo prebral na srečanju svetovnih voditeljev v Davosu, ga nihče ni vzel resno. Še isti dan je Clinton podpisal Zakon o spodobnosti pri komuniciranju (Communication Decency Act), s katerim je globoko posegel v kiberprostor, saj od državljanov ZDA zahteva, da se kjer koli v svetu ravnajo po ameriških predpisih o digitalnem delovanju. Bush je z domoljubnim zakonom to še dodatno zacementiral in ovrigel vse iluzije o svetovni ureditvi in domala pokopal izvorno svobodo svetovnega spleta. Ne le ameriška, nobena vlada ne bo sprejela koncepta, da zakonodaja realnega sveta v kiberprostoru ne bi veljala. Google je v tem našel opravičilo, da je leta 2005 v dogovoru s kitajsko vlado upošteval kitajske omejitve pri svojem iskalniku.

SKLEPNE UGOTOVITVE

Obstajata dva tipa ustav – kodifikacijski in transformativni. Kodifikacijske ustave ohranjajo neko stanje in ga varujejo pred spremembami v prihodnosti, transformativne ustave pa imajo namen spodbuditi družbene spremembe. Kiberprostor nima kakšne intrinzične narave in je takšen, kot smo ga sami naredili. Njegovo "naravo" si sprti izmišljamo, zato nima smisla govoriti o naravnem pravu, ki bi reguliralo ta kiberprostor.

Arhitekture kiberprostoru nastajajo v sferi zasebnega in ne spadajo pod javno pravo. Na ustavo se ozirajo le toliko, kolikor jim ta zagotavlja pravice do zasebnosti, dostopa, anonimnosti, enakosti itd. Sicer pa imajo ustave ambicijo, da bi kodificirale naravno pravo, ki pa v kiberprostoru ne obstaja. Pravniki se v kiberprostoru ne počutijo dobro in ga ignorirajo, kar pa kaže na njihove težave z obvladovanjem spremenjenih družbenih razmer na sploh. Čeprav ljudje verjamejo, da so kolektivne vrednote zelo pomembne, jim ne zaupajo povsem in nočejo prepustiti kiberprostoru odločitvam vlade in parlamenta. Tudi z

internetnimi naslovi ne upravlja država, ampak nevladni ICANN, ki je "javna, neprofitna, mednarodna organizacija, odgovorna za upravljanje in nadzor koordinacije sistema internetnih domen in identifikatorjev."

Regulacija v kontekstu odprte kode je bolj transparentna in dopušča vladi več regulatorne moči. Toda zaprta koda ji omogoča, da svojo regulacijo prikrije in se otrese javne odgovornosti. Ni smiselno pritiskati na vlado pritiskati, naj prevzame odprto kodo, neizprosno pa je treba od nje zahtevati transparentnost in ta jo bo hitro pripeljala v območje odprte kode. Ne gre za preganjanje zaprte kode, toda ker je koda zakon, mora razvidno temeljiti na vrednotah skupnosti, med katerimi je transparentnost na vrhu. Najboljša koda z vidika kolektivnih vrednot je tista, ki je modularna in odprta. Modularnost omogoča, da slabe komponente zamenjamo z boljšimi. Ko se pojavijo odlične komponente v odprti kodi, jih ponudniki zaprte kode hočeš nočeš morajo upoštevati, zato preidejo na modularnost, sicer bi zaradi konkurence propadli. Tako sam od sebe nastaja kompromisni komponentni sistem, ki je najboljša rešitev tako za odprto kot za zaprto kodo.

Ni smiselno preganjati regulacije iz kiberprostoru, mora pa biti javna in transparentna, kar velja tudi za strukturo kode. Danes avtorska pravica na programski opremi močno ovira razvoj modularnih struktur in je cokla pri transparentnosti kode. Pravnike je težko prepričati, da je avtorsko pravico zgodovina povozila, ker sami uživajo v skrivanju in so alergični na javnost in transparentnost. Glede tega bodo veliko bolj zakrknjeni od ponudnikov zaprte kode, ki so že pristali na sobivanje (kohabitacijo) s transparentno (odprto) kodo.

Opombe

- 1 P2P je okrajšava za *peer-to-peer*, *person-to-person*, *point-to-point* (op. lekt.).

Franci Pivec

ORGANIZACIJA ZNANJA
letnik 14, zvezek 3, 2009

ČLANKI

- Ema Dornik*
Bibliografski zapisi za e-knjige založbe Springer v COBIB.SI 49
- Nadja Dimitrova Karačodžukova*
Bolgarske knjižnice od srednjega veka do danes 58
- Tvrtko-Matija Šercar, Valerija Trojar*
Modrost kot predmet informacijske znanosti 62

ODMEVI

- Saša Madacki, Dženana Kalaš*
Dvije laste čine proljeće: odgovor Bebi Rašidović 81

RAZGOVOR

- Zoran Jelenc 82

POROČILA

- Matjaž Eržen*
Bibliografski zapisi v spletnem okolju: poročilo o raziskavi RIN 89
- Metka Bakan Toplak*
Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja 91
- Marta Seljak*
Simpozij o prehodu na MARC 21 97
- Marta Seljak*
Konferenca ALA 2009 99
- Marta Seljak*
Konferenca IFLA 2009 106
- Breda Emeršič*
Posvetovanje DOK_SIS 2009 111

OCENE

- Lavrence Lessig: Code, Version 2.0 116